

T.C.
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLÂM HUKUKU BİLİM DALI

FIKIHTA HASTALIĞIN İBADETLERE ETKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
MUSTAFA TÜRKAN

VAN – 2008

T.C.
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLÂM HUKUKU BİLİM DALI

FIKIHTA HASTALIĞIN İBADETLERE ETKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

MUSTAFA TÜRKAN

DANIŞMAN

Yrd. Doç. Dr. SAHİP BEROJE

VAN - 2008

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
KISALTMALAR.....	I
V	
ÖNSÖZ.....	V
1. GİRİŞ.....	1
1.1. ARAŞTIRMANIN AMACI.....	1
1.2. ARAŞTIRMANIN SINIRLARI.....	3
1.3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE KAYNAKLARI.....	3
1.4. ÇALIŞMAYLA İLGİLİ BAZI KAVRAMLAR.....	4

BİRİNCİ BÖLÜM

2. ABDEST VE NAMAZDA HASTALIĞA İLİŞKİN HÜKÜMLER.....	7
2.1. ABDESTTE HASTALIĞA İLİŞKİN HÜKÜMLER.....	7
2.1.1. HASTALIK HALİNDE YAPILAN TEYEMMÜM.....	7
2.1.1.1. Teyemmüm Yapmayı Mubah Kılan Hastalık.....	10
2.1.2. SARGI ÜZERİNE MESH.....	12
2.1.2.1. Sargı Üzerine Mesh Yapmanın Şartları.....	13
2.1.2.2. Sargı Üzerine Yapılan Meshin Bozulması.....	15
2.1.2.3. Sargılı Halde Kılınan Namazların İadesi.....	15
2.1.3. ÖZÜRLÜNÜN ABDESTİ.....	16
2.1.3.1. Özürlünün Alacağı Tedbirler	17
2.1.3.2. Özürlünün Abdest Süresi.....	19
2.1.4. ABDESTTE KADINLARA ÖZEL HÜKÜMLER.....	21
2.1.4.1. Müstehaze Kadının Âdet Süresinin Tespiti.....	24
2.1.4.2. İstihaze Halinde Gusül.....	26

2.2. NAMAZDA HASTALIĞA İLİŞKİN HÜKÜMLER.....	28
2.2.1. NAMAZIN ŞARTLARINDA HASTALIKLA İLGİLİ HÜKÜMLER.....	29
2.2.1.1. Kadınların Muayyen Günlerinde Namazları.....	29
2.2.1.2. Bayılan veya Delirenin Namazı.....	30
2.2.2. NAMAZIN RÜKÜNLERİNDE HASTALIKLA İLGİLİ HÜKÜMLER.....	31
2.2.2.1. Ayakta Namaz Kılmayı Engelleyen Hastalıkla İlgili Hükümler.....	31
2.2.2.2. Namazı Oturarak Kılmayı Engelleyen Hastalıkla İlgili Hükümler	34
2.2.2.3. Rükû ve Secdeyi Yapmayı Mahallinde Engelleyen Hastalıkla İlgili Hükümler.....	36
2.2.3. NAMAZDA HASTALIĞA İLİŞKİN BAZI DURUMLAR.....	39
2.2.3.1. Namaz Kılarken İyileşen Hastanın Durumu... ..	39
2.2.3.2. Hastaların Cuma ve Cemaate Devamı Meselesi.....	41
2.2.3.3. Hastaların Namazları Birleştirerek Kılmaları.....	42
2.2.3.4. Hastanın İmamlığı.....	44

İKİNCİ BÖLÜM

3. ORUÇ VE HACDA HASTALIĞA İLİŞKİN HÜKÜMLER.....	46
3.1. ORUÇTA HASTALIĞA İLİŞKİN HÜKÜMLER.....	46
3.1.1. ORUCUN ŞARTLARINDA HASTALIKLA İLGİLİ HÜKÜMLER.....	47
3.1.1.1. Kadınların Muayyen Günlerinde Oruçları.....	47
3.1.1.2. Bayılan veya Delirenin Orucu.....	47
3.1.2. ORUÇ TUTMAMAYI MUBAH KILAN HASTALIKLA İLGİLİ MAZERETLER.....	49

3.1.2.1. Hastalık.....	49
3.1.2.2. Hamilelik ve Çocuk Emzirmek.....	52
3.1.2.3. Yaşlılık ve İyileşmesi Umulmayan Hastalık.....	54
3.2. HACDA HASTALIĞA İLİŞKİN HÜKÜMLER.....	55
3.2.1. HACCIN ŞARTLARINDA HASTALIKLA İLGİLİ HÜKÜMLER.....	56
3.2.1.1. Akıllı Olmak.....	56
3.2.1.2. Sağlıklı Olmak.....	57
3.2.2. HAC FİİLLERİNDE HASTALIKLA İLGİLİ HÜKÜMLER.....	58
3.2.2.1. Tavaf ve Sa'yın Yürünerek Yapılması.....	58
3.2.2.2. Arafat ve Müzdelife'de Vakfe Esnasında Hastaların Durumu.....	59
3.2.2.3. Şeytan Taşlamada Hasta Olanların Durumu.....	61
3.2.2.4. Hacda Hastalık Sebebiyle İhram Yasaklarına Uymamak.....	62
3.2.3. KADINLARIN MUAYYEN DÖNEMLERİNDE HAC YAPMALARI.....	63
3.2.4. HACC-I BEDEL (VEKÂLETEN HAC).....	67
4. SONUÇ.....	72
5. BİBLİYOGRAFYA.....	75
6. ÖZET.....	79
7. ÖZGEÇMİŞ.....	81

KISALTMALAR

a.e.	: aynı eser
a.g.m.	: adı geçen madde
b.	: bin-ibn
der.	: dergisi
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
D.İ.B.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
Hız.	: Hazreti
r.a.	: Radiyallahü anh/anha
s.a.s.	: Sallallahu aleyhi ve sellem
T.D.V.	: Türkiye Diyanet Vakfı
Ter.	: Tercüme eden
ts.	: Tarihsiz
vb.	: ve benzeri
Yay.	: Yayınları

ÖNSÖZ

Dinin uygulamaya taalluk eden hükümlerini, delillerinden çıkararak öğrenme anlamına gelen Fıkıh, doğuşundan itibaren insanların karşılaştığı problemlere çözümler üretmiştir. Sadece sosyal hayatı düzenleyen bugünkü hukuk anlayışından farklı olarak Fıkıh, ibadetler kısmını da ihtiva eder ki, bunlar Allah ile kul arasındaki ilişkileri düzenleyen ve sırf Allah hakkı olarak gerekli olan yükümlülükleri ifade eder.

İbadetler genel anlamda Kur'an'da bildirildiği halde ayrıntılarından bahsedilmemiştir. İbadetlerin hangi şartlarda ne şekilde yapılacağını Hz Peygamber (s.a.s.) haber vermiştir. Bazı durumlarda ibadetlerin belirlenen şekillerinde değişmeler olabilmektedir. Bu şekil değişmelerinin sebeplerinden bir tanesi de hastalık halidir.

İslam dini mensuplarına takatlerinin üzerinde görevler yüklememiştir. Hastalığın insana getirdiği güç kaybı şer'î tekliflerde dikkate alınmış ve buna paralel olarak da kolaylaştırma ve ruhsat sağlama yoluna gidilmiştir. Biz de bu çalışmamızda ibadet sahasında hastalara sağlanan kolaylık ve ruhsatlar üzerinde durmaya çalıştık.

Tez, bir giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Girişte, tezin amacından, konusundan ve tezde takip ettiğimiz yöntemden bahsettik.

Birinci bölümde, “Abdest ve Namazda Hastalığa İlişkin Hükümler” ana başlığının altında, abdest ve namaz ibadetletrinde hastalara sağlanan kolaylıklar ve şekil farklılıkları hakkındaki bilgileri aktarmaya çalıştık.

İkinci bölümde ise, “Oruç ve Hacda Hastalığa İlişkin Hükümler” ana başlığının altında, bu ibadetlerde hastalıkla ilgili farklı uygulamalardan bahsetmeye çalıştık.

Bu tezimizde geçen ayet mealleri için, Diyanet İşleri Başkanlığı yayınları arasında çıkan “*Kur’an-ı Kerim Me’ali*” adlı eseri tercih ettik. İbadetlerde hastalara özel hükümleri belirlemede hadislerle delillendirme yaparken daha çok “*Kütüb-i Sitte*” olarak anılan meşhur hadis kitaplarını kaynak olarak kullandık ancak diğer hadis kaynaklarından da yararlandık.

Çalışmamızın hazırlanması aşamasında, değerli fikirlerinden istifade ettiğim başta danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Sahip BEROJE’ye, bir dönem danışmanlığımı yürüten Prof. Dr. Selahattin KIYICI’ya, Diyanet İşleri Başkanlığı Kayseri Eğitim Merkezi ğretmenlerinden Doç. Dr. Abdülaziz BEKİ’ye ayrı teşekkür ederim. Tezi okuyarak yapıcı eleştirileriyle beni aydınlatan Doç. Dr. M. Faik YILMAZ ve Doç. D.r. M. Salih ARI’ya teşekkür ederim. Ayrıca manevi destek ve yardımlarından dolayı eşime ve anneme teşekkür ederim.

Mustafa TÜRKAN

VAN–2008

1. GİRİŞ

1.1. ARAŞTIRMANIN AMACI

İslam dini, muhataplarının ibadete ehil olabilmeleri için akıl ve bulûğ şartıyla birlikte “İstitâat” kavramıyla ifade edilen güç yetirebilme yetisinin gerekliliğini kabul etmiştir. Bu cümleden olarak kudretin gerçekleşebilmesi için mükellefin, aklî ve bedenî yönden eksikliklerinin bulunmaması gerekir. Söz gelimi aklı bulunmaması sebebiyle akıl hastaları, şer’î hitabı düşünme ve ona göre davranma yetisine sahip değildir. Çünkü kişinin dinî hükme muhatap olabilmesi için belli seviyede anlama ve muhakeme etme gücüne sahip olması gerekir.¹ Bedenî eksiklikten kasıt, kişinin teklif konusu olan fiili yerine getirmesi için vücudunda mükellefiyeti yerine getiremeyecek derecede bir noksanlık ve hastalığın bulunmaması gerekir.

İslâm dininin genel prensiplerinden birisi de güçlüğü kaldırmak ve zorlukları insanlar lehine kolaylaştırmaktır. “Allah bir kimseyi ancak gücünün yettiği şeyle yükümlü kılar...”² ve “Amâya güçlük yoktur, topala güçlük yoktur, hastaya güçlük yoktur...”³ gibi ayetler, İslam dininin muhataplarını ancak güçleri nispetinde sorumlu tuttuğunu göstermektedir.

Kolaylık prensibinin bir sonucu olarak Allah, nefsin acze düşürülmesini, kendisine yaklaşma ve sevaba nail olma vesilesi kılmamıştır. Yaratan, orta yolu, bedene hakkını vermeyi ve gereken itinayı göstermeyi emretmiştir. Böylece İslâm, kullar için mutedil bir nizam sağlayarak muhataplarının

¹ Ali Bardakoğlu, “Ehliyet” ,(533–539), DİA, İstanbul, 1994, X, 536.

² Bakara, 2/286.

³ Fetih, 48/17.

bıkmadan, usanmadan kendilerine yüklenilen mükellefiyetleri yerine getirmelerini amaçlamıştır.⁴

Hastalık, bedenin tabîî halini kaybetmesinden meydana gelen bir güçsüzlük durumudur. İslam dini, mükelleflere hastalıklarının derecelerine göre bir kısım kolaylıklar sağlamıştır. Bunlar fıkıh dilinde “*ruhsat*” kavramıyla ifade edilmektedir. Hastalara, gerek ibadet gerekse muamelelerinde gerekli ruhsatlar verilmiş olup takatlerinin üzerinde bir şeyle sorumlu tutulmamışlardır.

Kur’ân-ı Kerim’de icmalen bildirilen ibadetlerin, nasıl yapılacaklarını Hz. Peygamber (s.a.s) fiilen açıklamış ve “*Menasikinizi benden alınız...*”⁵ buyurarak insanlara ibadetlerini nasıl yapacakları konusunda yol göstermiştir. Hz. Peygamber (s.a.s)’e sorulan sorulara onun zaman zaman verdiği cevaplar da, sağlıklı insanların üzerlerine farz olan ibadet şekillerinin hastalık esnasında değişebileceğini göstermektedir.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla hastalığın ibadetlere etkisiyle alakalı ülkemizde müstakil bir çalışma yapılmamıştır. Ancak ilmihal kitaplarının ilgili bölümlerinde muhtasar bir şekilde bahsedilmiş, genelde de Hanefi mezhebinin konuyla ilgili görüşlerine değinilmiştir. Biz bu tezimizde bilgi eksikliğini hissettiğimiz bu alanda müstakil bir çalışma yaparak insanların istifadesine sunmayı amaçladık. Ayrıca Hanefî mezhebiyle birlikte Malikî, Şafiî ve Hanbelî mezheplerinin de konuya ilişkin görüşlerini aktararak farklı görüşleri bir arada toplamayı hedefledik.

⁴ Ali Kumaş, *İslam Hukukunda Kudret Kavramı ve Kişinin Mükellef Olmasında Kudretin Rolü*, (Bitirme Tezi), D.İ.B. Akçaabat Darıca İhtisas Eğitim Merkezi Müdürlüğü, Trabzon, 2005, s. 1.

⁵ Ebu’l-Hüseyn Müslim b. Haccac el-Müslim (ö. 261/874), *el-Camiu’s-Sahih*, Çağrı Yay., İstanbul, 1992, “Hac”, 51, (H. No) 310; Süleyman b. Eş’as es-Sicistani Ebu Dâvud (ö. 275/888), *Sünen*, Çağrı Yay., İstanbul, 1992, “Hac”, 78; Ebu Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şu’ayb en-Nesâî (ö. 279/892), *Sünen*, Mısır, 1930, “Hac”, 220.

1.2. ARAŞTIRMANIN SINIRLARI

Çalışmamız; insanın tabii yaşantısını etkileyen hastalığın, ibadetlerin şekil ve şartlarını nasıl değiştirdiği ve hangi sonuçları meydana getirdiği hakkında olacaktır.

İbadetin sınırlarını, yani nelerin ibadet olup olmadığını tam anlamıyla belirlemek zordur. İbadet, niyetten amele kadar uzanan birçok konuyu içine almaktadır. Bu yüzden bu tezde ibadet mefhumunda sınırlandırmaya gidilmiş olup abdest, namaz, oruç ve hac ibadetlerinde hastalığın etkileri üzerinde durulmuştur.

Hastalık, genel bir kavram olduğu için genel geçer bir tarif yapmak güçtür. İbadetlere etkisi bakımından da bütün ibadetlerin hükümlerini etkileyen bir hastalık tarifi yapamayız. Zira bir ibadet için mazeret sayılan bir hastalık, başka bir ibadet için mazeret olmayabilir. Sözelimi idrarını tutamayan bir kişi abdest alma konusunda özürlü kabul edilse de oruç konusunda bu hastalığın herhangi bir etkisi olmamaktadır. Bu yüzden ibadetlerle ilgili her başlığın altında gerekli yerlerde o ibadette hangi tür hastalığın mazeret olarak görüldüğünü belirttik.

1.3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE KAYNAKLARI

Çalışmamızda, Fıkıh kitaplarının ibadet bölümlerini inceleyerek Hanefî, Malikî, Şafiî ve Hanbelî mezheplerinin konuya ilişkin görüşlerini belirledik. Mezhep içindeki ihtilaflara şayet dikkat çekici farklar varsa değindik. Onun haricinde mezhepte genel kabul gören görüşleri aldık. Bunu yaparken mezheplerce kabul edilen muteber Fıkıh kitaplarından istifade etmeye çalıştık. Muhammed b. Hasan eş-Şeybani (ö. 189/805)'nin, “*Kitabu'l-Asl*”ı, Şafiî (ö.204/819)'nin, “*el-Umm*” adlı eseri, Serahsi (ö. 483/1090)'nin, “*Kitabu'l-Mebsût*”u, İbni Rüşd (ö. 520/1129)'ün, “*Bidâyetü'l-Müctehid*”i, İbn Kudâme (ö. 620/1223)'nin, “*el-Muğni*”si, yararlandığımız kaynakların sadece birkaç

tanesisidir. Ayrıca konuya ilişkin Arap dünyasında Ebu Bekr İsmail Muhammed Mîka'nın yapmış olduğu “*Ahkâmu'l-Marîd fi'l Fıkhi'l-İslamî*” adlı tez, bizim için yol gösterici olmuştur. Yeri geldikçe tıbbî bilgilerden de istifade ettik.

Yararlandığımız eserlerin kaynak olarak gösterilmesinde şöyle bir yol takip ettik. Dipnotta kaynağın ilk geçtiği yerde yazarın ve eserinin tam ismini ve eserin basıldığı yer ve yayım yerini verdik. Metinde ismi geçen şahısların ve kaynak olarak gösterilen eserlerin yazarlarının ölüm tarihlerini, önce hicrî sonra miladî olarak belirtmeye çalıştık. Bu eserlerin tam isimlerine yine bibliyografya bölümünde yer verdik.

1.4. ÇALIŞMAYLA İLGİLİ BAZI KAVRAMLAR

Azîmet: Yüce Allah'ın, mükelleflerin hepsi için bütün durumlarda, özür ve daha sonra meydana gelen durumları gözetmeksizin, bağlayıcı genel bir kanun olmak üzere baştan koyduğu hükümlerdir.⁶ Aslî hüküm olması bakımından kişinin azîmetle amel etmesi, mesela, yolcu ve hastaların güçlük ve zorluklara rağmen oruç tutmaları daha faziletli bir iştir. Ancak kişinin hayatı tehlikeye girecekse ruhsatla amel etmesi vacip, azîmetle amel etmesi ise haramdır.⁷

Ruhsat: Meşakkat, zaruret, ihtiyaç gibi özürler dikkate alınarak, yalnız bu geçici durumla sınırlı bulunan hafifletilmiş hükümleri ifade eder.⁸ Mesela, namazlarda ayakta durmaya güç yetiremeyen oturma yeri namaz kılmasına izin verilmesi; hasa ve yolcunun Ramazan'da oruç tutmayıp daha sonra kaza etmelerine müsaade edilmesi birer ruhsattır.

Buna göre azîmet, *asıl* ve genel olan hükümdür; herkesi ilgilendirir ve her mükellef buna uymak mecburiyetindedir. Ruhsat ise, asıl hüküm değildir. Asıl

⁶ Zekiyyuddin Şa'ban, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, (Ter. İ. Kafi Dönmez), T.D.V. Yay., Ankara, 2001, s. 222, Dînî Kavramlar Sözlüğü, (Komisyon), Editör: İsmail Karagöz, D.İ.B. Yay., Ankara, 2006, s. 49.

⁷ Mustafa Baktır, “Azîmet”, *DİA*, İstanbul, 1992,, V, 330.

⁸ Şa'ban, *a.e.*, s. 222; Dînî Kavramlar Sözlüğü, s. 561.

hükümün yerine getirilmesi, imkânsız veya meşakkatli olduğu durumlarda ikinci derecede gelen bir hükümdür.

Bulûğ: Bir kimsenin çocukluk dönemini bitirip, ergenlik çağına ulaşması demektir. Bulûğ, kişinin dinen mükellef sayılıp, yetişkin insan statüsünü kazandığı dönemdir. Bu çağa ulaşan ve akıllı olan kimse, gerek iman esasları, ibadetler, hukuki mesuliyetler ve gerekse dinî, içtimai ve hukuki düzenin sağladığı haklardan tam olarak faydalanma yeterliliğine sahiptir.⁹

Akıl Hastalığı: “Söz ve fiillerin, nadir haller dışında normal cereyan etmesini engelleyecek derecedeki akıl bozukluğudur.”¹⁰ Fıkhnın genel kuralları, akıl hastalığı ister uzun süreli ister bir ibadetin edası anında olsun, kişiden ibadet yükümlülüğünün düşmüş olduğunu kabul etmeyi gerektirir, çünkü kişi o sırada ilahî hitabı anlama gücünden yoksundur.¹¹

Baygınlık: Geçici bir süre için akıl ve şuurun kapalı olması, akli kullanma imkânının bulunmaması hali olan bir ehliyet arızasıdır.¹² Akıl gücünü geçici olarak perdeleyip zihnî faaliyeti engelleyen bu fizyolojik hal, koma şeklinde uzunca bir zaman da sürebilir. Bayılan bir kimse, bu süre boyunca ibadetle mükellef değildir, fakat ayıldıktan sonra eda edemediği bazı ibadetleri kaza eder.¹³

Özür: Abdest bozucu herhangi bir şeyin, (dinmeyen burun kanaması, yaradan kan sızması, idrarı tutamama, yellenmeyi önleyememe gibi) veya gözde ağrı, zayıflık veya daima akıntının olması vb. bedenî rahatsızlıkların bir farz namazı vakti boyunca vakit namazını kılabilecek kadar bir zaman kesintiye

⁹ Ali Bardakoğlu, “Bulûğ”, *DİA*, İstanbul, 1992, VI, 413.

¹⁰ Seyyid Şerif Cürcani’nin *et-Tâ’rifât* adlı eserinden naklen İ. Kâfi Dönmez, “Cünûn”, *DİA*, İstanbul, 1993, VIII, 125.

¹¹ Şa’ban, *a.e.*, s. 252, Dönmez, *a.g.m.*, s. 127.

¹² Naci Çakmakçı, *Ehliyeti Daraltan ve Ortadan Kaldıran Arızalar*, (Bitirme Tezi), D.İ.B. Akçaabat Darıca İhtisas Eğitim Merkezi Müdürlüğü, Trabzon, 2005, s. 31.

¹³ Halit Ünal, “Baygınlık”, *DİA*, İstanbul, 1992, , V, 245.

uğramaksızın devam etmesi, sonraki namaz vakitlerinde de en az bir defa görülerek devam etmesi durumuna “özür hali” denir.¹⁴

İstihaze: İstihaze, hayız ve nifas dışında kadının rahminden akan kandır. Hayız ve nifas müddetini aşan kanamalarla bu hayız müddetinden az sayılan süreler içindeki kanamalar ve hayız yaşına varmadan küçüklük döneminde görülen kanamalarla menopoz dönemindeki kanamalar istihaze kanıdır.¹⁵

¹⁴ Muhammed Emin İbn Abidin (1252/1836), *Reddü'l-Muhtar ale'd-Dürri'l-Muhtar*, (Ter. Ahmed Davutoğlu), Şamil Yay., İstanbul, ts., I, 508; Abdurrahman Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, (Ter. Mehmet Keskin), 7. Baskı, Çağrı Yay., İstanbul, 1993, I, 133.

¹⁵ Şemsüddin Ebu Bekr Muhammed es-Serahsi (483/1090), *Kitabu'l Mebsût*, Daru'l Fikr, Beyrut, 2000, II, 14, Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed İbnü Kudâme (ö.620/1223), *el-Muğni*, Daru'l-Fikr, Beyrut, t.s., I, 405; Vehbe Zuhaylî, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, (ter. Ahmet EFE ve diğerleri), Risale Yay., I, 365.

BİRİNCİ BÖLÜM

2. ABDEST VE NAMAZDA HASTALIĞA İLİŞKİN HÜKÜMLER

2.1. ABDESTTE HASTALIĞA İLİŞKİN HÜKÜMLER

2.1.1. HASTALIK HALİNDE YAPILAN TEYEMMÜM

Teyemmüm, sözlükte kastetmek, yönelmek, niyet etmek manalarına gelir.¹⁶ İstilahta ise, suyun yokluğunda veya kullanmaktan acizlik durumunda namazı mubah kılacak bir niyet ile yüzün ve kolların temiz toprakla mesh edilmesidir.¹⁷

Teyemmüm, Kitap, sünnet ve icma' ile sabittir. Kur'ân-ı Kerîm'den delili *"...Eğer hasta olur veya yolculukta bulunursanız veyahut biriniz abdest bozmaktan gelince ya da eşinizle cinsel ilişkide bulunup, su da bulamazsanız temiz bir toprağa yönelip (niyet ederek onunla) yüzlerinizi ve ellerinizi meshedin..."*¹⁸ ayeti ve *"...Hasta olursanız veya seferde bulunursanız veya biriniz abdest bozmaktan gelir veya kadınlara dokunur (cinsel ilişkide bulunur) da su bulamazsanız, o zaman temiz bir toprağa yönelin. Onunla yüzlerinizi ve ellerinizi mesh edin (teyemmüm edin). Allah size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez. Fakat O, sizi tertemiz yapmak ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister ki şükredesiniz."*¹⁹ ayetidir.

¹⁶ Ebu'l-Fadl Cemaleddin İbn Manzur (ö. 711/1311), *Lisânu'l-Arab*, Darû'l-İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, 1997, I, 212.

¹⁷ Zuhaylî, a.e., I, 307; *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, s. 661.

¹⁸ *Nisa*, 4/43.

¹⁹ *Maide*, 5/6.

Ayet-i kerîme’de “*Harac* حرج (güçlük)” kelimesi nekra olarak yani belirli bir zorluğu kasdetmeksizin her türlü güçlüğe şamil bir şekilde varid olmuştur. Dolayısıyla ayet-i kerîme, her türlü güçlüğün kaldırılmasına delâlet etmektedir.²⁰

Sünnete gelince; Ammar bin Yasir (ö. 37/657) şöyle anlatıyor: “*İhtilam oldum ve su bulamadım. Temiz toprak üzerinde yuvarlandım ve namaz kıldım. Bu durumu Hz. Peygamber (s.a.s.)’e haber verdim. Hz. Peygamber (s.a.s.): ‘İki avuç içini toprağa vurup üfleme ve o ikisiyle kollarını ve yüzünü meshetmen sana yeterliydi’ buyurdular.*”²¹ Bu hadis, suyun yokluğunda teyemmümün cevazına delâlet etmektedir.

Amr b. el-As (ö. 43/663) (r.a.), anlatıyor: “*Zâtü’s-Selâsil gazvesi*”nde soğuk bir gecede ihtilam oldum. Şayet gusledersem canımı kaybetmekten korktum. Bu yüzden teyemmüm ettim. Sonra arkadaşlarıma sabah namazı kıldırımdı. Bu durumu Hz. Peygamber (s.a.s.)’e anlattılar. Buyurdular ki: ‘Ey Amr! Cünüp olduğun halde arkadaşlarına namaz kıldırдың, öyle mi?’ Gusletmekten beni men eden şeyi haber verdim ve Allah’ın: “...Kendinizi helak etmeyin. Şüphesiz Allah, size karşı çok merhametlidir.”²² ayetini işittiğimi haber verdim. Allah Resulü (s.a.s.) güldü ve herhangi bir şey söylemedi.”²³ Bu hadis, suyu kullandığı zaman bedenine bir zararın geleceğinden korkması halinde teyemmümün mubahlığına delalet eder. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.s.)’in gülmesi, Amr b. As’ı onayladığı anlamına gelir. Fukaha Hz Peygamber (s.a.s.)’in takririni O’nun sünneti kapsamında değerlendirmektedir.²⁴ Aynı zamanda bu hadis, bu şekilde kılınacak namazların iade edilmesi gerekmediğine delâlet eder.

²⁰ Ebu Bekr İsmail Muhammed Mîka, *Ahkâmu’l-Marîd fi’l-Fıkhî’l-İslamî*, Riyad, 1984, s. 28.

²¹ Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî (ö. 256/869), *el-Camiu’s-Sahîh*, Çağrı Yay., İstanbul, 1992, “Teyemmüm”, 4, 5, 7, 8; Müslim, “Hayz”, (H. No) 110; Ebu Dâvud, “Tahâret”, 123; Nesâî, “Tahâret”, 202.

²² Nisa, 4/29.

²³ Ebû Dâvud, “Tahâret”, 126; Ebu Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali Beyhâkî (ö. 458/1065), *es-Sünenü’l-Kübra*, Daru’l-Fikr, Beyrut, ts., “Kitabu’t-Teyemmüm”, (H. No) 1102.

²⁴ Ebu İshak İbrahim b. Musa Şatibi (ö.790/1388), *el-Muvâfât fi Usûli’s Şeria*, Daru’l-Kitabil-Arabi, Beyrut, 2002, s. 717, Abdulkerim Zeydan, *el-Veciz fi Usuli’l-Fıkh*, Müessesetu’r-Risale, Beyrut, 2007, s. 167; Şa’ban, a.e., s. 74.

Çünkü Hz. Peygamber (s.a.s.), Amr'a ve arkasında namaz kılan cemaate namazlarını iade etmeleri gerektiği ile ilgili herhangi bir şey söylememiştir.²⁵

Câbir (ö. 75/697) (r.a.), şöyle rivayet etmiştir: “*Bir sefere çıktık ve bizden bir adama taş isabet etti ve başından yaralandı. Sonra ihtilam oldu. Arkadaşlarına: ‘Benim için teyemmüm hakkında ruhsat biliyor musunuz?’ diye sordu. ‘Seninle ilgili teyemmüm konusunda ruhsat olduğunu sanmıyoruz. Çünkü sen, su kullanma imkânına sahipsin’ dediler. O da gusletti ve arkasından öldü. Rasûlullah (s.a.s.)’in yanına varınca bu durum ona bildirildi. O da; ‘Onu öldürdüler, Allah da onları öldürsün. Bilmediklerinde sormazlar mı? Bilmemenin çaresi sorudur. Ona teyemmüm etmek ve yarasını bir bezle sararak, sonra o sargının üzerine mesh etmek ve bedeninin kalan yerlerini yıkamak yeterliydi.’*²⁶buyurdu.”

İbn Abbas (ö. 68/687) yaralı olup guslettiği takdirde ölmekten korkan bir adama teyemmüm edip arkasından namaz kılmasını söylemiştir.²⁷

Bu hadisler de yara, hastalık vb. sebepler nedeniyle ve soğuktan dolayı suyu kullanmaktan nefsinin helak olacağı endişesiyle korkanlar için teyemmümün mubahlığına delildir. Sözelimi bir insanın başında veya sırtında veya vücudunun tümünde yara bulursa bu kişi teyemmüm ederek namazını kılabilir. Sağlıklı ve mukim bir adam da cünüp olsa yıkandığı takdirde hasta olacağından veya öleceğinden korksa teyemmüm alabilir. Bu görüş Ebu Hanife (ö. 150/767) ve Ebu Yusuf (ö. 182/798)’un görüşüdür. İmam Muhammed’e göre ise böyle bir kimse seferde ise teyemmüm edebilir, mukim ise teyemmüm edemez.²⁸

²⁵ Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkanî (ö. 1255/1839), *Neylül-Evtar Şerhu Müntekal Ahbâr*, Daru’l-Fikr, Beyrut, 2000, I, 310; Zuhaylî, *a.e.*, I, 309.

²⁶ Ebu Dâvud, “Taharet”, 127; Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezid İbn Mace (ö. 273/886), *Sünen*, Mısır, 1952, “Taharet”, 93; Beyhâkî, “Teyemmüm”, (H. No) 1110.

²⁷ Beyhâkî, “Teyemmüm”, (H. No) 1097.

²⁸ Ebu Abdillâh Muhammed b. Hasan eş-Şeybani (ö. 189/805), *Kitabu’l-Asl (el-Mebsût)*, Alemu’l-Kütüb, Beyrut, 1990, I, 129.

Hastalık ve yolculuk halinde teyemmümün meşruiyeti hakkında icma oluşmuştur.²⁹ Fukahâ, teyemmümü caiz kılan hastalığın özelliği üzerinde ihtilaf etmiştir.³⁰

Teyemmüm bu ümmetten bir hafifletme ve kolaylaştırma olarak ruhsattır. Başka ümmetlerin ortak olmadığı bir kolaylıktır. Hem insan nefsi tembel olduğu için su bulamadığı durumlarda tembellik göstererek namazı terk edebilir ve bu alışkanlık haline gelir. Sonuçta kılamadığı namazları kaza etmesi nefse zor gelir. Teyemmüm ruhsatıyla taatin terki önlenmiş olur.³¹

2.1.1.1. Teyemmüm Yapmayı Mubah Kılan Hastalık

Bir kişi suyu kullanmaktan dolayı hasta olacağını veya hasta ise hastalığının artacağını ve şifasının gecikeceğini zanneder ve bu zannında tecrübelerine veya Müslüman, mütehasıs bir doktorun haberine dayanırsa suyu kullanmayıp teyemmüm edebilir. Malikîlere göre, bu işten anlayan Müslüman bir doktorun olmaması halinde bu hususta kâfir bir doktorun haberine de itimat edilebilir. Şafiîlere göre de eğer teyemmüm edecek kişiye güven veriyorsa mütehasıs doktorun kâfir de olsa sözüne güvenilir. Fakat bu mezhepte kişisel tecrübeler, eğer teyemmüm edecek kişi tıp ilminden anlamıyorsa bir değer ifade etmez. Böyle bir durumda tıp ilminden anlamayan kişi, suyu kullandığı takdirde hastalığının artacağını tecrübelerine dayanarak düşünüyorsa yine teyemmüm edip namaz kılabilir. Fakat iyileştikten sonra kıldığı namazı iade etmesi gerekir.³²

²⁹ Şevkânî, *a.e.*, I, 301.

³⁰ İbn Kudâme, *a.e.*, I, 295.

³¹ Mîkâ, *Ahkâmu'l-Marîd*, s. 28–29.

³² Ebu Abdullah Muhammed b. İdris Şafî (ö.204/819), *el-Umm*, Daru'l-Kütübü'l İlmiye, Beyrut, 1993, I, 106; Ebu Velîd Muhammed b. Ahmed İbni Rüşd (ö. 520/1129), *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, Daru'l-Hadis, Kahire, 2004, I, 72; İbn Abidin, *a.e.*, I, 360; Şeybanî, *a.e.*, I, 112; Serahsi, *a.e.*, I, 105; Burhaneddin Ebu Hasan Ali b. Ebu Bekr Fergânî Mergînânî (ö. 593/1197), *el-Hidaye Şerhu Bidayet-il Mübtedi*, Daru'l Erkam, Beyrut, ts., I, 32; Muhammed b. Hatib eş-Şirbînî (ö. 977/1570), *Muğni'l-Muhtac ila Ma'rifeti Me'âni Elfâzi'l-Minhâc*, Daru'l-Ma'rife, Beyrut, 1997, I, 149; Cezîrî, *a.e.*, I, 201; Zuhaylî, *a.e.*, I, 318.

Hasta kişi, kendisine abdest aldırarak kimse bulamazsa teyemmüm etmesi caiz olur. Fakat ücretli bile olsa abdest aldırarak birini bulursa ve bunu da ödeyebilirse teyemmüm yapamaz, abdest alması gerekir.³³ Özellikle hastanın hizmetçisi varsa ve abdest almaktan aciz olursa, suyu kullanmak da zarar vermiyorsa, hastanın hizmetçisinin yardımıyla abdest alması gerekir, teyemmüm yapamaz.³⁴

Hanefîler, soğuk sebebiyle teyemmümün mubah olmasını ölmekten yahut bazı organların telef olmasından veya hastalıktan korkma hali ile kayıtlamışlardır. Mukim dahi olsa bu ruhsatı sadece cünüp olan kimseye tahsis etmişlerdir. Cünüp olan kimsede de suyu ısıtacak imkânının olmaması şartı aranır. Çünkü ancak böyle bir kimse için sözü edilen tehlike söz konusudur. Normal abdest alacak olan kimsenin ise, sahih olan görüşe göre soğuk dolayısıyla teyemmüm etmesi doğru değildir. Malikîler ve Hanbelîler de soğuk sebebiyle teyemmümün caiz olmasını ölmekten korkma haliyle sınırlandırmışlardır.³⁵ Şafiîlere göre şiddetli soğuk bir ortamda kişi suyu ısıtmaktan veya abdest aldıktan sonra abdest azalarını kurulama imkânından mahrumsa teyemmüm edebilir.³⁶

Hastalık veya soğuk sebebiyle teyemmüm eden bir kişi, Şafiîler, İmam Muhammed ve Ebu Yusuf’a göre namazını kaza eder. Ebu Hanife, İmam Malik (ö. 179/795) ve Sevrî (ö. 246/860)’ye göre kaza etmez. Hanbelîlerdeki bir görüşe göre kaza eder, diğeri bir görüşe göre kaza etmez.³⁷

Hastalık az ise ve vücudun zarar görmesinden veya ölüm tehlikesinden korkulmuyorsa bu durumda teyemmüm etmek caiz olmaz. Kişinin su ile abdest alması gerekir. Yine, hastalık hafif olsa fakat hasta, bedenine zarar gelmesinden korkarsa teyemmümün cevazı konusunda ulema ihtilaf etmiştir. Ebu Hanife ve Malik’in de aralarında bulunduğu cumhura göre teyemmüm mubahtır.³⁸

³³ İbni Âbidin, *a.e.*, I, 355.

³⁴ İbni Âbidin, *a.e.*, I, 360.

³⁵ Sahnun b. Said et-Tenûhî, *el-Müdevvenetü'l-Kübra*, Daru Sâdır, Beyrut, ts., I, 43; Serahsi, *a.e.*, I, 105; İbni Kudâme, *a.e.*, I, 295; Mergînânî, *a.e.*, I, 32; Zuhaylî, *a.e.*, I, 319.

³⁶ Şirbinî, *a.e.*, I, 150.

³⁷ İbni Kudâme, *a.e.*, I, 298.

³⁸ Mîkâ, *a.e.*, 35.

Şafîî ve Hanbelîlere göre şayet yaralı kişi vücudunun bir kısmını yıkayabilecekse yıkamalıdır. Ebu Hanife ve Malik’e göre ise eğer yara vücudun çoğunu kaplamışsa yıkamaz, teyemmümle yetinir. Fakat sağlam yeri fazla ise su ile yıkar, ayrıca teyemmüm yapmaz.³⁹

Şiddetli derecede hasta olan bir kişinin abdest almaktan da teyemmüm etmekten de aciz olduğu zaman, namaz vakti içerisinde abdestsiz ve teyemmümsüz bir şekilde namaz kılması vâcib olur. Abdestsiz ve teyemmümsüz olarak namaz kılmasından maksat, her ne durumda olunursa olunsun kişinin Allah’a karşı görevini yerine getirmesinin bir vecibe oluşudur.⁴⁰

Hastalığın sona ermesi, soğğun geçmesi gibi teyemmümü mubah kılan arızî durumların kalkması halinde teyemmüm bozular. Çünkü herhangi bir özür sebebiyle caiz olan bir amel bu özrün kalkmasıyla önceki hükmünü alır.

2.1.2. SARGI ÜZERİNE MESH

Yaralanma vb. durumlardaki hastalıklarda, hasta organ sarılarak o bölge kapatılmaktadır. Böyle bir durumda hastaların ne şekilde abdest alacaklarıyla alakalı olarak çözümler üretilmiştir.

Cebîre, sözlükte kırık kemik sarmaya mahsus ince tahta, sargı, süyek manalarına gelmektedir.⁴¹ Istılahta, hastalanan bir organın üzerine sarılan sargı bezi ve bu organın üzerine konulan ilaç demektir. Bu organın alçı veya bir tahtayla bağlanması şart değildir. Önemli olan, organın kırık, çıkık, yara vb. bir hastalıktan dolayı üzerinin kaplanmasıdır.⁴²

Sargı üzerine meshin, caiz olduğu sünnetle sabittir. Ali b. Ebî Talib (ö. 40/661)’ şöyle rivayet edilmiştir; “*Bileğim kırılmıştı. Hz. Peygamber (s.a.s.)’e sordum. O da bana sargının üzerine mesh etmemi emretti.*”⁴³ Hz. Câbir’in

³⁹ Şafîî, *a.e.*, I, 106; İbni Kudâme, *a.e.*, I, 295; Şirbînî, *a.e.*, I, 151.

⁴⁰ Cezîrî, *a.e.*, I, 219.

⁴¹ İbni Manzur, *a.e.*, II, 167.

⁴² Cezîrî, *a.e.*, I, 221.

⁴³ Beyhâkî, “Teyemmüm”, (H. No) 1115.

kafasından yaralandıktan sonra gusleden ve ölen kişi hakkında rivayet ettiği hadis de sargı üzerine meshin cevazına delâlet eder.”⁴⁴ Hz. Peygamber (s.a.s.), guslettikten sonra ölen bu kişi hakkında: “*Teyemmüm etmesi, yarasına bir bez bağladıktan sonra o sargının üzerine mesh etmesi ve vücudunun geri kalan kısmını yıkaması onun için yeterliydi*”⁴⁵ buyurmuştur.

2.1.2.1. Sargı Üzerine Mesh Yapmanın Şartları

Sargı üzerine su ile mesh edebilmek için iki şart vardır:

1) Hastalıklı organın yıkanması halinde sağlık açısından bir zarar meydana gelecekse, yani hastanın acısı artacak veya iyileşmesi gecikecekse, hasta organın üzerinde sargı varsa sargının üzerine, yoksa yaranın üzerini sardıktan sonra mesh edilmesi gerekir.⁴⁶

Eğer hastalıklı organı yıkamak herhangi bir zarar vermeyecekse yaranın veya sargının üzerine mesh edilmez, yıkanması gerekir.⁴⁷

2) Sargının tümünü mesh etmek, yani sağlam kısmı yıkadıktan sonra sargılı kısmın tümünü mesh etmek şarttır.⁴⁸ Bu anlatılan, cebîrenin sadece hastalıklı kısmın üzerine sarılmasıyla ilgilidir. Şayet cebîre, hastalıklı kısmın dışına taşmışsa bu durumda hem hastalıklı kısmın hem de sağlam kısmın üzerindeki sargının mesh edilmesi gerekir.⁴⁹ Sargı, abdestsiz veya gusülsüz olarak sarılmış olsa bile güçlüğü gidermek için üzerine mesh caiz olur. Zarar verecekse yıkamak gibi mesh de terk edilir.⁵⁰ Meshin su ile yapılması şart koşulmuştur. Sargının üzerine toprak ile yapılan mesh geçerli değildir.⁵¹

⁴⁴ Şevkânî, a.e., I, 309.

⁴⁵ Ebu Dâvud, “Taharet”, 127; İbn Mace, “Taharet”, 93; Beyhâkî, “Teyemmüm”, (H. No) 1110.

⁴⁶ Cezîrî, a.e., I, 223.

⁴⁷ İbn Abidin, a.e., I, 450.

⁴⁸ Şirbînî, a.e., I, 152.

⁴⁹ Zuhaylî, a.e., I, 257; Cezîrî, a.e., I, 223.

⁵⁰ İbn Abidin, a.e., I, 450; Mergînânî, a.e., I, 37; Serahsi, a.e., I, 98.

⁵¹ Şevkânî, a.e., I, 309.

Hanefîlere göre; sargının üzerini tümüyle mesh etmek şart değildir. Sargının yarısından fazlasını mesh etmek yeterli olur. Sargı çözüldüğünde yaraya zarar vermeyecekse sargı çözülür, yaranın üzeri mesh edilir ve etrafı yıkanır.⁵²

Hanbelîlere göre; abdestli iken sargı sarılmışsa, sargı da yaranın dışına taşmışsa yaranın üst kısmını suyla mesh etmek, artan kısımlar için de teyemmüm etmek gerekir. Sargı abdestsizken sarılmışsa, sargı üzerine mesh edilmez. Bu durumda teyemmüm etmek vacip olur.⁵³ Bu mezhebe göre hastalıklı organ birden fazla ise, bunların sayısınca teyemmüm etmek zorunlu olur.⁵⁴

Şafiîlere göre; hasta organ sargılı olmazsa, bu durumda sağlam kısımları yıkanır, hasta kısım için ise yıkama yerine geçerli olmak üzere teyemmüm edilir. Eğer hastalık, teyemmüm organlarının birinde ise yani kollar veya yüzde ise ve bu hasta organı toprakla mesh etmek mümkün değilse hastalıklı organı mesh etme yükümlülüğü düşer, sağlam kısımlar yıkanarak namaz kılınır. Fakat bu durumda kılınan namazın, hastalığın iyileşmesinden sonra iade edilmesi gerekir. Şafiîlere göre, hasta organ sargılı ise; sağlam kısımları yıkanır, sargı üzerine mesh edilir ve hasta kısmı yıkamaya bedel olarak teyemmüm edilir.⁵⁵

Hastalıklı organ, mesh edilen bir organa; mezheplerin bu konudaki görüşlerinde de bazı ince ayrımlar vardır. Hanefîlere göre; başın dörtte birlik kısmı sağlam olursa sağlam kısım mesh edilir. Fakat yara başın tümünü kaplamışsa; zarar vermeyecekse yara üzerine, zarar verecekse sargı üzerine mesh edilir.⁵⁶

Malikîlere göre; yara başın tümünü kaplayacak şekilde olursa baş, yıkanan organlar hükmüne geçer. Bu takdirde başın mümkün olan kısmı mesh edilir. Geri kalan mesh de sargı üzerinde tamamlanır. Şafiîlere göre; başta sağlam bir kısım kalacak olursa orasını mesh etmek vâcib olur. Yara başın tamamını kaplamışsa teyemmüm eder.

⁵² Cezîrî, *a.e.*, I, 223; Zuhaylî, *a.e.*, I, 259.

⁵³ İbn Kudâme, *a.e.*, I, 314.

⁵⁴ İbn Kudâme, *a.e.*, I, 279; Cezîrî, *a.e.*, I, 223; Zuhaylî, *a.e.*, I, 259.

⁵⁵ Şirbînî, *a.e.*, I, 152; İbn Kudâme, *a.e.*, I, 315; Cezîrî, *a.e.*, I, 221.

⁵⁶ Şeybânî, *a.e.*, I, 128; Serahsi, *a.e.*, I, 98.

Hanbelîlere göre; yara başın tümünü kaplamışsa sargının tümü üzerine mesh edilir. Bu sargıyı abdestsiz veya gusülsüz sarmışsa teyemmüm eder. Başın bir kısmı yara ise, sağlam kısım mesh edilir. Yine hastalıklı kısmın üzerindeki sargı da mesh edilir.⁵⁷

2.1.2.2. Sargı Üzerine Yapılan Meshin Bozulması

Sargı, yaranın iyileşmesi sebebiyle düşmüşse mesh bozulur. Yara iyileşmeden düşerse mesh bozulmaz. Sargı namazda iken düşmüşse namaz yeniden kılınır. Bu hüküm sargının, yara iyileştikten sonra ve son oturuşta teşehhüt miktarı kadar oturmadan düşmesi halinde geçerlidir. Şayet sargı, yara iyileşmeden ya da son oturuşta teşehhüt miktarı kadar oturduktan sonra düşerse namaza devam eder, namazı iade etmez. Hastalık iyileştiği halde sargı düşmezse mesh yine bozulur.⁵⁸

Şafiî ve Hanbelîlere göre ise, sargının düşmesi halinde yaranın iyileşmesi ya da iyileşmemesi fark etmez, mesh bozulur. Sargının düşmesi, yaranın iyileşmesinden dolayı olmuşsa abdest alır. Fakat sargı, yara iyileşmeden düşmüşse hem abdest hem teyemmüm alır.⁵⁹

2.1.2.3. Sargılı Halde Kılınan Namazların İadesi

Sargının abdestliken sarılmasını şart görmeyen Hanefîler ve Malikîler, yaranın iyileşmesinden sonra namazın iadesini vâcib görmezler. Çünkü ulema, bu durumda namazın caiz olduğu üzerinde icma' etmişlerdir. Namaz caiz ise iadesi

⁵⁷ Cezîrî, *a.e.*, I, 224.

⁵⁸ İbn Abidin, *a.e.*, I, 454, Mergînânî, *a.e.*, I, 38.

⁵⁹ Cezîrî, *a.e.*, I, 225.

vâcib olmaz.⁶⁰ Sargının abdestliyen sarılmış olmasını şart koşan Şafiî ve Hanbelîler, bu şart yerine gelmediği zaman iadesini vâcib görmüşlerdir.⁶¹

Şafiîlere göre; şu üç halde namaz iade edilir:

- 1) İster abdestli, ister abdestsizken sarılmış olsun şayet sargı teyemmüm azalarında ise;
- 2) Sargı, ister teyemmüm azaları, ister diğer azalarda olsun abdestsizken sarılmış ise;
- 3) Sargı, ihtiyaç miktarından yani yara için gereken miktardan fazla olursa abdestli veya abdestsizken sarılmış olması fark etmez. Bu üç durumda namazların sonradan iadesi gerekir.

Yine Şafiîlere göre; şu iki durumda namaz iade edilmez.

- 1) Eğer sargı, teyemmüm azalarından başka azalarda olur ve sağlıklı olan kısımdan da herhangi bir yeri kaplamazsa, abdestsiz iken dahi sarılmış olsa namazı iade etmez.
- 2) Şayet sargı teyemmüm azalarının dışında ve abdest üzere sarılmış ise, sağlıklı yeri de kaplasa sonradan namazın iade edilmesi gerekmez.⁶²

2.1.3. ÖZÜRLÜNÜN ABDESTİ

Özür (ç. a'zâr); sözlükte, engel, kusur, eksiklik, mazeret gibi manalara gelir.⁶³ İstilahta, abdest bozucu herhangi bir şeyin, (dinmeyen burun kanaması, yaradan kan sızması, idrarı tutamama, yellenmeyi önleyememe, hayız ve nifas dışında kadının rahminden kan akması gibi) veya gözde ağrı, zayıflık veya daima akıntının olması vb. bedenî rahatsızlıkların bir farz namazı vakti boyunca vakit namazını kılabilecek kadar bir zaman kesintiye uğramaksızın devam etmesi, sonraki namaz vakitlerinde de en az bir defa görülerek devam etmesi durumuna

⁶⁰ Sahnun, *a.e.*, I, 23.

⁶¹ Şevkânî, *a.e.*, I, 309.

⁶² Zuhaylî, *a.e.*, I, 263.

⁶³ İbni Manzûr, *a.e.*, IX, 102.

“özür hali” denir. Özürlü kimseye “*ma’zûr*” denir. Özürlülük durumunun kalkması için özrün bir farz namazı vakti boyunca baştan sona kadar hiç görülmemesi gerekir.⁶⁴

Bu genel tariftten biraz farklı olarak Malikîler özrü, namaz vaktini tümünden kaplayan değil de namaz vaktinin en az yarısını veya çoğunu kaplayan hades (abdestsizlik) hali şeklinde tarif ederler. Yani Malikîlere göre özürlü kişi, bir namaz vaktinin tümünde abdest tutamayan kişi değil, ilk olarak yakalandığı özrün o namaz vaktinin yarısında veya çoğunda devam ettiği kişidir. Malikîlere göre kişinin akıntısı namaz vaktinin yarısından daha az sürüyorsa, böyle bir kimse özürlü sayılmaz, akıntısı kesilinceye kadar beklemeli, sonra abdest almalıdır.⁶⁵

2.1.3.1. Özürlünün Alacağı Tedbirler

Hanefî mezhebine göre, özürlü kimse özrünü gücü yettiği oranda gidermelidir. Bir şey kaplamak akıntıyı önlüyor veya azaltıyorsa bunu yapmak vâcib olur. Eğer ayakta namaz kılmaktan dolayı akıntı oluyorsa oturarak, rükû ve secdeyi mahallinde yapmaktan dolayı akıntı oluyorsa îma ile namazını kılar.

Özürlü kimsenin akıntısından bir şey elbisesine bulaşırsa ve yıkadığı takdirde namazdan çıkmadan tekrar necasetin elbiseye bulaşacağını bilirse, elbiseyi yıkamadan namazını kılması caizdir. Namazdan çıkmadan necasetin bulaşmayacağını bilirse bulaşan yeri yıkar, sonra namaza başlar.⁶⁶

İstihâzeli bir kadın kanı yıkadığı takdirde namazını kılincaya kadar temiz kalacağını bilirse, bilittifak elbisesini yıkaması icap eder. Namazdayken tekrar kanın akacağını bilirse Ebu Yusuf’a göre yine yıkar. İmam Muhammed’e göre yıkamaz.⁶⁷

⁶⁴ İbn Abidin, *a.e.*, I, 508; Cezîrî, *a.e.*, I, 133; Zuhaylî, *a.e.*, I, 207; *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, s. 538; Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2005, s. 465.

⁶⁵ İbn Rüşd, *a.e.*, I, 54; Abdurrahman Cezîrî, *a.e.*, I, 135.

⁶⁶ İbn Abidin, *a.e.*, I, 512.

⁶⁷ İbn Abidin, *a.e.*, I, 513.

Malikîlere göre; kişinin özür hükümlerine dâhil olabilmesi için akıntının düzensiz olması ve hangi vakitte geleceğinin bilinmemesi gerekir. Yoksa akıntının ne zaman olacağı biliniyorsa o vakitte abdest alınması caiz değildir. Sözgelimi kişi öğle namazı vaktinin sonlarına doğru akıntısının kesileceğini biliyorsa beklemeli, bu vakte kadar namazının geciktirmeli, sonra abdest alıp namaz kılmalıdır. Bunun aksi de doğrudur. Yani akıntının namaz vaktinin başlarında kesileceğini biliyorsa, namazını bu vaktin başlarında kılmalıdır. Özürsüz insanların vaktin sonuna kadar namazı geciktirebilmeleri mubah iken özürlü kimselerin namazlarını geciktirmeleri mubah olmaz. Öğle vaktinin tümünde akıntı oluyor ve ikindinin bir kısmında kesiliyorsa mükellef namazını “*cem-i te’hîr*” yaparak kılar. Aksi durumda da “*cem-i takdim*” yapar. Yine bu mezhebe göre özürünün özrünü ilaçla tedavi ederek veya evlenerek gidermesi mümkünse, böyle kimse de özürlü sayılmaz. Tedaviyi terk ederse bundan dolayı da günahkâr olur.⁶⁸

Şafiîlere göre, özürlü kişinin akıntı yerini kapatıp bağlaması vaciptir. Bağladıktan sonra abdest alır. Bunun üzerine herhangi bir akıntı meydana gelirse, bu akıntı namaz kılmaya ve diğer ibadetlere mani değildir.⁶⁹

Yine Şafiîlere göre, özürlü kimsenin abdestiyle namaz kılabilmesi için birtakım şartlar gerekir.

1) Abdestten önce istinca yapmalı, yani akıntı yerini iyice temizlemelidir.

2) İstincaadan sonra akıntı yerini sızmayacak şekilde bağlamalı, ardından hemen abdest almalıdır.

3) Abdestten sonra namaza hemen durmalıdır. Abdest aldıktan sonra başka bir işle meşgul olursa abdesti bâtil olur. Ancak setri avret, ezan, kamet, cemaati beklemek, kibleyi tayin etmek, mescide gitmek gibi namazın maslahatı gereği gecikecek olursa bunların abdeste zararı olmaz. Fakat namazın maslahatı için olmayarak; yemek, içmek, konuşmak gibi bir sebeple namazı geciktirecek olursa

⁶⁸ İbn Rüşd, *a.e.*, I, 55; Cezîrî, *a.e.*, I, 135.

⁶⁹ Muhyiddin Ebu Zekiya Yahya en-Nevevî (676/1277), *Şerhu Sahihî'l- Müslim (el-Minhâc fî Şerhi Sahih-i Müslim)*, Daru'l-Ma'rife, Beyrut, 2000, IV, 243; Şirbînî, *a.e.*, I, 174.

mezhepte tercih edilen görüşe göre bu geciktirme abdeste zarar vericidir, abdesti bâtil kılar, hem abdestin iadesi hem de sayılan şartların baştan tekrarlanması gerekir.

4) Bu işlemleri vakti girdikten sonra yapmalıdır. Vakit girmeden yapılan istinca ve abdestin süresi vaktin çıkması ile birlikte dolar. Yani, vaktin çıkmasıyla birlikte özürlü kimselerin abdesti bozulur. Yeniden yukarıda sayılan işlemleri baştan itibaren yaparak abdest almalıdır.⁷⁰

Hanbelîler de özürlünün, ayakta kılmasından dolayı akıntısı olacaksa oturarak kılması gerektiği görüşündedirler. Ama akıntı rükû ve secdeyi mahallinde yapmaktan dolayı oluyorsa, rükû ve secdeyi yine de mahallinde yaparlar.⁷¹ Yine bu mezhebe göre, akıntının veya sızıntının devamlı olması gerekir. Eğer bu akıntı veya sızıntı aynı vakitte yeniden abdest alıp namaz kılacak kadar bir süre kesilirse ve bu hal, her zaman görülebilen bir hal ise namazını bu kesinti zamanında kılması gerekir ve bu kişi özürlü sayılmaz. Özürlü kişinin akıntı olan yeri yıkadıktan sonra o yeri bağlaması veya pamuk vb. şeylerle tıkaması gerekir. Eğer bu önlemleri almadan bir akıntı vuku bulursa abdesti bozulur. Ama her türlü önlemi aldıktan sonra yine de akıntı olursa abdesti bozulmaz. Akıntı olan yeri yıkayıp bağladıktan sonra bu işlemi her namaz kılışında tekrarlaması gerekmez.⁷²

2.1.3.2. Özürlünün Abdest Süresi

Özürlü kimse her vakit için yeniden abdest alır. O abdestle de o namaz vakti boyunca dilediği kadar farz ve nafil namaz kılabilir. Aynı vakit içinde kılacağı her farz namaz için abdest almasına gerek yoktur. Bu, cumhurun görüşüdür. Dayandıkları delil ise Hz. Aîşe (ö. 58/678)'nin nakletmiş olduğu, Hz. Peygamber (s.a.s.)'in özürlü bir kimse olan Fatımâ binti Ebî Hubeyş'e söylemiş

⁷⁰ Şafiî, *a.e.*, I, 134; Nevevî, *şerhu sahihi'l-müslim.*, IV, 244; Şirbînî, *a.e.*, I, 175; Cezîrî, *a.e.*, I, 131.

⁷¹ Cezîrî, *a.e.*, I, 134.

⁷² İbn Kudâme, *a.e.*, I, 409; Cezîrî, *a.e.*, I, 134.

olduğu şu sözüdür: “*Her namaz için abdest al.*”⁷³ Bu hadisin lafzını esas alan Şafiîler ise her namaz vakti için değil de her farz namaz için ayrı ayrı abdest alınır demişlerdir. Dolayısıyla Şafiîlere göre, bir namaz vakti içinde o vaktin farzı ve kaza namazları kılınacak olursa her biri için ayrı ayrı abdest alınması gerekir. Ama özürlü, bir abdestle bir namaz vakti içinde dilediği kadar nafile namaz kılabilir.⁷⁴

Özürlü bir kimse, özü kesilerek abdest alır da bu hal vakit çıkıncaya kadar devam ederse, yine sağlam kimse gibi olur. Vakıt çıktığında başka bir hades arzı olmadıkça abdesti bozulmaz. Fakat özürlü devam eden kimsenin abdesti vaktin çıkmasıyla bozulur. Bu, cumhurun görüşüdür. Bu görüşe Hanefî mezhebinden Züfer (ö. 158/775) ve Ebu Yusuf muhaliftir. İmam Züfer’e göre; abdest, ikinci vaktin girmesiyle bozulur. Ebu Yusuf’a göre de hem namaz vaktinin girmesiyle hem de çıkmasıyla özürlünün abdesti bozulur. Bu ihtilafın pratik sonucu öğle namazında tahakkuk etmektedir. Sözelimi, özürlü bir kimse sabah namazı için abdest alsa, cumhura göre vakit çıktığı için güneşin doğmasıyla abdesti bozulur. İmam Züfer’e göre ise, güneşin doğuşuyla özürlünün sabah namazı için almış olduğu abdesti bozulmaz, bu kişi aynı abdestle bayram veya kuşluk namazı kılabilir. Yine özürlü kişi, güneş doğduktan sonra abdest alsa cumhura göre öğle namazı vaktinin girmesiyle abdesti bozulmaz. Aynı abdestle öğle namazını kılabilir. İmam Züfer’e göre ise bozulur. Ebu Yusuf’un görüşüne göre, her üç halde de özürlünün abdesti bozulur. Yeniden alması gerekir. Yani hem sabah namazı vaktinde sabah namazı için, hem kuşluk vaktinde bayram veya kuşluk namazı için, hem de öğle vaktinde öğle namazı için abdest almalıdır.⁷⁵

Özür halinin dışında başka bir abdest bozucu hal zuhur ederse, vakit çıkmamış bile olsa abdest bozulur. Yeniden abdest almak gerekir. Mesela sürekli

⁷³ Buharî, “Vudû”, 63; Ebu Dâvud, “Taharet”, 110–112; Ebu İsa Muhammed b. İsa Tirmîzi (ö.279/892), *Sünen*, Çağrı Yay., İstanbul, 1992, “Taharet”, 93; İbn Mace, “Taharet”, 115; Ahmet b. Hanbel (ö. 241/855), *Müsned*, Mısır, 1949, VI, 42, 204, 262.

⁷⁴ İbn Kudâme, *a.e.*, I, 409; Şevkanî, *a.e.*, III, 330; Nevevî, *Şerhu sahihi’l-Müslim.*, IV, 243; Şirbînî, *Muğni’l-Muhtac*, I, 175, Mergînânî, *a.e.*, I, 40, Zuhaylî, *a.e.*, I, 211.

⁷⁵ İbn Abidin, *a.e.*, I, 512; Abdullah b. Muhammed b. Mevdûdî el-Mevsılî (983/1575), *el-İhtiyar li Ta’lîli’l-Muhtar*, Daru’l-Erkam, Beyrut, ts., I, 46, Mergînânî, *a.e.*, I, 41.

idrar akıntısı olan bir kimsenin eli kanasa, abdesti bozulur. Yine özürünün özrü kesilip başka bir hadesten dolayı abdest alır da sonra özürlü bölgesi yeniden akarsa abdesti bozulur. Çünkü abdest özür için alınmamıştır.⁷⁶

Özürlü kişinin mest giymesi ve mesh etme süresine gelince; özürlü kişi, eğer özürünün kesik olduğu zamanda abdest alarak mestini giymişse, o mesti mukim ise bir gün bir gece, seferî ise üç gün üç gece mesh edebilir. Ama özrü devam ederken abdest alıp mest giymişse o namaz vakti süresince mesh edebilir. Sözelimi idrarını tutamayan özürlü birkaç dakika idrarı kesilse ve bu esnada abdest alıp mestini giyse, artık o mest üzerine bir gün veya seferî ise üç gün mesh edebilir.⁷⁷

2.1.4. ABDESTTE KADINLARA ÖZEL HÜKÜMLER

Kadının rahminden çıkan kan ittifakla üç çeşittir. Bunlar; hayız, nifas ve istihaze kanlarıdır.⁷⁸

Hayız, sözlükte suyun akıp taşması, kanın akması anlamlarına gelir.⁷⁹ Istılahta ise sağlıklıyken kadının rahminin iç taraflarından doğum ve hastalık söz konusu olmaksızın belirli bir süre gelen kandır. Türkçede bu olaya hayız hali denildiği gibi, adet hali, aybaşı hali de denilmektedir.⁸⁰

Kadının ay takvimine göre yaklaşık dokuz yaşına girmesinden sonra başlayıp menopoz yaşına kadar devam eder. Şayet kadın her iki yaştan önce veya sonra kan görecektse olursa, bu başka bir damardan gelen hastalık kanamasıdır. Kadın hayız kanını görmekle bulûğa erip, artık ondan namaz, hac, oruç ve buna benzer şer'i yükümlülükleri yerine getirmesi istenir. Menopoz yaşı mezheplere göre elli ile doksan arasında değişmektedir.⁸¹ Tıbbi bilgilere baktığımızda bu

⁷⁶ İbn Abidin, *a.e.*, I, 514.

⁷⁷ İbn Abidin, *a.e.*, I, 203, Serahsi, *a.e.*, I, 99.

⁷⁸ İbn Rüşt, *a.e.*, I, 56.

⁷⁹ İbn Manzûr, *a.e.*, III, 119.

⁸⁰ *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, s. 247.

⁸¹ Zuhayli, *a.e.*, I, 348.

halin belli bir süreç içinde olduğu kabul edilmekte ve elli yaş ve üzeri şeklinde verilerle karşılaşmaktayız. Ayrıca tıpta bir kadının menopoza dönemine girdiğinin kabul edilmesi için son adet döneminden sonra bir yıl hiç adet görmeme şartı aranmaktadır. Buna göre bir yıl hiç adet görmeden geçirdikten sonra yeniden adet görülmeye başlanmışsa bu anormal bir durum kabul edilmektedir. Yani görülen bu kan daha önce görülen hayız kanı gibi değerlendirilmemektedir.⁸²

Nifas kanı, doğum yapan kadının rahminden gelen kan anlamına gelmektedir.⁸³ Hanefî ve Şafiîlere göre doğumdan sonra gelen kandır. Doğum esnasında çocuk ile birlikte çıkan kan ise istihaze kanıdır. Hanbelîlere göre, doğum sebebiyle gelen kan demektir. Doğumdan bir veya iki gün önce sancı gibi bir belirti ile gelen kan ve doğum ile beraber gelen kan nifas kanı sayılır. Malikîlere göre ise; doğum ile birlikte ve doğum sonrası gelen kandır.⁸⁴ Türkçe’de bu hale loğusalık hali denilmektedir.

Hayız ve nifas olan kadınlar, süreleri dolunca gusül abdesti alarak ibadetlerini yapabilirler. Fukaha bu konuda müttefiktirler.⁸⁵ Kur’an-ı Kerim’de; “*Sana kadınların hayız halini sorarlar. De ki; O bir ezadır. Hayız halinde kadınlardan uzak durun. Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın...*”⁸⁶ buyrulmaktadır. Bu ayet bu dönemlerinde kadınlara farklı hükümler uygulandığını göstermektedir.

İstihaze, hayız ve nifas dışında kadının rahminden akan kandır. Hayız ve nifas müddetini aşan kanamalarla bu hayız müddetinden az sayılan süreler içindeki kanamalar ve hayız yaşına varmadan küçüklük döneminde görülen kanamalarla menopoza dönemindeki kanamalar istihaze kanıdır.⁸⁷

⁸² Ayşe Biçer, *Fıkıh’taki Yaşlar ve Hükümlere Etkisi*, (Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, Konya, 2004, s. 9.

⁸³ İbn Manzur, *a.e.*, XIV, 237.

⁸⁴ İbn Kudame, *a.e.*, I, 405, Merginâni, *a.e.*, I, 41, Zuhayli, *a.e.*, I, 355.

⁸⁵ Zuhayli, *a.e.*, I, 357.

⁸⁶ *Bakara*, 2/222.

⁸⁷ İbn Kudame, *a.e.*, I, 405; Merginani, *a.e.*, I, 38; Serahsi, *a.e.*, II, 14; Cezîrî, *a.e.*, I, 169; Zuhayli, *a.e.*, I, 365.

Kendisinde istihaze kanamaları görülen kadın, özürlü kimseler hükmüne girer. Bu durumdaki kadınlar hayızlı ve nifaslı kadınların yapamayacakları şeyleri yapabilirler. İstihaze kanı, dinmeyen burun kanaması veya yaradan akan kan gibidir. Bununla yalnız abdest bozulur, devam ederse sahibi özürlü sayılır ve özörlölere ait hükümlere dâhil olur.

Hayızın müddeti; kadının hayızlı olarak kabul edildiği süredir ve bu süreden eksik veya fazla olarak görülen kan hayız müddetinden sayılmaz. Hayızın en az miktarı bir gün bir gece en çok miktarı ise onbeş gün ve gecedir. Bu hüküm Şafiî ve Hanbelî mezhebine aittir. Hanefîlere göre hayızın en az müddeti üç gündür. En çok müddeti ise on gündür. Malikilere göre ne ibadete nispetle, ne çıkan şey itibariyle ve ne zaman bakımından hayızın en az müddetinin bir sınırı yoktur. Kadından bir an için kan akacak olursa o kadın hayızlı sayılır. Malikilere göre hayızın en çok miktarı gebe olmayan ve ilk defa hayız gören kadın için on beş gün olarak takdir edilir. Âdeti belirli olan kadının âdetinin fazlası istihaze olur.⁸⁸

Hayızlar arası temizlik miktarının süresi cumhura göre en az on beş gündür.⁸⁹ Hanbelîlere göre ise on üç gündür.⁹⁰ Bir kadın hayız görür, sonra bu hayzı kesilir ve bu kesinti on dört gün veya daha az bir süre devam eder, sonra yine kanama görülürse, bu kanama hayız kanı sayılmaz. Bu temizlik süresi iki hayız arasında olabileceği gibi, bir nifasla bir hayız arasında da olabilir. Fakat Şafiîler, nifas ile hayız arasındaki temizliğin süresinin olmadığını söylemişlerdir. Onlara göre nifas kesildikten bir gün sonra bile kanama olsa o, hayız kanıdır.⁹¹

Nifasın en az müddeti için bir sınır yoktur. Bir an kanama görmekle bile kadın nifaslı sayılır. Hanefiler ve Hanbelîlere göre nifasın en çok müddeti kırk gündür.⁹² Şafiîler ve Malikîlere göre nifasın azamî müddeti altmış gündür.⁹³ Yine

⁸⁸ Şeybani, *a.e.*, I, 302; İbn Rüşd, *a.e.*, I, 56; İbn Kudame, *a.e.*, I, 352 Şirbînî, *a.e.*, I, 171; İbn Abidin, *a.e.*, I, 500; Mevsilî, *a.e.*, I, 46; Şevkani, *a.e.*, I, 341; Cezirî, *a.e.*, I, 167-168; Zuhayli, *a.e.*, I, 351.

⁸⁹ Şeybani, *a.e.*, I, 310.

⁹⁰ İbn Kudame, *a.e.*, I, 356.

⁹¹ Şirbînî, *a.e.*, I, 171; Cezirî, *a.e.*, I, 168.

⁹² Mevsilî, *a.e.*, I, 47; Merginânî, *a.e.*, I, 42.

⁹³ İbn Rüşd, *a.e.*, I, 58; İbn Kudame, *a.e.*, I, 185.

nifasın azamî müddetini aştıktan sonra görülen kanamalar da istihaze kanı sayılır. Kadının âdeti tespit edilmişse âdetine havale edilir. Yani âdeti üzere olandan daha fazla gelen kan istihaze kanıdır.⁹⁴

Kadın hamilelik döneminde kan görürse, bu kan Maliki ve Şafiilere göre hayız kanı, Hanefi ve Hanbelîlere göre ise istihaze kanıdır. Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), çocuğun doğumundan bir ya da iki gün önce kan görülürse, bu kanın loğusalık kanı olduğu kanaatindedir.⁹⁵ Maliki ve Şafiîler, Hz. Aişe (r.a.)’nin kanama gören hamile kadın hakkında söylediği: “böyle bir kadın namazı bırakır”⁹⁶ rivayetine itimat etmişlerdir.

Bu günkü tıbbî bilgilere göre hayız çağı genel olarak 11–13 yaşlarında başlayıp, 45–55 yaşlarında sona erdiği, adet kanamasının ise ortalama 28 gün, minimum 20 gün olduğu kabul edilmektedir.⁹⁷

2.1.4.1. Müstehaze Kadının Âdet Süresinin Tespiti

Hanefilere göre müstehaze kadın, adet görmeye yeni başlayan, âdeti düzenli olan ve adet gününü unutmuş olan olmak üzere üçe ayrılır. Yeni başlayanın, âdeti her ay için on gündür. Çünkü Hanefîlere göre adet süresi bundan fazla olamaz. Temizlik süresi de her ay için yirmi gündür. Âdeti düzenli olan kadın, özürlü olması durumunda aybaşı halindeki âdetini esas alır. Âdetinden fazla olarak devam eden kan, özür kanı kabul edilir. Âdetini unutmuş kadının ise, şer'i hükümler konusunda daha dikkatli davranması gerekir. Her bir namaz vakti için gusül abdesti alır. Bununla bir farz ve vitir kılabilir. Namazlarda namazın caiz olabileceği kadarını okur, fazlasını okumaz.⁹⁸

⁹⁴ Şeybani, *a.e.*, I, 304; İbn Abidin, *a.e.*, I, 499.

⁹⁵ İbn Rüşt, *a.e.*, I, 58; Şirbini, *a.e.*, I, 183; Sahnun, *a.e.*, I, 35; İbn Kudame, *a.e.*, I, 405.

⁹⁶ Malik b. Enes (ö.179/795), *Muvatta (tenviru'l-havali şerhi ile birlikte)*, Daru'l-Kütübü'l İlmiye, Beyrut, 2007, “Kitabu't-Taharet”, (H. no) 100.

⁹⁷ Yunus, Vehbi Yavuz, “Hayız”, (51–53), *DİA*, İstanbul, 1995, XVII, 51.

⁹⁸ Serahsi, *Mebsut*, II, 14; Mevsili, *a.e.*, I, 46; Zuhayli, *a.e.*, I, 370.

Malikilere göre müstehaze kadın, adet açısından yeni adet gören ve âdeti belli olan olmak üzere ikiye ayrılır. Yeni adet gören kadın, kanı görür görmez on beş güne kadar namazı bırakır, bundan sonra kan gelmeye devam ederse artık özür kanı görüyor kabul edilir ve namaz kılmaya başlar. İmam Şafiî(ö. 204/820)'nin görüşü de böyledir. Ancak bu kadın imam Malik'e göre istihaze haline girdiğine kesin kanaat getirdikten sonraki günlerin namazını, İmam Şafiî'ye göre on dört günlük namazını kaza eder. Çünkü İmam Şafiî'ye göre aybaşı hali süresinin en kısası yirmi dört saattir. İmam Malik'ten gelen diğer rivayete göre ise, kanın ilk şiddetli akışları hafifledikten sonra üç gün daha bekler ve eğer ondan sonra da kan durmazsa artık o özürlü konumuna girer. Âdeti belli olana gelince bunun hakkında da iki rivayet vardır: Birincisi eski âdeti kaç gün ise o kadar gün geçtikten sonra üç gün daha bekler. İkincisi ise ya aybaşı halinin en uzun olan süresinin bitimini bekler ya da kanın vasıflarında değişiklikler görüyorsa o vasıflara göre davranır. İmam Şafiî'ye göre ise, kadın eski âdeti ne ise sadece o adet günlerinin bitimini bekler.⁹⁹

Şafiîlere göre adet görmeye yeni başlayan özürlü kadın, yoğun kanı yoğun olmayandan ayırt edebiliyorsa bu kadının âdeti, âdetin en az süresinden az olmamak ve en çok süresinden de fazla olmamak şartıyla kanın yoğun olarak geldiği süredir. Âdeti belli olan kadın ise kanın vasıflarını ayırt edebiliyorsa başka bir âdeti esas almayacak kanın vasıflarına göre amel edecektir. Bu kadının âdeti kanın yoğun geldiği süre kadardır. Kadın, kanın vasıflarını ayırt edecek durumda değilse, fakat âdetinin miktar ve vaktini biliyorsa bu hususta âdetini göz önünde bulundurur.¹⁰⁰

Hanbelîlere göre yeni adet görmeye başlayan kadın, kanın yoğun olanını yoğun olmayanından tefrik edebilirse yoğun kan bir gündüz bir geceden az ve on beş günden de fazla olmadığı sürece adet kanı kabul edilir. Eğer kanın vasıflarını seçemeyecek durumda ise bir gündüz ve bir gece akan kan hayız kanı

⁹⁹ Zuhayli, *a.e.*, I, 3701; Ceziri, *a.e.*, I, 170.

¹⁰⁰ İbn Rüşd, *a.e.*, I, 60; Şirbini, *a.e.*, I, 187; Zuhayli, *a.e.*, I, 371; Ceziri, *a.e.*, I, 170.

olarak takdir edilir. Bundan sonra gusül abdesti alır ve temiz olan kadınların yapabildiklerini yapar. Bu hüküm adet görmeye yeni başlamış kadının birinci, ikinci ve üçüncü aylarda uygulanır. Dördüncü ayda ise hayzın galip olan âdetine döner ki bu da, altı veya yedi gündür. Bu süreler içindeki kanlar hayız, bundan sonrakiler ise istihaze sayılır. Âdeti belli olan kadın ise, kanın yoğun olanını yoğun olmayandan ayırt eder durumda olsa bile âdetiyle amel eder.¹⁰¹

Fıkıh kitaplarında yer alan konuyla ilgili bu bilgiler, belli dönemlerin bilgi ve tecrübe birikimine dayandığından bugün tıp ilminin imkânlarından faydalanılarak kanın mahiyetinin tespit edilmesi ve dini hükümlerin ona göre uygulanması daha isabetli olacaktır.¹⁰² Bizim çalışmamız hastalıktan çok hastalığın ibadetlere etkisiyle ilgili olduğundan dolayı çalışmamızın sınırlarını aşacağı endişesiyle fukahanın bu konudaki görüşlerini vermekle yetindik. Kanaatimizce yalnız kadınların bu durumlarını inceleyen müstakil bir çalışmanın yapılması gerekmektedir.

2.1.4.2. İstihaze Halinde Gusül

Müstehaze olan kadın özürlü sayıldığı için namaz abdestini özürhükümleri gibi alması gerekir. Fakat bu durumdaki bir kadın hayızlı veya nifaslı sayıldığı sürenin bitiminde gusül abdesti alması gerekir. Bununla ilgili olarak dört farklı görüş vardır.

İstihaze kanı gören kadına dört mezhebin de ittifakı ile sadece bir gusül abdesti alması vaciptir.¹⁰³ Cumhurun görüşü, hayız kesildikten sonra tek gusül abdesti yeterlidir.¹⁰⁴ Bunların dayanağı Hz. Aişe (r.a.)’den rivayet edilen şu hadistir: “*Fatıma binti Ebi Hubeyş, Rasulullah (s.a.s)’e hitaben: ‘Ben istihaze*

¹⁰¹ İbn Kudame, *a.e.*, I, 406; Zuhayli, *a.e.*, I, 374; Ceziri, *a.e.*, I, 170.

¹⁰² Yunus, Vehbi Yavuz, *a.g.m.*, 17.

¹⁰³ Nevevî, *Şerhu sahihi’l- Müslim*, IV, 244; Zuhayli, *a.e.*, I, 368.

¹⁰⁴ Şeybani, *a.e.*, I, 304; İbn Kudame, *a.e.*, I, 408; Şevkânî, *a.e.*, I, 288; Serahsi, *a.e.*, II, 15; Ebu Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Said İbn Hazm (456/1063), *el-Muhalla bi’l Eser*, Daru’l fikr, Beyrut, ts., I, 233.

kanı gören bir kadının, bir türlü temizlenemiyorum, namazı terk edeyim mi?’ diye sordu. Rasulullah (s.a.s) da; ‘Bu kanamayı yapan bir damardır. Hayız değildir. Âdet zamanın geldiğinde namazı terk et. Âdetin kadar bir süre geçtikten sonra kanını yıka, guslet ve namaz kıl.’ buyurdu”¹⁰⁵

Yine Hz. Peygamber (s.a.s) istihaze kanı gören kadın hakkında şöyle buyurmuştur: *“Âdet günlerinde namazı terk eder, sonra gusleder, ardından her bir namaz için abdest alır, orucunu tutar, namazını kılar.”¹⁰⁶*

Bir başka görüşe göre, her namaz için gusletmesi gerekir.¹⁰⁷ Bu görüş İbn Ömer (ö. 70/692), İbn Zübeyr (ö. 68/690) ve Ata b. Ebi Rebah (ö. 110/732)’dan rivayet edilmiştir.¹⁰⁸ Bunların delilleri yedi yıldır istihazeli olduğunu söyleyen Ümmü Habibe (ö. 44/666)’ye Hz. Peygamber (s.a.s)’in her namaz vakti için gusletmesini emretmesidir.¹⁰⁹

Başka bir görüşe göre ise, istihazeli kadın öğle namazını ikindiye kadar geciktirir, sonra gusleder, iki namazı, öğleyi son vaktinde, ikindiye de ilk vaktinde kılarak cem eder. Yine akşam ve yatsı namazlarını da bir gusülle akşamın son vaktinde yatsının ilk vaktinde kılar. Sonra sabah namazı için üçüncü defa gusleder. Bu görüşte olanlar bir günde istihazeli kadına üç defa gusletmeyi gerekli görmüşlerdir. Said İbnü’l-Müseyyeb (ö. 93/712) bu görüştedir.¹¹⁰ Bunların dayanağı Hz. Peygamber (s.a.s)’in özür kanı gören bir kadına günde üç defa gusletmesini emrettiği şeklindedir.¹¹¹

İbn Abbas (ö. 68/687) ve Hz. Aişe (r.a.)’ın görüşüne göre de günde bir defa gusletmesi gerekir.¹¹² Bu görüşte olanlar da Hamne binti Cahş’ı Hz.

¹⁰⁵ Buhari, “Vudu”, 63, “Hayz”, 24; Malik, *a.e.*, “Kitabu’t Taharet”, (H. No) 104; Müslim, “Hayz”, (H. no) 62, 63; Ebu Davud, “Taharet”, 107; Tirmizi, “Taharet” 93, 95, 96.

¹⁰⁶ Ebu Davud, “Taharet”, 109, 112, 114; Tirmizi, “Taharet” 94; Nesai, “Taharet” Hadis no:134, “Hayz”, 4; İbn Mace, “Taharet” 113; Ebu Muhammed ibn Abdurrahman Darimî (ö.255/868), *Sünen*, Çağrı Yay., İstanbul, 1992, “Vudu”, 84, 94.

¹⁰⁷ Nevevî, *Şerhu sahihi’l-Müslim*, IV, 244.

¹⁰⁸ Mika, *a.e.*, s. 55.

¹⁰⁹ Buhari, “Hayz”, 26; Müslim, “Hayz”, (H. no) 64,65; Ebu Davud, “Taharet”, 111; Nesai, “Hayz”, 2, 3, 4; Tirmizi, “Taharet”, 96.

¹¹⁰ Şevkani, *a.e.*, I, 288, Nevevî, *Şerhu sahihi’l-Müslim*, IV, 244; İbn Kudame, *a.e.*, I, 408.

¹¹¹ Ebu Davud, Taharet, 112.

¹¹² Nevevi, *Şerhu sahihi’l-Müslim*, IV, 244; Şevkani, *a.e.*, I, 288; Mika, *a.e.*, s. 56.

Peygamber (s.a.s)’in hayız müddetinin kesilmesinden sonra bir gusül ile veya günde üç defa gusül yapmak arasında muhayyer bırakmasını¹¹³ delil getirmişlerdir.¹¹⁴

2.2. NAMAZDA HASTALIĞA İLİŞKİN HÜKÜMLER

Namaz sözlükte; dua, istiğfar, rahmet, övgü gibi anlamlara gelir.¹¹⁵ Istılahta namaz, tekbir ile başlayıp selam ile tamamlanan özel hareket ve sözlerden ibaret bir ibadettir. Namazın meşruluğu kitap, sünnet ve icma ile sabittir. “Şüphesiz namaz, mü’minlere vakitleri belirlenmiş olarak farz kılınmıştır.”¹¹⁶ “Namazı kılın, zekâtı verin ve Allah’a sarılın. O, sizin mevlanızdır. O, ne güzel Mevla ve ne güzel yardımcıdır.”¹¹⁷ ayetleri ve birçok ayet, namazın farziyyetinin Kur’ân-ı Kerîm’den delilleridir. Sünnete gelince, İbn Ömer’den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: “İslam beş şey üzerine kurulmuştur. Allah’tan başka ilah olmadığına, Muhammed’in Allah’ın elçisi olduğuna şehadet etmek, namaz kılmak, zekât vermek, hacctmek, ramazan orucunu tutmak.”¹¹⁸ İslam ümmeti de bir gün bir gecede beş vakit namazın farz olduğu konusunda icma etmişlerdir.¹¹⁹

Namaz, müslüman, akıllı ve buluğ çağına girmiş her erkek ve kadına farzdır. Fakat insanlar güçleri nispetinde dinî yükümlülüklerle sorumludur. İnsanın başına her zaman gelmesi mümkün olan hastalık, insanı sorumlu olduğu bazı yükümlülükleri yapmaktan alıkoyabilir veya bu yükümlülüklerini eksik bir şekilde yapmasını gerekli kılabilir. İslam dini hiç kimseye gücünün üstünde yük yüklememiştir.¹²⁰ Bu yüzden hasta olup namazı gerektiği şekilde kılamayacak

¹¹³ Ebu Davud, “Taharet”, 110.

¹¹⁴ Mika, a.e., s. 56.

¹¹⁵ İbni Manzur, a.e., VII, 397.

¹¹⁶ Nisa, 4/103.

¹¹⁷ Hac, 22/78.

¹¹⁸ Buharî, “İman”, 1,2; Müslim, “İman”, (H. no) 19–22.

¹¹⁹ İbn Kudâme, a.e., I, 410.

¹²⁰ Ali İmran, 3/285.

olanlara bazı ruhsatlar verilmiştir. Hastalara sağlanan bu ruhsatları aşağıda ayrıntılı bir şekilde işleyeceğiz.

2.2.1. NAMAZIN ŞARTLARINDA HASTALIKLA İLGİLİ HÜKÜMLER

2.2.1.1. Kadınların Muayyen Günlerinde Namazları

Hayızlı ve nifaslı kadınların, bu dönemlerinde namaz kılmaları ittifakla haramdır. Fatıma binti Ebu Hubeyş hadisinde Hz. Peygamber (s.a.s.), “*Âdet zamanının geldiğinde namazı terk et*”¹²¹ buyurmuştur. Kadınlar, bu dönemlerinde namaz kılsalar da bu namazları sahih değildir. Bu hastalıkları geçtikten sonra da namazlarını iade etmezler. Hz. Aişe (r.a.)’ın rivayet ettiği: “*Biz, Resûlullah (s.a.s.) devrinde hayızlı olurduk. Bize orucu kaza etmemiz emrolunurdu fakat namazı kaza etmemiz emrolunmazdı*”¹²² hadisi, kadınların bu dönemde kılamadıkları namazlarını kaza etmeyeceklerine dair delil teşkil etmektedir. Yaklaşık bir hafta kadar olan hayız ve yine bir aydan fazla süren nifas zamanlarında kılınamayan namazların kaza edilmesi meşakkat gerektirdiğinden, kadınların bu dönemlerinde kılamadıkları namazlarını kaza etmeleri ittifakla gerekmez.¹²³

Şayet bir kadın, vakit içerisinde o vaktin namazını kılmadan hayız veya nifas olmuşsa, Hanefilere göre iyileştikten sonra o vaktin namazını iade etmez. Çünkü namazın vucubu için sebep namaza başlandığı andır. Vakit henüz bitmeden mazeretli olduğu için o vaktin namazından sorumlu olmaz. Cumhura

¹²¹ Buhari, “Vudu”, 63, “Hayız”, 24; Müslim, “Hayız”, 62–63; Ebu Davud, “Taharet”, 107; Tirmizi, “Taharet”, 93, 95, 96.

¹²² Buhari, “Hayız”, 20; Ebu Davud, “Taharet”, 105; Müslim, “Hayız”, (H. no) 69; Tirmizi, “Taharet”, 97, “Savm”, 68; Nesâî, “Hayz”, 17, “Savm”, 64.

¹²³ İbn Rüşd, *a.e.*, I, 53; Şirbînî, *a.e.*, I, 172; Zuhaylî, *a.e.*, I, 358.

göre ise, namazın vücubiyeti vaktin başında gerçekleştiği için iyileştikten sonra kılamadığı o namazı iade etmesi gerekir.¹²⁴

2.2.1.2. Bayılan veya Delirenin Namazı

Akıl hastalığı veya baygınlık, akli örten illetlerdendir. Bu hastalıklar devam ettiği müddetçe, bu kimselerden şer'i mükellefiyetler kaldırılır. Zira İslam dininde, herkese gücü nispetinde yük yüklenir. Bayılan veya akıl hastası olan bir kimse akli melekelerle sahip olmadığı için şer'i teklife muhatap olamaz. Hz. Peygamber (s.a.s.): *“Üç kişiden sorumluluk kaldırılmıştır. Bulûğ çağına erinceye kadar çocuktan, uyanıncaya kadar uyuyandan ve şifa buluncaya kadar deliden”*¹²⁵ buyurarak bu kimselerin ilahî teklife muhatap olmadığını bildirmiştir.

Hanefîler, bayılan veya delirenin namazının düşmesi için bazı şartların bir arada olması gerektiğini söylemişlerdir. Onlara göre, baygınlık veya deliliğin beş vakit namaz vaktinden daha uzun sürmesi gerekir. Eğer bu süreden daha kısa zamanda iyileşirlerse kılamadıkları namazları kaza ederler. Akıl hastalığı veya baygınlık, zeval vaktinden önce meydana gelir de ertesi gün zevalden sonra öğle namazının vakti çıkmadan ayılırsa, Ebu Yusuf'a göre bu kişinin kılamadığı namazları kaza etmesi gerekmez. Muhammed'e göre gerekir. Yine Hanefîlere göre, namazın sâkıt olabilmesi için bayılma veya delirme süresi boyunca durumda düzelme olmamalı, bu durum devamlı olmalıdır. Sözelimi bir vakitte düzenli olarak ayılıyorsa kılamadığı diğer namazları kaza etmesi gerekir.¹²⁶

Malikî mezhebine göre, baygınlık veya delilik tam bir namaz vaktinin başından sonuna kadar sürerse, iyileştiğinde kılamadığı namazı kaza etmesi gerekmez. Mesela, özür durumu zeval vaktinde başlayıp güneşin batışına kadar devam ederse, öğle namazı düşer, kaza gerekmez.¹²⁷

¹²⁴ Zuhaylî, a.e., I, 360.

¹²⁵ Buhari, “Hudud”, 66, “Talak”, 11; Ebu Davud, “Hudud”, 17; Tirmizi, “Hudud”, 1; İbn Mace, “Talak”, 15; Darimî, “Hudud”, 1; Ahmed b. Hanbel, VI,100, 101.

¹²⁶ İbn Abidin, a.e., III, 208; Şeybanî, a.e., I, 209; Cezîrî, a.e., II, 691; Mîka, a.e., s. 74.

¹²⁷ İbn Rüşd, a.e., I, 166; Sahnun, a.e., I, 93.

Şafiîlere göre, delirme veya bayılma hali tam bir vakit boyunca devam ederse ve bu hastaların, hastalıklarına bir etkisi yoksa arada kılınamamış olan namazların kaza edilmesi gerekmez. Aksi halde gerekir. Özür, vaktin başlangıcında abdest alıp namaz kılabilcek bir vakit geçtikten sonra vuku bulursa bu vaktin namazı sonradan kaza edilir.¹²⁸

Hanbelîlere göre, baygınlık veya delilik, vaktin başında iftitah tekbiri alacak kadar bir süre geçtikten sonra vuku' bulursa bu hastalık kalktıktan sonra bu vaktin namazının kaza edilmesi gerekir. Özür, vaktin sonunda iftitah tekbiri alabilecek bir süre kala kalkarsa, bu vaktin namazıyla birlikte bir önceki vaktin namazı eğer cem edilebilecek bir namazsa cem edilerek ikisi birden kılınır. Sözelimi, bayılan veya deliren bir kişi, ikinci namazı vaktinin sonunda iftitah tekbiri alınabilecek bir süre kala iyileşirse, öğle namazıyla birlikte ikinci namazını cem ederek kılması gerekir.¹²⁹

2.2.2. NAMAZIN RÜKÜNLERİNDE HASTALIKLA İLGİLİ HÜKÜMLER

2.2.2.1. Ayakta Namaz Kılmayı Engelleyen Hastalıkla İlgili Hükümler

Kıyam, sözlükte; ayakta durmak, dikilmek, doğrulmak, bir şeye azmetmek gibi anlamlara gelmektedir.¹³⁰ Dinî bir kavram olarak ise; namazda ayakta durmak demektir.¹³¹ Kıyam, namazın rükünlerinden yani ana unsurlarından biridir. Gücü yetenlerin farz namazlarda, Hanefîlere göre vâcib namazlarda da ayakta durmaları farzdır. Allah Teala “*Allah’a itaat ederek ayakta durun.*”¹³² buyurmaktadır. Nafile namazlarda ayakta durmak vâcib değildir. Dolayısıyla ayakta durmaya gücü yettiği halde nafile namazda kişinin oturarak namaz kılması

¹²⁸ Şirbînî, *a.e.*, I, 204, Mîka, *a.e.*, s. 75.

¹²⁹ İbni Kudâme, *a.e.*, I, 735; Cezîrî, *a.e.*, II, 691; Mîka, *a.e.*, s. 76.

¹³⁰ İbni Manzur, *a.e.*, XI, 355.

¹³¹ *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, s. 377.

¹³² *Bakara*, 2/238.

sahih olur. Yine bunun gibi namazı ayakta kılmaya güç yetiremeyenlerin namazlarını muktedir olabildikleri şekilde kılmaları İslam dininin insanlara sağlamış olduğu kolaylıklardandır.¹³³

Fakihler namazda ayakta durmaktan aciz olan kimselerden kıyam rüknünün düşeceği hususunda ittifak etmişlerdir.¹³⁴ Dayandıkları delil ise İmran b. Husayn (56/677) hadisidir. Hz. İmran (r.a.) şöyle anlatıyor: “*Bende basur hastalığı vardı. Hz. Peygamber (s.a.s.)’e namazı nasıl kılacağımı sordum. ‘Ayakta kıl, buna gücün yetmezse oturarak kıl, yine gücün yetmezse yaslanarak kıl’ buyurdular.*” Nesâî şunu ilave etmiştir: “*Eğer gücün yetmezse sırt üstü kıl. Allah kimseye gücünün yeteceğinden fazlasını yüklemez.*”¹³⁵

Hasta olan kişi, iftitah tekbiri alacak kadar bile olsa kıyamda durmaya muktedir olursa, bu kişinin yapabildiği kadarıyla ayakta namaz kılması, ondan sonra da oturarak namazına devam etmesi gerekir. Oturarak namaz kılmakta olan kişinin mümkün mertebe hiçbir şeye yaslanmaması gerekir. Yaslanmaksızın oturamayacaksa yaslanarak, bundan da aciz olduğu takdirde yan gelerek veya sırt üstü uzanarak namazını kılması gerekir.¹³⁶

Hastalığın hangi derecesinde kıyam rüknünün düşeceği ve kıyam yapılmadığı takdirde hastanın ne şekilde namaz kılacağı ile ilgili olarak mezhepler arasında bazı görüş farklılıkları vardır. Bir kişi, desteksiz, bir şeye dayanmaksızın ayakta durmaktan aciz olur da duvara veya değneğe dayanarak veya başka bir şekilde ayakta durabilirse, dayanarak da olsa namazını ayakta kılması gerekir. Bu görüş, Hanefî ve Hanbelîlere aittir.¹³⁷ Malikîlere göre bu durumdaki bir kişinin namazını ayakta kılması gerekmez. Hiçbir şeye dayanmaksızın oturabiliyorsa oturarak kılması gerekir. Ama hem otururken hem de ayaktayken bir şeye dayanıyorsa, dayanarak ayakta kılması gerekir. Şafiîlere

¹³³ Zuhaylî, *a.e.*, I, 501.

¹³⁴ İbn Kudâme, *a.e.*, I, 813.

¹³⁵ Buharî, “Taksir”, 19; Ebu Davud, “Salât”, 175; Tirmîzi, “Salât”, 157; İbn Mace, İkâmetü’s-Salât, 139.

¹³⁶ İbn Rüşd, *a.e.*, I, 188; İbn Abidin, *a.e.*, III, 199; Serahsi, *a.e.*, I, 195; Mergînânî, *a.e.*, I, 92; Cezîrî, *a.e.*, II, 703.

¹³⁷ İbn Kudâme, *a.e.*, I, 814, Serahsi, *a.e.*, I, 195.

göre bir kişiye yaslanarak ayakta durabilen, sadece rekâtların başında yaslanması gerekiyorsa ayakta; kıyamların tümünde bir kişiye yaslanması gerekiyorsa oturarak kılar. Fakat değnek, asa gibi şeylere yaslanarak ayakta durabilen kişinin namazını ayakta kılması vaciptir.¹³⁸

Ayakta durmaya muktedir oldukları halde eğer kıyam halinde dururlarsa hastalanacaklarından veya asıl hastalıklarının artacağından veyahut da iyileşmelerinin gecikeceğinden korkan hastalar da namazlarını oturarak kılarlar. Sözelimi kendisinde sürekli idrar akıntısı olan kişi, ayakta namaz kıldığı takdirde kendisinden idrar akacağını ve oturarak kıldığı takdirde abdestinin sağlam kalacağını bilirse namazını oturarak kılar. Sağlıklı bir kişi ayakta kıldığı takdirde bayılacağını veya başının döneceğini bilirse namazını oturarak kılabilir. Böyle bir kişi yastığa veya insana dayanabilir. Ayakta iken hastalığın ziyadeleşmesi veya geç düzelmesi ya eskiden tecrübesi bulunmakla veya müslüman, müteahhas bir doktorun haber vermesiyle bilinir.¹³⁹

Cemaatle namaz kıldığı takdirde uzunluğundan dolayı kıyama güç yetiremeyen, fakat tek başına kılariken kıyama güç yetirebilen kişinin namazı tek başına kılarak kıyama yapması gerekir.¹⁴⁰ Şafiî mezhebine göre böyle bir kimsenin namazını cemaatle kılması sahih olur.¹⁴¹ Ramazan orucunu tuttuğu takdirde ayakta namaz kılamayacak olan kimse “*hükmen acizlik*”e dâhildir. Böyle bir kimse orucunu tutar, namazını da oturarak kılar.¹⁴²

Kıyama gücü yetmeyip oturarak namaz kılacak olan kişinin ne şekilde oturarak namaz kılacağı hakkında Hanefîler, oturarak namaz kılmakta olan kişi, kıraat ve rükû esnasında dilediği gibi oturabilir. Ama en faziletlisi tıpkı teşehhütmüşçesine oturmasıdır. Secde ve teşehhüt halinde –şayet böyle yaparken sıkıntı ve meşakkat duymuyorsa– bilinen şekliyle oturur. Aksi takdirde

¹³⁸ Şirbînî, *a.e.*, I, 237; Cezîrî, *a.e.*, II, 703; Mîka, *a.e.*, s. 67.

¹³⁹ Şirbînî, *a.e.*, I, 236; İbn Abidin, *a.e.*, III, 195; Cezîrî, *a.e.*, II, 703.

¹⁴⁰ İbn Kudâme, *a.e.*, I, 815.

¹⁴¹ Şirbînî, *a.e.*, I, 236.

¹⁴² İbn Abidin, *a.e.*, I, 196; Serahsî, *a.e.*, I, 198.

her durumda dilediği gibi oturabilir demişlerdir.¹⁴³ Malikîler, oturarak namaz kılan kişi secde, iki secde arası oturma, teşehhüt için oturma halleri dışında bağdaş kurarak namaz kılar demişlerdir.¹⁴⁴ Şafiîlere göre secde ve son teşehhütte normal halinde, diğer rükünlerde de bağdaş kurarak oturması sünnettir. Hanbelîlere göre, rükû ve secde hali dışında bağdaş kurarak oturması sünnettir.¹⁴⁵

Günümüzde özellikle ülkemizde yaygın olan sandalye üzerinde oturarak namaz kılmakla ilgili fıkıh kitaplarımızda bir bilgiye rastlamadık. Kaynaklarda oturarak namaz kılmakta olan kişinin yer üzerinde ne şekilde oturacağıyla ilgili görüşler bulunmaktadır. Bu yüzden bağlayıcı olması açısından Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulunun konuyla alakalı görüşlerini buraya yazmayı uygun bulduk: “İslam dini kolaylık üzerine bina edilmiştir. Buradan hareketle sorumluluklar da kulun gücüne göre belirlenmiş, gücü aşan durumlar için kolaylaştırma esası getirilmiştir. Hastalık ve engelli olmak da bu kolaylaştırma sebepleri arasında yer almaktadır. Buna göre ayakta namaz kılmaya gücü yetmeyen veya ayakta durmakta zorlanan kimse yere oturarak namazını kılabilir. Rükû ve secde etmeye gücü yetmeyen kişi, rahatsızlığı sebebiyle ayaklarını yana veya kıbleye uzatarak yere oturup namazını îma ile kılabilir. Rükû veya secde etmeye gücü yetmeyen kişi, rahatsızlığıyla ilgili ayaklarını yana veya kıbleye uzatarak da olsa yere oturamıyorsa ayakta veya tabure, sandalye, sedir vb. yerlere oturarak namazını îma ile kılabilir.”¹⁴⁶

2.2.2.2. Namazı Oturarak Kılmayı Engelleyen Hastalıkla İlgili Hükümler

Sözlükte oturmak¹⁴⁷ anlamına gelen kâ’de, dinî bir kavram olarak namazın ikinci rekâtında ve namaz sonunda oturmak anlamına gelmektedir.¹⁴⁸ Namazın

¹⁴³ Serahsi, *a.e.*, I, 195; İbn Abidin, *a.e.*, III, 198.

¹⁴⁴ Cezîrî, *a.e.*, II, 705.

¹⁴⁵ Şirbînî, *a.e.*, I, 235; Cezîrî, *a.e.*, II, 705; İsmail Mîka, *a.e.*, s. 67.

¹⁴⁶ *Din İşleri Yüksek Kurulu’nun 10.08/2005 tarihli ve B.02.1.DİB.0.10-021-1104 sayılı görüşü*, www.diyane.gov.tr.

¹⁴⁷ İbni Manzûr, *a.e.*, XI, 236.

¹⁴⁸ *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, s. 350.

sonunda oturmak, namazın rükünlerindendir. Ayakta namaz kılmaktan aciz olan kişilerin de oturarak namaz kılması gerekir. Fakat hastalık hali, kişiyi her ne şekilde olursa olsun oturmaktan da aciz kılabilir.

Hanefîlere göre, böyle bir kişinin namaz kılmak şekillerinin en faziletlisi, sırt üstü uzanıp ayakları kibleye yöneltmek, dizleri dikip yüzün kibleye yönelik olması için de başı biraz kaldırmaktır. Hasta, namazını sağ tarafında uzanarak kılabilceği gibi sol tarafına uzanarak da kılabilir. Ama sağ tarafına dönmesi daha faziletlidir. Bunlar mümkün olmadığı takdirde kendisi için en uygun gelecek şekilde namazını kılar.¹⁴⁹

Malikîlere göre, yaslanmaksızın veya yaslanarak oturmaktan aciz olan kişi; sağ yanına uzanır, yüzünü kibleye döndürerek namazını îma ile kılar. Sağ yanına uzanamazsa sol yanına uzanır ve yüzünü kibleye çevirerek îma ile namaz kılar. Her iki yanına da uzanamadığı takdirde, sırt üstü uzanarak ayaklarını kibleye yöneltir. Bu üç durum arasındaki tertibe riayet etmek mendubtur.

Sırt üstü uzanmaya gücü yetmeyen kişi, karnı üzerine (yüz üstü) uzanarak başını kibleye yöneltir ve baş işaretleriyle namazını kılar. Sırt üstü uzanmaya muktedir olduğu halde karın üstü uzanarak namaz kılan kişinin namazı bâtil olur. Çünkü sırt üstü uzanış ile karın üstü uzanış arasındaki tertibe riayet etmek vaciptir.¹⁵⁰

Şafiîlere göre, oturmaktan aciz olan kişinin sağ yanına uzanarak göğsünü kible tarafına çevirmesi gerekir. Yapabilirse rükû ve secdeleri asli şekliyle yapmalı, yapamazsa îma ile yapmalıdır. Yan üzere yatamayan, sırt üstü yatarak namazını kılar. Böyle kişi yüzü kibleye gelecek şekilde uzanır başı yükseltilir. Rükû ve secdeyi de îma ile yapar.¹⁵¹

Hanbelîlere göre, yaslanmaksızın veya yaslanarak oturmaktan aciz olan kişi, yanı üzere gelip yüzünü kibleye çevirerek namazını kılar. Sağ tarafa uzanmak daha faziletlidir. Sağ tarafına uzanmaya gücü yetmesine rağmen sırt

¹⁴⁹ İbn Abidin, *a.e.*, III, 200; Şevkânî, *a.e.*, III, 242.

¹⁵⁰ İbn Kudâme, *a.e.*, I, 815; Cezîrî, *a.e.*, II, 704; Sahnun, *a.e.*, I, 76.

¹⁵¹ Şafiî, *a.e.*, I, 166; Şirbînî, *a.e.*, I, 238; İbn Kudâme, *a.e.*, I, 815; Şevkânî, *a.e.*, III, 242.

üstü uzanıp ayaklarını kibleye yönelterek namaz kılan kişinin namazı kerahetle birlikte sahih olur.¹⁵²

2.2.2.3. Rükû ve Secdeyi Mahallinde Yapmayı Engelleyen Hastalıkla İlgili Hükümler

Rükû; sözlükte eğilmek, beli bükülmek, yüz üstü kapanmak, boyun eğmek gibi anlamlara gelmektedir.¹⁵³ Dinî bir kavram olarak, namazın rükünlerinden birisi olup, kıraatten sonra elleri dizlere koyacak şekilde eğilmek demektir.¹⁵⁴

Rükûnun farz oluşunun delili; “*Ey iman edenler! Rükû edin*”¹⁵⁵ ayeti ile namazını kötü kılan kişiye Hz. Peygamber (s.a.s.)’in buyurduğu; “...*Sonra mutmain olacak şekilde rükûya var...*”¹⁵⁶ hadisidir. Rükûnun bir delili de farz olduğu hususunda âlimlerin icma etmiş olmasıdır.¹⁵⁷ Ellerin dizler üzerine konulmasının dayanağı da Ebu Humejd’in Hz. Peygamber (s.a.s.)’in namaz kılma şeklini anlatırken zikrettiği: “*Hz. Peygamber (s.a.s.)’i rükû yaparken ellerini dizleri üzerine koyduğunu gördüm. Sonra sırtını düzgün tutardı*”¹⁵⁸ hadisidir.

Secde, sözlükte itaat ve tevâzu içinde eğilmek, boyun eğmek, yere kapanmak, yüzü yere sürmek gibi anlamlara gelmektedir.¹⁵⁹ İstılahta ise en azı alnın bir kısmını açık olarak yer üzerine veya namaz kılınan diğer şeyler üzerine koymaktan ibaret bir harekettir.¹⁶⁰

Secdenin farz oluşunun delili; “*Ey iman edenler! Rükû ve secde yapın*”¹⁶¹ ayeti ve Hz. Peygamber (s.a.s.)’in namazını kötü bir şekilde kılan kimseye

¹⁵² İbni Kudâme, *a.e.*, I, 816; Cezîrî, *a.e.*, II, 704.

¹⁵³ İbni Manzur, *a.e.*, V, 303.

¹⁵⁴ *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, s. 564.

¹⁵⁵ *Hac*, 22/77.

¹⁵⁶ Buhari, “Ezan”, 95, 122; Müslim, “Salât”, Hadis no: 45; Ebu Davud, “Salât”, 164; Tirmizi, “Mevâkit”, 110.

¹⁵⁷ Zuhaylî, *a.e.*, I, 518.

¹⁵⁸ Buhari, “Ezan”, 120, 145; Ebu Davud, “Salât”, 116.

¹⁵⁹ İbni Manzur, *a.e.*, VI, 175.

¹⁶⁰ Zuhaylî, *a.e.*, I, 520.

¹⁶¹ *Hac*, 22/77.

söylediği: “...Sonra *mutmain* olacak şekilde secde et. Sonra *mutmain* olacak şekilde secdeden kalkıp otur. Sonra yine *mutmain* olacak şekilde secde yap”¹⁶² hadisidir.

Ulema mükemmel bir secdenin yedi aza üzerinde yapılacağı hususunda ittifak etmiştir. Bu azalar; yüz, iki el, iki diz ve iki ayaktır. Bunun dayanağı, İbn Abbas’tan rivayet edilen şu hadistir: “Ben, yedi kemik üzere secde etmekle emrolundum. Bunlar da; alın (eliyle burnuna işaret etti), iki el, iki diz ve iki ayaktır.”¹⁶³

Hastalık hali, kişiyi rükû ve secdenin her ikisini de veya birisini aslî şekliyle yapmaktan alıkoyabilir. Hasta, bunlardan aciz olduğu kısımları îma ile eda eder. Ayakta durmaya ve secde etmeye muktedir olup sadece rükû yapmaktan aciz olan kişinin iftitah tekbiri ve kıraat için ayakta durması, rükû için ayakta îma ettikten sonra secdeye varması gerekir. Sadece kıyamda durmaya muktedir olup rükû ve secdeden aciz olan kişi ise iftitah tekbirini aldıktan sonra kıraatte bulunup ayaktayken rükûyu îma yaparak eda eder bundan sonra da oturarak îma ile secdesini yapar. Rükû için oturur vaziyette îma eden ve secde için kıyam halindeyken imada bulunan kişinin namazı bâtil olur. Hanefîler bu görüşe muhalefet etmişlerdir. Onlara göre, rükû ve secde için ayakta iken îma etmek sahih olduğu gibi oturarak da secde etmek sahih olur. Ama oturarak îma etmek daha faziletlidir.¹⁶⁴

Ayakta durmaya muktedir olamayan bir kimse, rükû ve secde için oturarak îma ederken secde için yapılan imanın, rükû için yapılan îmaya nispetle daha fazla eğimli olması vaciptir. Yüzü yaklaştırabildiği kadar yere yaklaştırmak lazım değildir. Yastık vb. yere konulur da onun üzerine secde ederse namazı sahih olur.¹⁶⁵

¹⁶² Buhari, “Ezan”, 95; Müslim, “Salât”, Hadis no: 45; Ebu Davud, “Salât”, 164; Tirmizi, “Mevâkit”, 110.

¹⁶³ Buhari, “Ezan”, 133, 134, 137; Müslim, “Salât”, (H. no) 226, 227, 229, 230; Nesâî, Tatbik, 40, 43 ; İbn Mace, “İkamet”, 19.

¹⁶⁴ İbni Kudâme, *a.e.*, I, 814; Cezîrî, *a.e.*, II, 705.

¹⁶⁵ Şeybanî, *a.e.*, I, 207; Serahsi, *a.e.*, I, 195; İbn Abidin, *a.e.*, III, 202; İbn Kudâme, *a.e.*, I, 817; Zuhaylî, *a.e.*, I, 503.

Ayakta durmaya muktedir olduğu halde oturmaya muktedir olamayan kimse, rükû ve secdeyi aslî şekliyle ifa edemezse, bunlar için kıyamda iken îma eder. Ayakta durabilen kişi, secde etmekten aciz kalsa bile ayakta durma yükümlülüğü düşmez. Hanefîlere göre ise; secdeden aciz olan kişi, ayrıca rükûdan da ister aciz olsun ister olmasın sahih görüşe göre ayakta durma yükümlülüğü düşer. Oturmuş vaziyetteyken îma ederek rükû ve secdeyi yapar. Bu, ayakta iken îma etmeye nispetle daha faziletlidir.¹⁶⁶

Hasta, namaz fiillerini sadece göz işaretiyle yapabiliyorsa veya kalbiyle mülâhaza ederek îfa edebiliyorsa bunu yapması vaciptir. Aklı başında olduğu sürece namaz yükümlülüğü üzerinden düşmez. Göz işaretiyle kılabilen kimsenin namazını bu şekilde kılması zorunlu olur. Bu durumdaki kimsenin namazın rükünlerini kalben mülâhaza ederek îfa etmesi yeterli olmaz. Eğer hasta, gözü ile îma yapmaktan da aciz olursa kalbi ile namaz kılar. Eğer kıraati dil ile ifade edemezse kalbinden söyler. Yapılacak rükünleri de kalbinden canlandırır. Çünkü Allah Teâla şöyle buyuruyor: “Allah, sizin için dinde bir güçlük kılmamıştır.”¹⁶⁷ “Allah, insana sadece gücünün yettiğini teklif eder.”¹⁶⁸ Kalp ile mülâhazayı Şafiî ve Hanbelîler caiz görmüşlerdir. Malikîlere göre, ruhsatın en son sınırı göz ile îma etmek veya mücerret niyet etmektir.¹⁶⁹ Hanefîlere göre ise sadece göz, kaş veya kalple îma etmeye gücü yeten kişinin namaz kılma yükümlülüğü düşer. Hanefî mezhebinin imamlarından İmam Züfer, Hanefîlerin görüşüne muhalif olarak, hastanın muktedir olmasına göre kaş ile gözü ile onunla da yapamazsa kalbi ile îma yapması gerektiği görüşündedir. Hanefîlerin genel görüşüne göre aklı başında olsun-olmasın bu şekilde kılan kimsenin namazı sahih olmaz. Böyle bir kişinin hastalık halindeyken kılamadığı namazları, şayet beş vakitten fazla ise kaza etmesi gerekmez. Beş vakitten daha az olduğu takdirde kaza etmesi vacip olur.¹⁷⁰

¹⁶⁶ Şeybani, *a.e.*, 207; İbn Abidin, *a.e.*, III, 205; İbni Kudâme, *a.e.*, I, 814; Cezîrî, *a.e.*, II, 706.

¹⁶⁷ *Hac*, 22/78.

¹⁶⁸ *Bakara* 2/282.

¹⁶⁹ Şafiî, *a.e.*, I, 167; İbni Kudâme, *a.e.*, I, 817; Sahnun, *a.e.*, I, 78; Zuhaylî, *a.e.*, I, 509.

¹⁷⁰ Cezîrî, *a.e.*, II, 706; Mîka, *a.e.*, s. 71.

İma ederek namaz kılması farz olan bir kişinin önüne yüksekçe bir şey koyması mekruhtur. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.s.), bunu yasaklamıştır. Cabir (r.a.)'in rivayet ettiği bir hadiste: “Hz. Peygamber (s.a.s.), bir hastayı ziyaret etti ve bu hastanın secde etmek için bir yastık üzerine odun parçası koyduğunu gördü. Hz. Peygamber (s.a.s.), onları attı. Ve: ‘Eğer gücün yeterse yer üzerinde namaz kıl. Gücün yetmezse îma ile namaz kıl. Secdeni ise rükûdan daha alçak yap.’ buyurdu.”¹⁷¹ Secde etmek için hastanın yüzüne bir şey kaldırması tahrimen mekruhtur. Başını eğmezse îma bulunmadığı için namazı sahih olmaz. Yani başını hiç eğmez de kaldırdığı bir şeyi rükû ve secde için alnına yapıştırır yahut başını rükû ve secde için eşit şekilde eğerse namazı sahih olmaz.¹⁷² Hanbelîlere göre, yüzüne bir şey kaldırıp onun üzerine secde etmesinde bir sakınca yoktur.¹⁷³

2.2.3. NAMAZDA HASTALIĞA İLİŞKİN BAZI DURUMLAR

2.2.3.1. Namaz Kılarken İyileşen Hastanın Durumu

Hasta, namazdayken iyileşirse namazına devam ederek, geri kalan kısmı gücü yettiği nispette tamamlar. Bunda görüş birliği vardır.¹⁷⁴ Hanefîler bu konuda tafsilata girmişlerdir. Onlara göre hasta, namazı oturarak kılarken iyileşirse kılmaya devam eder. Ebu Hanife ve Ebu Yusuf’a göre namazı ayakta tamamlar. İmam Muhammed’e göre yeniden kılar.¹⁷⁵ Çünkü ayakta namaz kılanın oturarak kılana uyması caiz değildir. Baştan oturarak kılınan namaz üzerine kalan kısmı ayakta devam ederek tamamlamak da aynı şekilde caiz değildir. İma ile kılarken iyileşirse o namazı devam ettiremez. Yani gerek ayakta veya oturduğu yerde, gerekse sırt veya yan üstü yatarak îma ile kılarken ayakta veya oturarak rükû ve

¹⁷¹ Şevkânî, a.e., III, 241.

¹⁷² İbn Abidin, a.e., III, 202; Şeybanî, a.e., I, 211; Sahnun, a.e., I, 78; Mîka, a.e., s. 68.

¹⁷³ İbni Kudâme, a.e., I, 817.

¹⁷⁴ İbni Kudâme, a.e., I, 818; Şirbinî, a.e., I, 238.

¹⁷⁵ Şeybanî, a.e., I, 211.

secdeye muktedir olursa o namaz üzerine bina edemez. Çünkü rükû ve secdeyi aslî şekliyle yapanın îma yapana uyması caiz değildir. Bina etmesi de öyledir. Rükû ve secdeyi yapmadan iyileşmişse bakılır; eğer ki ayakta veya oturduğu yerde namaza başlar da sonra îma yapmadan rükû ve secdeye muktedir olursa namazı tamamlar. Ama sırt üstü veya yan yatarak namaza başlar da sonra îma yapmadan secde ve rükûya muktedir olursa namazını yeniden kılar. Yan üstü yatarak îma ile kılarken oturmaya muktedir olur da rükû ve secdeye muktedir olamazsa tercih edilen görüşe göre o namazı yeniden kılar. Rükû ve secdeye muktedir olursa evveliyatla namazı yeniden kılar.¹⁷⁶

Hastalık namaz kılarken gelirse, nasıl kılmaya gücü yeterse öyle kılar. Ebu Hanife'den rivayet edilen bir görüşe göre, namazını yeniden kılar.¹⁷⁷

Kendisinden namazın rükünleri düşen bir kimseden, namazın şartları evveliyatla düşer. Zira şartları yapmaktan aciz kalmak, rükünleri yapmaktan aciz kalmaktan daha üstün değildir. Bu cümleden olarak hasta bizzat veya başkası vasıtasıyla kibleye dönemezse o haliyle namazı kılar. İyileştikten sonra da kaza etmesi gerekmez. Allah'tan gelen bir özürden dolayı şart ve rükünlerin sâkıt olması, namazın kazasını gerektirmez. Kul tarafından gelen özür böyle değildir. Allah tarafından gelen özür kıraatten aciz kalmaya da şamildir. Sözelimi, bir kimsenin bir gün bir gece dili tutulur da namazını dilsiz gibi kılar, sonra dili çözülürse namazını iade etmez.¹⁷⁸

Bir kimsenin elleri dirseklerinden, ayakları topuklarından kesilmiş olup da yüzünde de yara bulunsa abdestsiz ve teyemmümsüz olarak namazını kılar. Sonra da kaza etmez. Bazıları o kimseden namaz düşer demişlerdir.¹⁷⁹

¹⁷⁶ İbn Abidin, *a.e.*, III, 206; Cezîrî, *a.e.*, II, 707.

¹⁷⁷ İbn Abidin, *a.e.*, III, 205.

¹⁷⁸ Şeybanî, *a.e.*, I, 209; İbn Abidin, *a.e.*, III, 204.

¹⁷⁹ İbn Abidin, *a.e.*, III, 209.

2.2.3.2. Hastaların Cuma ve Cemaate Devamı Meselesi

Cuma namazı farzı ayn olup bu namazı inkâr eden dinden çıkar. “*Ey iman edenler! Cuma günü namaz için çağrı yapıldığı zaman hemen Allah’ın zikrine koşun ve alışverişi bırakın. Eğer bilerseniz bu, sizin için daha hayırlıdır.*”¹⁸⁰ ayeti bunun en güçlü delilidir. Hz. Peygamber (s.a.s.) de “*Cuma namazı, dört kişi dışında her Müslümana cemaatle kılınması vacip bir haktır. Bunlar da; köle, kadın, çocuk ve hastadır.*”¹⁸¹ buyurarak sayılan bu dört grup insan dışındakilere cumanın farz olduğunu bildirmiştir. Bütün Müslümanlar, Cuma namazının farz olduğu konusunda icma’ etmiştir.¹⁸²

Cemaat, imamla imama uyanlar arasında meydana gelen bir irtibattır. İslam, belli vakitlerde ibadetleri yerine getirmek için Müslümanlar arasında birtakım vesileler, sosyal münasebetler tesis etmiştir. Bir günde beş vakit namazın bir arada eda edilmesi, haftada bir kere Cuma namazının topluca kılınması bu vesilelerdendir. “*Sen onların arasında bulunup onlara namaz kıldırдың vakit...*”¹⁸³ ayeti cemaatle namazın Kur’ân’dan delilidir. Hz. Peygamber (s.a.s.) de: “*Cemaatle kılınan namaz, tek başına kılınan namazdan yirmi yedi derece daha faziletlidir.*”¹⁸⁴ hadisiyle cemaatle namaz kılmanın önemine vurgu yapılmıştır.

Hanefî ve Malikîlere göre, Cuma namazı dışındaki farz namazlarda cemaatle olmak, sıkıntı çekmeksizin gidebilme kudretine sahip olan akıllı ve buluğa ermiş erkekler için sünnet-i müekkededir. Şafiî mezhebinde aynı şartlar altında farz-ı kifayedir. Hanbelî mezhebine göre ise cemaatle namaz kılmak farz-ı ayndır. Yukarıda cemaatle ilgili yazmış olduğumuz ayet ve hadisi ve diğer rivayetleri¹⁸⁵ mezhep imamları değerlendirerek bu kanaatlere varmışlardır.¹⁸⁶ Farz

¹⁸⁰ Cuma, 62/9.

¹⁸¹ Ebu Davud, “Salât”, 215.

¹⁸² İbni Kudâme, a.e., II, 143; Şevkânî, a.e., III, 272; Zuhaylî, a.e., II, 366.

¹⁸³ Nisa, 4/102.

¹⁸⁴ Buhari, “Ezan”, 30; Müslim, “Salât”, (H. no) 272; Malik, “Cemaat”, (H. No) 1,2.

¹⁸⁵ Buhari, “Ezan”, 29; Müslim, “Mesâcid”, (H. no) 251.

¹⁸⁶ Şafiî, a.e., I, 279; İbn Abidin, a.e., II, 391; İbni Kudâme, a.e., II, 3; Şevkânî, a.e., III, 151.

namazı düşürecek dereceye gelmese de kişinin cemaate katılmasını zorlaştıran hastalık, Cuma ve cemaate katılmamak için bir özürdür. Hafif baş ağrısı, hafif ateş gibi hastalıklar özür olmayıp yukarıdaki hükme dâhil değildir.¹⁸⁷

Hastalığın özür olduğunun delili: “ *Allah sizin için dinde güçlük kılmadı*”¹⁸⁸ ayetidir. Ayrıca, Hz. Peygamber (s.a.s.) hastalanınca mescitten geri kaldı ve şöyle buyurdu: “*Ebu Bekr’e söyleyin insanlara namaz kıldırın.*”¹⁸⁹ Hastalanmaktan korkan kişi de Cuma ve cemaate devam etme konusunda özürlü sayılır. Çünkü İbn Abbas’ın rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.s.) özü, korku ve hastalık ile açıklamıştır.¹⁹⁰

Hasta, yatalak, ayağı kesik, felçli, çok yaşlı âmâ vb. durumdaki kişilere Cuma ve cemaate katılmak vacip değildir. Ebu Hanife’ye göre âmâ kişi kendisini cumaya götürecek kişiyi bulsa da bu kişiye Cuma vacip değildir. Hanefî mezhebinden Ebu Yusuf ve Muhammed’in de aralarında bulunduğu cumhura göre böyle bir kişi Cuma namazına gitme konusunda özürlü kabul edilmez ama vakit namazlarda cemaate katılma konusunda özürlü sayılır.¹⁹¹

2.2.3.3. Hastaların Namazları Birleştirerek Kılmaları

Beş vakit namazdan her birinin kendine ayrılan vakit içinde kılınması farz olmakla birlikte, bazı özel durumlarda sabah namazı hariç diğer dört vakit namazın birleştirilerek kılınması caiz görülmüştür. Fıkıh dilinde iki namazı birleştirmek anlamına gelen “*Cem’u’s-Salâteyn*” tabiri öğle ile ikindi namazının öğle veya ikindi vaktinde; akşam ile yatsı namazlarının akşam veya yatsı vaktinde birlikte kılınmasını ifade eder.¹⁹²

¹⁸⁷ Mîka, a.e., s. 79.

¹⁸⁸ Hac, 22/78.

¹⁸⁹ İbn Mâce, “İkametü’s-Salât”, 142.

¹⁹⁰ Şevkânî, a.e., III, 277.

¹⁹¹ Şafiî, a.e., I, 289; İbn Abidin, a.e., II, 400; Mevsîlî, İhtiyar, I, 123; İbni Kudâme, a.e., II, 195;

Şevkânî, a.e., III, 277.

¹⁹² Dinî Kavramlar Sözlüğü, s. 91.

Fukaha, hacca gidenlerin Arafat'ta öğle ile ikindi namazlarını öğle vaktinde; Müzdelife'de ise akşam ile yatsı namazlarını yatsı namazı vaktinde birleştirerek kılmaları konusunda ittifak etmiştir. Hanefîler, hacda yapılan cem'in dışında başka türlü cem'i caiz görmezken, cumhur, yolculukta cem'i caiz görmüş, fakat mukim iken cem'in caiz olup olmadığı konusunda ihtilaf etmiştir.¹⁹³

Şafiî mezhebinde meşhur olan görüşe göre, hastalık sebebiyle namazları birleştirmek caiz değildir.¹⁹⁴

Malikîler, hasta olan kişinin cem yapabileceğini, yolculukta yapılan cem'e kıyas ederek söylemişlerdir. Seferde meşakkat olduğundan dolayı cem, caiz görülmüştür. Meşakkat hastada daha fazladır ve hastanın bu ruhsata daha çok ihtiyacı vardır. Hastanın her vakit için abdest alıp namaz kılması zor oluyorsa cem yapılabilir. Sözelimi karnı ağrıyan bir hastanın veya abdest alırken kendisine yardım edecek birisini bulamayan hastanın cem yapması caizdir. Sara hastası olan veya baygınlık geçireceğinden korkan kimselerin de namazlarını birleştirerek kılmaları caizdir.¹⁹⁵

Hanbelîler, yolculuk ve korku bulunmaksızın hastalığın cem sebebi olabileceğini kabul etmişlerdir. Bu konuda İbn Abbas'tan gelen: “*Resûlullah (s.a.s.), Medine'de korku ve yağmur bulunmadığı halde (bir başka rivayette korku ve sefer olmaksızın) öğle ile ikindi, akşam ile yatsı namazlarını birleştirerek kıldı*”¹⁹⁶ rivayetini esas almışlardır. Ahmed b. Hanbel, özür sayılma konusunda hastalığın, yolculuktan daha kuvvetli olduğu görüşündedir. Hanbelîlere göre, istihazeli veya idrarını, kanamasını tutamayan kimseler gibi özürlü grubuna giren kimselerle Cuma ve vakit namazlarında cemaate gitmemeyi mubah kılacak özrü

¹⁹³ İbn Kudâme, *a.e.*, II, 113; Şevkânî, *a.e.*, III,259; Nihat Dalgın, *Gündemdeki Tartışmalı Dini Konular*, Etüt Yay., İstanbul, 2004, s. 98.

¹⁹⁴ Şafiî, *a.e.*, I, 164; Şirbînî, *a.e.*, I, 412.

¹⁹⁵ Sahnun, *a.e.*, I, 116; el-Habib b. Tahir (ö. 1419/1998), *el-Fikhu'l-Malikî ve Edilletuhu*, Daru İbn Hazm, Beyrut, ts., I, 309.

¹⁹⁶ Müslim, “Salâtü'l-Musafirin”, (H. no) 54; Ebu Davud, “Sefer”, 5; Tirmizi, “Mevâkit”, 24; Ahmed b. Hanbel, I, 223, 273.

bulunan kimselerin ve emzikli kadınların namazlarını birleştirerek kılmaları caizdir.¹⁹⁷

2.2.3.4. Hastanın İmamlığı

Hanefîler ve Hanbelîlere göre, imam özür sahibi bir kimse ise sıhhatli bir kimseye imamlık yapamaz. Özür sahibi kişiler ancak kendileri gibi özürlü kimselere imamlık yapabilirler. Ancak bu durumda imam ve cemaatin özürlerinin bir olması şartı vardır. Eğer imam ile cemaatin özürleri farklı olursa kılınan namaz geçerli olmaz. Söz gelimi idrarını tutamama hastalığına yakalanan kişi, kendisi gibi birinin arkasında namaz kılabilir. Fakat idrarını tutamayan özürlü kişinin, idrarını ve yellenmesini önleyemeyen bir kimseye uyması caiz değildir. Çünkü imam, bu durumda iki özür sahibi olmaktadır. Ona uyan kişi ise bir özür sahibidir.¹⁹⁸ Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'a göre ayaktaki kimsenin oturarak rükû ve secde eden kimseye uyması caizdir. İmam Muhammed'e göre ise caiz değildir.¹⁹⁹

Malikîlere göre, kıyam yapamayarak oturan kimseye ayaktaki kimsenin uyması geçerlidir. Acizlikte eşit olan iki kişi birbirine uyabilir. Bu hükümden îma ile namaz kılan kişi istisna edilir. İma ile namaz kılanın kendisi gibi îma ile namaz kılan birisine imamlık yapması geçerli olmaz. Çünkü bazen imam kendisine uyandan daha az eğilebilir. Acizlikte eşit olmayan iki kişinin birbirine imamlığı da geçerli değildir. Sözgelimi imam secde yapmaktan aciz olup, cemaat de rükûdan aciz olursa bu namaz olmaz.²⁰⁰

Şafiîler imamın kıyama güç yetiremediği takdirde kendi yerine başkasını geçirmesi gerektiğini, fakat namazı kıldırması durumunda da kendisinin ve arkasındaki cemaatin namazının geçerli olduğu görüşündedirler. Onlara göre

¹⁹⁷ İbni Kudâme, *a.e.*, II, 120-122; Zuhaylî, *a.e.*, II, 447-448, Mîka, *a.e.*, s. 78.

¹⁹⁸ İbn Kudame, *a.e.*, II, 51; Ceziri, *a.e.*, II, 579.

¹⁹⁹ Mevsili, *a.e.*, I, 94; Mîka, *a.e.*, s. 83.

²⁰⁰ Sahnun, *a.e.*, I, 81.

namazı iade etmesini gerektirmeyecek derecede özürlü bulunan kimsenin, özürsüz sağlıklı kişiye imamlık yapması geçerlidir.²⁰¹

Hanefi, Maliki ve Hanbelîlere göre âmâ bir kimsenin imamlığı tenzihen mekruhtur. Çünkü âmâ bir insan göremediğinden dolayı necasetten sakınamaz. Şafiîler ise, âmâ bir kimsenin imamlığını kerahetsiz olarak caiz görmüşlerdir. Çünkü görmedikleri için namazda daha çok huşu içinde olurlar. Tüm âlimlere göre, âmâ bir kişinin imamlığı sahihtir.²⁰²

²⁰¹ Şafiî, *a.e.*, I, 303; Şirbini, *a.e.*, II, 366; İbn Kudame, *a.e.*, II, 52; Zuhayli, *a.e.*, II, 296; Ceziri *a.e.*, II, 579.

²⁰² İbn Kudame, *a.e.*, II, 31; Şirbini, *a.e.*, II, 366; Mevsili, *a.e.*, I, 90; Zuhayli, *a.e.*, II, 304.

İKİNCİ BÖLÜM

3. ORUÇ VE HACDA HASTALIĞA İLİŞKİN HÜKÜMLER

3.1. ORUÇTA HASTALIĞA İLİŞKİN HÜKÜMLER

Oruç, sözlükte; bir şeyden uzak durmak, bir şeye karşı kendini tutmak, perhiz etmek gibi anlamlara gelir.²⁰³ Dinî bir terim olarak oruç; imsak vaktinden iftar vaktine kadar, tutmaya ehil olan kimselerin ibadet niyetiyle yemek, içmek ve cinsî münasebetten uzak durmaları demektir.²⁰⁴

*“Ey iman edenler! Allah’a karşı sakinmanız için oruç sizden öncekilere farz kılındığı gibi, size de farz kılındı”*²⁰⁵ ayeti orucun farziyetinin Kur’ân-ı Kerîm’den delilidir. *“İslam beş şey üzerine kurulmuştur: Allah’tan başka ilah bulunmadığına, Muhammed (s.a.s.)’in Allah’ın elçisi olduğuna şehadet etmek, namaz kılmak, zekât vermek, hacctmek ve Ramazan orucunu tutmak”*²⁰⁶ hadisi ve diğer birçok hadis orucun farz olduğuna delalet etmektedir. İslam ümmeti de orucun farz olduğu konusunda ittifak etmiştir.²⁰⁷

Oruç, akıllı ve ergenlik çağına gelmiş her Müslümana farz olan bir ibadettir.²⁰⁸ Orucun farz olması için gerekli bu genel şartların yanında edası için de bazı şartların olması gerekir. Bu şartların bir kısmı orucun geçerli olabilmesi için gereklidir. Bir kısım şartlar dâhilinde de kişi oruç tutup tutmama konusunda muhayyer bırakılmıştır. Biz hastalıkla ilgili şartları ve oruç tutmamayı mubah kılan hastalıkla ilgili durumları aşağıda ayrıntılı bir şekilde inceleyeceğiz.

²⁰³ İbni Manzur, *Lisânü’l-Arab*, VII, 445.

²⁰⁴ Hamdi Döndüren, *a.e.*, s. 415; *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, 534; Mehmet Erdoğan, *a.e.*, s. 462.

²⁰⁵ *Bakara*, 2/183.

²⁰⁶ Buhari, “İman”, 1,2; Müslim, (H. no) “İman”, 19–22.

²⁰⁷ İbni Kudâme, *a.e.*, III, 7.

²⁰⁸ Zuhaylî, *a.e.*, III, 146.

3.1.1. ORUCUN ŞARTLARINDA HASTALIĞA İLİKİN HÜKÜMLER

3.1.1.1. Kadınların Muayyen Günlerinde Oruçları

Hayızlı ve nifaslı kadınlar, bu dönemlerinde oruç tutmazlar. Bu hüküm hakkında icma hâsıl olmuştur. Ancak oruç, bu hallerinde kadınlardan kökten düşmemekte, yine üzerlerinde borç olarak kalmaktadır. Bu hastalıkları geçtiğinde tutamadıkları oruçları güne gün kaza etmeleri gerekir. Yani hayız ve nifas, kadınlara orucu erteletmekte fakat sorumluluklarını düşürmemektedir. Hz. Aişe (r.a.)'nin “*Biz Resûlullah (s.a.s.) zamanında hayızlı olurduk. Bize orucu kaza etmemiz emrolunurdu. Fakat namazı kaza etmemiz emrolunmazdı*”²⁰⁹ şeklindeki rivayeti, kadınların muayyen günlerinde oruç tutmadıklarını, bunun Hz. Peygamber (s.a.s.)'in kontrolünde uygulandığını bildirmektedir.²¹⁰

3.1.1.2. Bayılan Kişi veya Akıl Hastasının Orucu

Akıl hastalığı veya baygınlık, akli örten illetlerdendir. Bu hastalıklar devam ettiği müddetçe, bu kimselerden şer'i yükümlülükler kaldırılır. Akıl hastasına ve bayılana hastalıkları süresince oruç tutmak farz değildir. Akıl hastası veya bayılan kimse bütün gün boyunca yemeyi, içmeyi terk etse de bu kişilerin oruçları geçerli değildir.²¹¹

Bir kimse, geceden niyet etse ve imsaktan önce bayılsa ve gün boyunca ayılmasa Hanefîlere göre bayıldığı günü sonradan kaza etmesi gerekmez. Çünkü niyetle imsaktan ibaret olan oruç bulunmaktadır. Zahirde bayılan bu kişiden

²⁰⁹ Buhari, “Hayız”, 20; Ebu Davud, “Taharet”, 105; Müslim, “Hayız”, (H. no) 69; Tirmizi, “Savm”, 68; Nesâî, “Savm”, 64.

²¹⁰ Nevevî, *Şerhü sahihi'l- Müslim*, IV, 250; Şirbînî, *a.e.*, I, 172, 632; İbni Kudâme, *a.e.*, III, 83; Mevsilî, *a.e.*, I, 193; Şevkânî, *a.e.*, I, 337.

²¹¹ Şirbînî, *a.e.*, I, 632; Mevsilî, *a.e.*, I, 193; Zuhaylî, *a.e.*, III, 147.

imsak vaki olmuştur. Çünkü esas olan Ramazan gecelerinde niyetten hali olmamaktır. Bundan sonraki günleri kaza eder.²¹² Zira aklî melekesi bulunmadığı için niyet gerçekleşmemiştir. Cumhura göre ise bayılan bu kişi, fecirden güneş batıncaya kadar baygın olduğundan dolayı bu kişinin önceden niyet etmesi geçersizdir. Bayıldığı günü de kaza etmesi gerekir.²¹³

Şayet baygın olan kişi, günün herhangi bir zamanında –ki bu başında da sonunda da olabilir– ayılırsa bu kişi o günün orucunu kaza etmez. Gazâlî (ö. 505/1136))’nin de kabul ettiği Şafiîlerin meşhur görüşüne göre, günün başlangıcında ayılmasını şart koşmuşlardır. Çünkü niyet, günün başında edilir.²¹⁴ Fakat Şafiîlerde günün herhangi bir zamanında ayılsa da bu oruç geçerlidir,²¹⁵ şeklinde bir görüş vardır.

Ramazan ayını baştan sona kadar baygın olarak geçiren kimse, bu ay boyunca tutamadığı oruçların hepsini sonradan kaza eder. Baygınlık, kuvvetleri zayıflatan ve fakat akli yok etmeyen bir hastalıktır. Dolayısıyla geciktirme için özür sayılır. Fakat farzın düşmesi için özür sayılmaz.²¹⁶

Aklî hastası bir kişi, Ramazanın bir bölümünde iyileşirse geçmişte tutamadığı oruçları kaza eder. Çünkü: “(O sayılı günler), insanlar için bir hidayet rehberi, doğru yolun ve hak ile batılı birbirinden ayırmanın apaçık delilleri olarak Kur’ân’ın kendisinde indirildiği Ramazan ayıdır. Öyle ise içinizden kim bu aya ulaşırsa, onu oruçla geçirsin...”²¹⁷ ayetindeki “Kim bu aya ulaşırsa onu oruçlu geçirsin” ifadesinden maksat, Ramazan ayının bir kısmına da olsa şahit olmaktır. Dolayısıyla Ramazanın bir kısmında deli olan, bir kısmında akli başında olan kimse o aya yetişmiş sayılır ve tutamadığı oruçları daha sonra kaza etmesi

²¹² Şeybani, a.e., II, 175; Serahsi, a.e., III, 65.

²¹³ İbni Kudâme, a.e., III, 32; Sahnun, a.e., I, 207; Mîka, a.e., s. 121.

²¹⁴ İbni Kudâme, a.e., III, 33; Şirbînî, a.e., I, 633.

²¹⁵ Nevevî, *Minhac (şerhi ile birlikte)*, Daru’l-Ma’rife, Beyrut, 1997, I, 633.

²¹⁶ Sahnun, a.e., I, 207; Serahsi, a.e., III, 81; İbni Kudâme, a.e., III, 33; Şirbînî, a.e., I, 633; Mevsilî, a.e., I, 193; Zuhaylî, a.e., III, 148;.

²¹⁷ Bakara, 2/185.

gerekir. Eğer delilik hali Ramazanın tümünü kapsarsa o kişi, aya şahit olamamış sayılır ve Ramazandan sonra iyileşse bile tutamadığı oruçları kaza etmez.²¹⁸

Malikîlere göre, günün başlangıcında delilikten salim olmazsa niyet etmediği için iyileştiğinde o günün orucunu kaza eder. Yine bu mezhebe göre, oruçlu kişi günün tamamında veya çoğunda delirir ise günün başında delilikten salim olsun olmasın o günün orucunu kaza etmesi gerekir.

Şafiîlere göre, Ramazanda gündüz vakti delinin akli başına gelirse bu, kâfirin Müslüman olmasına benzer. Sahih olan görüşe göre, böyle kimsenin o günün orucunu kaza etmesi gerekmez. Yine Şafiîlere göre, kişi kendi fiiliyle delirirse, akli olmadığı süre içinde tutamadığı günlerin oruçlarını kaza etmesi gerekir. Sözelimi kişi aklını giderecek bir maddeyi geceden bilerek alması suretiyle delirmişse deli olarak geçirdiği günlerin oruçlarını sonradan kaza eder. Ama kendi fiiliyle olmaksızın delirirse, tutamadığı günlerin oruçlarını kaza etmesi gerekmez.²¹⁹

Hanbelîlere göre, kişi ister kasıtlı bir hareketiyle delirmiş olsun, ister olmasın geçmiş günlerde tutamadığı oruçları kaza etmesi gerekmez. Ama günün bir kısmında iyileşecek olursa o günün orucunu kaza etmesi vacip olur.²²⁰

3.1.2. ORUÇ TUTMAMAYI MUBAH KILAN HASTALIKLA İLGİLİ MAZERETLER

3.1.2.1. Hastalık

İnsan tabiatının bozulmasını gerektiren bir düzensizliktir. Yolculukta olduğu gibi bu düzensizlik orucu açmayı mubah kılar. Allah Teâla: “Sizden kim hasta ya da yolculukta olursa tutamadığı günler sayısınca başka günlerde oruç

²¹⁸ İbni Kudâme, *a.e.*, III, 33; Serahsi, *a.e.*, III, 81; Mevsilî, *a.e.*, I, 193; Zuhaylî, *a.e.*, III, 148.

²¹⁹ Şirbinî, *a.e.*, I, 640.

²²⁰ İbni Kudâme, *a.e.*, III, 96; Cezîrî, *a.e.*, II, 820; Zuhaylî, *a.e.*, III, 149.

tutar”²²¹ ayetiyle hastalığın oruç tutmamayı mubah kılan bir mazeret olduğunu bildirmektedir. Hastalıktan maksadın ne olduğu ve hangi şiddetteki hastalıktan dolayı orucun tutulmayabileceği ile ilgili görüşler aşağıda ayrıntılı bir şekilde incelenecektir.

Oruçlu kişi, hastalanır ve oruç nedeniyle hastalığının artacağından ya da iyileşmesinin gecikeceğinden korkarsa veyahut da oruç nedeniyle şiddetli bir meşakkatle karşılaşrsa orucunu açması caiz olur.²²² Hanbelîler, bu durumdaki kimsenin orucunu açmasının sünnet olacağını, oruç tutmasının ise mekruh olacağını söylemişlerdir. Sözgelimi hasta bir kişi hastalığını artıracağını bildiği halde oruç tutarsa, o kişiye vücuduna eziyet ettiği için oruç tutmak mekruh olmakla birlikte orucu geçerli olur.²²³

Bir kimse oruç nedeniyle öleceğini veya duyularından birinin işlemez hale geleceğini zanneder, bundan da korkarsa orucunu açması vacip olur. Bu durumdaki kişinin orucunu devam ettirmesi ittifakla haramdır.²²⁴

Hanefîlere göre, bir kişi hastalıktan salim olur ve fakat oruç tuttuğu takdirde hasta olacağına kuvvetli bir zanla inanırsa veya Müslüman mütehasıs bir doktorun haber vermesiyle hastalanmaktan korkarsa orucunu açması mubah olur. Ama bunun yanı sıra bilfiil hasta olsa bile oruca devam etmesi de mubah olur.²²⁵

Malikîlere göre, sağlıklı kişi oruç nedeniyle öleceğini veya şiddetli bir eziyet göreceğini zannederse tıpkı hasta kimse gibi orucunu açması vacip olur. Şafiîlere göre hastalanmaktan korkan sağlıklı kimsenin oruç tutup hastalanmadığı sürece orucunu açması caiz olmaz. Hanbelîlere göre, sağlıklı kimsenin de bu durumda orucunu açması sünnet olur. Devam etmesi mekruhtur.²²⁶

²²¹ *Bakara*, 2/184.

²²² *Doktorlara göre oruç tutmamayı mubah kılan hastalıklar; şiddetli kalp hastalığı, verem, ciğer iltihabı, ciğer veremi, kanserler, had safhadaki böbrek iltihabı, idrar yollarında taş bulunan ve düşürmekte olanlar, damar sertliği, şiddetli şeker hastalığı gibi hastalıklardır.* Zuhaylî, *a.e.*, III, 176.

²²³ İbni Kudâme, *a.e.*, III, 88; Mîka, *a.e.*, s. 92.

²²⁴ İbn Rüşd, *a.e.*, II, 59; İbn Abidin, *a.e.*, IV, 339; Şirbînî, *a.e.*, I, 639; İbni Kudâme, *a.e.*, III, 83; Cezîrî, *a.e.*, II, 815; Zuhaylî, *a.e.*, III, 177.

²²⁵ İbn Abidin, *a.e.*, IV, 340; Mevsilî, *a.e.*, I, 192; Mîka, *a.e.*, 210.

²²⁶ İbni Kudâme, *a.e.*, III, 88; Şirbînî, *a.e.*, I, 640; Cezîrî, *a.e.*, II, 816; Zuhaylî, *a.e.*, III, 176.

Bununla birlikte yalnızca bir kuruntuya bağlı korku yeterli değildir. Ya hastanın tecrübesinden veya görülen belirtilerden dolayı kendisinde kuvvetli bir zan bulunmalıdır. Yahut uzman olan Müslüman bir doktor tarafından haber verilmelidir.²²⁷

Hasta kimsenin, orucunu açmak istediğinde Allah Teâla'nın mazeret sahiplerine vermiş olduğu ruhsatı kullanmaya niyet etmesi üç mezhep imamına göre vacip değildir. Şafiîler, oruç açılırken bu ruhsatın kullanılmasına niyet edilmesi vaciptir; terki halinde günahkâr olunur, derler.²²⁸

Hasta, oruç tutmak niyeti ile sabahlar da, sonra bu özür ortadan kalkarsa orucunu bozması caiz değildir. Fakat oruç tutmamak niyetiyle sabahlayıp da sonradan özür kaybolursa günün geri kalan kısmında da oruç tutmaması caizdir.²²⁹ Oruç tutmamayı mubah kılan bir mazeretin gündüzleyin ortadan kalkması halinde Ramazan ayına hürmeten günü geri kalan kısmında oruçlu gibi hareket etmek vacip olur. Bu Hanefî ve Hanbelîlerin görüşüdür.²³⁰

Malikîlere göre, oruç tutmamayı mubah kılan mazeret, hastalık, hayız gibi arızî bir durumdan kaynaklanıyorsa bu mazeretin kalkması halinde günün kalan kısmında oruçlu gibi hareket etmek vacip olmaz.²³¹

Şafiîlere göre, bu durumda günün geri kalan kısmını oruçlu gibi geçirmek vacip değil, müstehabtır. Çünkü aslolan niyettir. Niyet, geceden gerçekleşmezse gündüzleyin özür kalktıktan sonra oruçlu gibi hareket etmek ancak Ramazan'a hürmetendir.²³²

Malikîlere göre, hasta olup da Ramazan ayında oruç tutmayan, sonra iyileşen fakat gelecek Ramazan'a kadar oruç borcunu kaza etmeyen kişi, ikinci Ramazanın orucunu tuttuktan sonra hastayken tutamadığı oruçları kaza etmekle birlikte tutamadığı her gün için bir fidye vermesi gerekir. Fakat iyileşmeyip

²²⁷ Ömer Nasuhi Bilmen (1391/1971), *Büyük İslam İlmihali*, (Sadeleştiren: Ali Fikri Yavuz), Bilmen Yay., İstanbul, ts., s. 304.

²²⁸ Şirbinî, *a.e.*, I, 640; Cezîrî, *a.e.*, II, 816.

²²⁹ Şirbinî, *a.e.*, I, 640; Zuhaylî, *a.e.*, III, 177.

²³⁰ Şeybani, *a.e.*, II, 175; Serahsi, *a.e.*, III, 54; Mevslî, *a.e.*, I, 193; İbni Kudâme, *a.e.*, III, 75.

²³¹ İbn Rüşd, *a.e.*, II, 60; Sahnun, *a.e.*, I, 206.

²³² Şirbinî, *a.e.*, I, 641; Cezîrî, *a.e.*, II, 820; Zuhaylî, *a.e.*, III, 180-182.

hastalığı diğer Ramazana kadar sürerse tutamadığı oruçları kaza eder, ayrıca fidye vermez.²³³

Şafiîlere göre, ikinci Ramazana kadar tutamadığı oruçları mazeretsiz olarak kaza etmeyen kişinin oruçları kaza etmekle birlikte ayrıca her bir tutamadığı oruca karşılık iki fidye vermesi gerekir. Biri tutamadığı oruç için, diğeri de kazasını ertelediği içindir.²³⁴

3.1.2.2. Hamilelik ve Çocuk Emzirmek

Hamile ve çocuk emziren kadınlar, oruç tuttıkları takdirde kendileriyle birlikte çocuklarına veya sadece kendilerine veyahut da sadece çocuklarına zarar geleceğinden korkarlarsa mezheplerin öne sürdükleri bazı şartlar dâhilinde oruç açmaları caiz olur.

Hamile ve emzikli kadınların oruç tutmamalarının caiz olmasının dayandığı delil, hasta ve yolcuya yapılan kıyastır. Ayrıca, Hz. Peygamber (s.a.s.)'in: *“Allah Teâla, yolcudan namazın yarısını kaldırdı. Orucu da yeme hususunda ruhsat tanıdı. Ayrıca çocuk emziren ve hamile kadınlara çocukları hususunda endişe ettikleri takdirde orucu yeme ruhsatı tanıdı”*²³⁵ hadisi, bu kimselerin oruç tutmayabileceklerine dair delildir.

Hanefîlere göre, hamile veya emzikli kadınlar, oruç tuttıkları takdirde ister kendileriyle birlikte çocuklarına, isterse yalnız kendilerine veya yalnız çocuklarına zarar gelmesinden korkarlarsa oruçlarını açmaları veya hiç tutmamaları caiz olur. Oruç tutmaya muktedir olduklarında tutamadıkları günlerin oruçlarını kaza etmeleri gerekir. Emzikli kadın, çocuğun öz annesi de olsa, bu iş için kiralanmış bir sütanne de olsa aynı hükme tabidir. Çocuğu emzirme işinin bu kadının üzerine kalmış olmasıyla olmaması hükmü değiştirmez. Çünkü emziren kadın, eğer çocuğun öz annesiye zaten çocuğu emzirmesi dinen kendisi için bir

²³³ Şevkânî, *a.e.*, IV, 298; Sahnun, *a.e.*, I, 219.

²³⁴ Şirbinî, *a.e.*, I, 642.

²³⁵ Ebu Davud, “Savm”, 43; Tirmizi, “Savm”, 21; Nesâî, “Savm”, 51, 62; İbn Mace, “Sıyam”, 12.

vazifedir.²³⁶ Yok, eğer ücretle tutulmuş bir sütanne ise emzirmesi akit ile kendisi için bir vazifedir.²³⁷

Malikîlere göre, hamile ve emzikli kadınlar, hastalanacaklarından veya hastalıklarının artacağından endişe etmeleri halinde orucu açıp sonra kaza etmeleri gerekir. Ayrıca emzikli kadınların tutamadıkları her gün için kaza ile birlikte bir fidye vermeleri gerekir. Bu kadınlar, oruç tuttukları takdirde gerek kendilerinin gerekse çocuklarının ölmesinden veya şiddetli bir zarara maruz kalmasından korkmaları halinde oruçlarını açmaları vacip olur. Emzikli kadın, kendisinden başka bir emziren kadının bulunmaması veya bulunup da çocuğun kabul etmemesi gibi nedenlerden dolayı çocuğu bizzat kendisi emzirmek zorunda kalırsa, orucunu açması mubah olur. Emzirecek ve oruç tuttuğundan dolayı zarar görmeyecek bir kadın bulunur, çocuk da onu kabul ederse bu durumda öz annenin oruç tutması gerekli olur. Hiçbir şekilde orucu açması caiz olmaz.²³⁸

Şafiîlere göre, hamile veya emzikli kadınlar oruç tuttukları takdirde kendileriyle beraber çocuklarına veya yalnız kendilerine veyahut yalnız çocuklarına tahammül edilemeyecek bir zararın isabet etmesinden korkarlarsa oruçlarını açmaları caiz olur. Her üç halden ötürü tutamadıkları oruçları kaza etmeleri gerekir. Ayrıca çocuklarına zarar gelmesinden korktukları için oruç tutmazlarsa her gün için bir fidye vermeleri gerekir.²³⁹

Emziren kadının çocuğun öz annesi veya kiralanmış sütanne veyahut da ücretsiz sütannesini olması hüküm bakımından bir farklılığa neden olmaz. Çocuğu emzirecek oruçsuz başka bir kadın veya oruçlu olmasına rağmen açlıktan etkilenmeyecek bir kadının bulunamaması halinde emzirme işini çocuğun öz annesi yapmak zorunda kalırsa yukarıda öne sürülen hallerin hepsinde de orucunu açması vacip olur. Fakat başka emziren bir kadının bulunması halinde annenin

²³⁶ *Bakara*, 2/233.

²³⁷ İbn Rüşd, *a.e.*, II, 63; İbn Abidin, *a.e.*, IV, 338; Serahsi, *a.e.*, III, 92; Mevslî, *a.e.*, I, 193; Şevkânî, *a.e.*, IV, 297; Bilmen, *a.e.*, s. 305.

²³⁸ İbn Rüşd, *a.e.*, II, 63; Şevkanî, *a.e.*, IV, 63; Cezîrî, *a.e.*, II, 816; Sahnun, *a.e.*, I, 210.

²³⁹ Nevevî, *Minhâc*, I, 644; İbn Rüşd, *a.e.*, II, 63; Şevkanî, *a.e.*, IV, 297, Mîka, *a.e.*, s. 103.

orucunu açması veya orucuna devam etmesi caiz olur, bu durumda açmak vacip olmaz.²⁴⁰

Hanbelîlere göre, hamile ve emzikli kadınlar hem kendileri hem çocukları veya yalnız kendileri için oruç tutma nedeniyle bir zararın meydana gelmesinden korkarlarsa oruçlarını açmaları veya hiç tutmamaları mubah olur. Bu takdirde güne gün kaza etmeleri gerekir. Ama oruç tuttıkları takdirde yalnız çocuklarına zarar geleceğinden korkarlarsa oruçlarını açmaları veya hiç tutmamaları mubah olur. Bu takdirde güne gün kaza etmeleri ve her gün için bir fidye vermeleri gerekir.

Emzikli kadın, çocuğun başka bir kadının memesini emmeyi kabul etmesi ve ikinci kadını sütanne olarak kiralamaya muktedir olması halinde ya da çocuğun kiralık sütannenin ücretini karşılayacak malı olursa sütannenin kiralınması vacip olur. Asıl annenin orucu açması caiz olmaz. Kiralanan sütanne de yukarıdaki şartlar açısından öz anne gibidir.²⁴¹

Muteber olan korkunun sebebi, geçmiş tecrübelerle dayalı olarak veya adil, uzman, Müslüman bir doktorun haber vermesiyle kuvvetli kanaate dayalı olan hastalıktır.²⁴²

3.1.2.3. Yaşlılık ve İyileşmesi Umulmayan Hastalık

Senenin bütün mevsimlerinde oruç tutmaktan aciz olan çok yaşlı erkek ve kadınların oruç tutmalarının kendilerine farz olmadığı hususunda icma' vardır. Bunların oruçlarını kaza etmeleri gerekmez. Çünkü oruç tutabilecek güçte değillerdir. Bu kimselerin Ramazan ayının her bir günü için bir fakiri doyuracak fidye vermeleri vacip olur. Delili: *“Oruca gücü yetmeyenler ise bir yoksul*

²⁴⁰ Şirbinî, *a.e.*, I, 645, Mîka, *a.e.*, s. 102.

²⁴¹ İbni Kudâme, *a.e.*, III, 81; İbn Rüşd, *a.e.*, II, 63; Şevkânî, *a.e.*, IV, 297; Cezîrî, *a.e.*, II, 817.

²⁴² Zuhaylî, *a.e.*, III, 178, Mîka, *a.e.*, s. 103.

doyuracak kadar fidye verir”²⁴³ ayetidir. Malikîler fidye vermenin müstehab olduğu görüşündedir.

İyileşmesi ümit edilmeyen hastalar da yaşlılarla aynı hükme tabidirler. Fakat Ramazanda oruç tutmaktan aciz olan ama başka bir zamanda kaza etmeye muktedir olan kişinin bilahare orucunu kaza etmesi gerekir.²⁴⁴

Üzerinde oruç borcu olup da tutamadan ölen kimsenin iki durumu olur. Birisi orucu zaman darlığı, hastalık, yolculuk, oruçtan aciz olmak gibi bir özürden dolayı kaza edemediği için kimsedir ki, âlimlerin çoğuna göre böyle bir kimseye herhangi bir şey gerekmez. Tabiinden Tavsû ve Katade’den rivayet edildiğine göre böyle kimseler için fidye verilmesi gerekir. İkinci durumda kaza etmeye imkân bulup da kaza etmeden ölen kimsenin durumudur ki bu kimsenin adına tutamadığı her gün için bir fidye verilmesi gerekir.²⁴⁵

3.2. HACDA HASTALIĞA İLİŞKİN HÜKÜMLER

Sözlükte; gitmek, yönelmek, ziyaret etmek anlamlarına gelen²⁴⁶ Hac, dinî bir kavram olarak Mekke’de bulunan Kâbe’yi ve civarındaki kutsal yerleri belirli vakit içinde usulüne uygun olarak ziyaret etmek ve yapılması gereken diğer menâsiki yerine getirmek demektir.²⁴⁷

“Yolculuğuna gücü yetenlerin haccetmesi Allah’ın insanlar üzerinde bir hakkıdır.”²⁴⁸ “Haccı da umreyi de Allah için tamamlayın.”²⁴⁹ ayetleri haccın Kur’an-ı Kerim’den delilleridir. Hz Peygamber (s.a.s.)’in : “Şüphesiz Allah size

²⁴³ Bakara, 2/184.

²⁴⁴ Sahnun, a.e., I, 210; İbn Abidin, a.e., IV, 348; Mevsilî, a.e., I, 193; İbn Kudâme, a.e., III, 82; İbn Rüşd, a.e., II, 63; Şevkânî, a.e., IV, 298; Muhammed b. İsmail San’ânî (1186/1827), *Sübülü’s-Selam Şerhu Buluğî’l-Meram*, Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 2002, II, 230; Cezîrî, a.e., II, 819; Zuhaylî, a.e., III, 178.

²⁴⁵ İbni Kudâme, a.e., III, 84; Şirbinî, a.e., I, 642; İbn Rüşd, a.e., II, 62; Sahnun, a.e., I, 212; Serahsi, a.e., III, 83; Mevsilî, a.e., I, 192; Mîka, a.e., 115.

²⁴⁶ İbn Manzûr, a.e., III, 106

²⁴⁷ Ö. Faruk Harman, ‘Hac’, (382-386), *DİA*, İstanbul, 1995, XIV, 382; *Dini Kavramlar sözlüğü*, s. 210; Mehmet Erdoğan, a.e., s. 164.

²⁴⁸ *Al-i İmran*, 3/ 97

²⁴⁹ Bakara, 2/196

*haccı farz kıldı, haccı ifa ediniz.”*²⁵⁰ Ve “İslam beş şey üzerine bina edilmiştir: Allah’tan başka ilah olmadığına ve Muhammed (s.a.s.)’in Allah’ın elçisi olduğuna şehadet etmek, namaz kılmak, zekât vermek, Beytullah’ı haccetmek ve Ramazan orucunu tutmak.”²⁵¹ hadisleri ve bir çok hadis haccın sünnetten delilidir. Müslüman, ergenlik çağına girmiş, akıllı, hür ve hac için gerekli malî ve bedenî güce sahip ve emniyet içinde hac vazifesini yerine getirebilecek herkese ömründe bir defa haccetmek âlimlerin ittifakıyla farzdır.²⁵²

Yukarıdaki şartları taşıyan her müslümana hac farz olmasına rağmen hastalık gibi arızî bir sebepten dolayı insanlar ya bizzat eda etmekten aciz olurlar veya haccı eda ederken ortaya çıkan hastalıkları sebebiyle bazı hac fiillerini yapamazlar, bir vekil aracılığıyla o ibadeti yaptırırlar veya iyileştikten sonra yapmak üzere o ibadetleri ertelerler. Aşağıda hastalığa taalluk eden hacla ilgili durumları ayrıntılı bir şekilde işleyeceğiz.

3.2.1. HACCIN ŞARTLARINDA HASTALIKLA İLGİLİ HÜKÜMLER

3.2.1.1. Akıllı Olmak

Haccın şartlarından birisi hac yapacak kişinin aklî melekelerinin yerinde olmasıdır. Delinin üzerine hac farz değildir. Çünkü bu kişiler şer’î tekliflerle mükellef tutulmamışlardır. Deli hac ibadetini yapsa, bu ibadet geçerli olmaz. Sözelimi deli haccederse, sonra bu hastalığı giderse, eğer diğer gerekli şartları taşıyorsa yeniden haccetmesi gerekir. Şayet akıl hastasının velisi onun yerine ihrama girerse bu, cumhurun görüşüne göre geçerlidir. Akıl hastası da ihrama girmişse onun yapamadığı fiilleri velîsi yapar. O da yanında bulunur.²⁵³

²⁵⁰ Müslim, “Hacc”, (H. no) 412; Nesâî, “Menasik, 1; Ahmed b. Hanbel, II, 508

²⁵¹ Buharî, “İman”, Hadis no:1,2; Müslim, “İman”, (H. no)19,22.

²⁵² İbn Kudâme, *a.e.*, III, 165; Zuhayli, *a.e.*, III, 407.

²⁵³ İbn Kudâme, *a.e.*, III,203,205; Şirbînî, *a.e.*, I, 674; Zuhayli, *a.e.*, III, 416, 417.

3.2.1.2. Sağlıklı Olmak

Haccedecek kişinin bedeninin sağlam olması gerekir. Kötürüm, felçli, binek üzerinde kendini tutamayan yaşlı vb. kimselere hac farz değildir. Beden sağlığının haccın farz olmasının şartı mı yoksa sadece edasının şartı mı olduğu konusunda âlimler ihtilaf etmişlerdir. Hanefî imamlardan Ebu Yusuf, Muhammed ve Şafiî ile Hanbelîlere göre beden sağlığı, haccın farz olmasının şartı değil, edasının şartıdır. Dolayısıyla kim bedenen hac yapmaya muktedir olamazsa yerine vekil göndermesi gerekir. Ebu Hanife ve Malik'e göre ise, beden sağlığı haccın farz olmasının şartıdır. Beden sağlığını kaybeden kişi, yapabiliyorsa kendisi haccetmelidir. Aksi durumda vekil tayin etmesi gerekmez.²⁵⁴ Çünkü İbn Abbas, “*Yolculuğuna gücü yetenlerin*”²⁵⁵ ifadesini vücut sağlığı, binek, yol azığı ve engellenmemek şeklinde yorumlamıştır.²⁵⁶

Azık ve binek bakımından haccetmeye muktedir olan âmâ kendisine yolda kılavuzluk edecek birini bulamazsa ne bizzat eda etmesi ne de başkasının kendisinin yerine haccetmesini teklif etmesi vacip olur. Âmâ kişi, kendisine kılavuzluk edecek birisini bulursa cumhura göre haccetmesi gerekir. Hanefîlerde kabul edilen görüşe göre âmâ kılavuzluk edecek birini bulsa da haccetmesi gerekmez.²⁵⁷

Bir kişi ihrama girdikten sonra hastalanırsa, Hanefîlere göre bu kişi muhsar (yani haccetmekten engellenmiş) sayılır ve ihramdan çıkabilir. Cumhura göre ihramlıyken hastalanan kişi, hastalığı uzun sürse bile iyileşinceye kadar ihramdan çıkamaz.²⁵⁸

²⁵⁴ Komisyon, *el-Mevsûatü'l-Fıkhiyye*, Daru's-Selâsil, Kuveyt, 1990, XVII, 33.

²⁵⁵ *Âli İmran*, 3/97

²⁵⁶ Cezîrî, *a.e.*, II, 907; Zuhayli, *a.e.*, III, 418.

²⁵⁷ İbn Rüşd, *a.e.*, II, 84; Şirbînî, *a.e.*, I, 683; Mergînânî, *a.e.*, I, 161; Cezîrî, *a.e.*, II, 909.

²⁵⁸ Mergînânî, *a.e.*, I, 215; İbn Âbidin, *a.e.*, V, 165; Zuhayli, *a.e.*, III, 448; Hamdi Döndüren, *Delilleriyle İslam İlmihali*, Erkam Yay., İstanbul, 1998, s. 572; Mîka, *a.e.*, s. 141.

3.2.2. HAC FİİLLERİNDE HASTALIKLA İLGİLİ HÜKÜMLER

3.2.2.1. Tavaf ve Sa'yin Yürünerek Yapılması

Tavaf, sözlükte bir şeyin çevresini dolaşmak, dönmek, koşmak, tur, çevrelemek, kuşatmak gibi anlamlara gelir.²⁵⁹ Dinî bir kavram olarak tavaf, Hacer-i Esved'in hizasından başlayarak Kâbe'yi sola almak suretiyle yedi defa Kâbe etrafında dönmek demektir. Her bir dönüş “Şavt” denir. Tavaf yedi şavttan oluşur.²⁶⁰

Gücü yerinde olanların tavafı yürüyerek yapmaları vaciptir. Özürsüz olarak omuzda, tekerlekli sandalye vb. araçlarla tavaf eden kişinin Mekke'de kaldığı sürece tavafı iade etmesi gerekir. Şayet ülkesine dönmüş ise veya tavafı iade etmesine engel bir durum varsa bunun yerine küçükbaş hayvan kurban etmesi gerekir. Şayet geçerli bir mazereti varsa tekerlekli sandalye vb. araçlarla tavaf yapabilir. Yürüyemeyecek kadar hasta, topal, kötürüm ve yaşlı olmak dinen geçerli olan mazeretlerdir.²⁶¹

Şafiî Mezhebine göre, tavafın yürünerek yapılması vacip değil, sünnettir.²⁶² Delil olarak Hz. Âişe (r.a)'den rivayet edilen: “Hz. Peygamber (s.a.s.), Veda Haccı'nda Kâbe'yi deveye binmiş bir vaziyette tavaf etti. Elindeki sopayla da Hacer-i Esved'i istilâm ediyordu.”²⁶³ hadisini esas almışlardır. Hanbelîlere göre ise tavafın yürünerek yapılması şarttır.²⁶⁴

Sa'y, sözlükte çalışmak, yürümek, koşmak, rızık peşinde koşuşturmak, geçmek gibi anlamlara gelmektedir.²⁶⁵ Dinî bir kavram olarak sa'y, hac veya

²⁵⁹ İbn Manzur, *a.e.*, VIII, 222.

²⁶⁰ *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, s. 635.

²⁶¹ Şirbînî, *a.e.*, I, 709; İbn Kudâme, *a.e.*, III, 298; Serahsi, *a.e.*, IV, 35; Zuhayli, *a.e.*, IV, 34; Mîka, *a.e.*, 156.

²⁶² Şirbînî, *a.e.*, I, 709; Zuhayli, *a.e.*, IV, 39; İsmail Karagöz ve diğerleri, *Hac İlmi-hali*, D.İ.B Yay., Ankara, 2007, s. 75.

²⁶³ Nesâî, “Menâsik”, (H. no)140.

²⁶⁴ İbn Kudâme, *a.e.*, III, 401; Alâuddin Ebu Bekr el-Kâsânî (ö. 687/1191), *Bedâiu's-Sanaî fî Tertibi's-Şerâî*, Daru'l Kitâbi'l Arabî, Beyrut, 1982, II, 130.

²⁶⁵ İbn Manzur, *a.e.*, VI, 271.

umre için yapılan bir tavaftan sonra Mescid-i Haram'ın doğu tarafında bulunan Safa ve Merve tepeleri arasında, Safa'dan başlayarak dört kere gidip üç kere gelmek demektir.²⁶⁶

Sa'y yapmak Hanefîlere göre vacip, diğer mezheplere göre rükündür.²⁶⁷ Gücü yetenlerin sa'yı yürüyerek yapmaları Hanefî ve Malikî mezheplerine göre vaciptir. Gücü yettiği hâlde sa'yı tekerlekli sandalye vb. üzerinde yapmak küçükbaş hayvan kurban etmeyi gerektirir. Şafiî ve Hanbelî mezheplerine göre sa'yı yürüyerek yapmak sünnettir.

Hasta, yürüyemeyecek kadar yaşlı ve özürlü olanlar tekerlekli sandalye ile sa'y yapabilirler.²⁶⁸

3.2.2.2. Arafat ve Müzdelife'de Vakfe Esnasında Hastaların Durumu

Sözlükte durmak, ayakta dikilmek, tereddüt etmek, hapsetmek gibi manalara gelen²⁶⁹ vakfe, dinî bir kavram olarak, hac yapan kimselerin, belirli vakitte Arafat ve Müzdelife'de bulunmasını ifade eder.²⁷⁰

Arafat'ta vakfe yapmak, haccın rükünlerindendir. Âlimler bu konuda icma' etmişlerdir.²⁷¹ Delilleri de Peygamber Efendimiz (s.a.s.)'in: “*Hac, Arafat'tır*”²⁷² hadisidir. Arafat'ta, arefe günü zeval vaktinden itibaren bayramın birinci günü sabah namazı vaktine kadar vakfe yapılabilir. Hz. Peygamber (s.a.s.)'in; “*Fecir doğmadan önce Arafat'a yetişen kimse hac yapmış olur.*”²⁷³, “*Kim Müzdelife Gecesi sabah namazından önce Arafat'a gelirse haccı tamam olmuştur.*”²⁷⁴ anlamındaki sözleri Arafat'ta vakfenin son zamanı bildirmektedir.

²⁶⁶ Karagöz., a.e., s. 85.

²⁶⁷ Şeybani, a.e., II, 343; Serahsi, a.e., IV, 45; Döndüren, a.e., s. 585.

²⁶⁸ Şirbînî, a.e, I, 719; Kâsânî, a.e., II, 134; İbn Kudame, a.e, III, 408; Karagöz., a.e., s. 89.

²⁶⁹ İbn Manzur, a.e., XV, 274.

²⁷⁰ *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, s. 679.

²⁷¹ İbn Rüşd, a.e, II, 112.

²⁷² Nesâî, “Menâsikü'l Hac”, 203; İbn Mâce, “Menâsik”, 57; Tirmîzî, “Tefsir”, 3; Ebu Davud, “Menâsik”, 69.

²⁷³ Tirmîzî, “Tefsir”, 3.

²⁷⁴ İbn Mâce, “Menâsik”, 37; Ebu Davud, “Menâsik”, 69.

Hanbelî mezhebinde Arafat'ta vakfenin başlama zamanı Arefe günü sabah namazı vaktinin girmesiyledir.²⁷⁵

Malikî mezhebinde de Arefe gününü bayram gününe bağlayan gecede vakfe yapılması şarttır. Az da olsa Arafat'ta geceleyin vakfe yapmayan kimse Arafat vakfesi yapmamış sayılır.²⁷⁶

Arafat'ta zeval vaktinden önce vakfe yapan ve yine zeval vaktinden önce Arafat'tan dönen kimsenin vakfesi icma' ile vakfe sayılmaz. Eğer dönüp de zevalden sonra veya bayramın birinci günü zeval vaktine kadar vakfe yapmazsa haccı kaçırmış olur.²⁷⁷ Bir kimse Arafat'ta vakfe esnasında ağır derecede hasta, baygın veya komada olabilir. Bu durumdaki bilinci yerinde olmayan kişinin, Arafat'ta vakfesinin nasıl olacağı veya geçerli olup olmayacağı hususunda farklı görüş belirtmişlerdir.

Hanefîlere göre; vakti içerisinde niyet eden veya etmeyen, Arafat'ta bulunduğunu bilen veya bilmeyen, akıllı veya deli olan, baygın, uyuyan veya uyanık olan kişinin Arafat'ta hazır bulunmak şartıyla vakfesi geçerli olur.²⁷⁸ Malikîler de Hanefiler gibi vakfe yapan kimsenin baygınken veya koma halindeyken vakfe yapmasını geçerli görmüşlerdir. Ama Arafat'ta beklemeyip de oradan geçecek olanların Arafat'ta olduğunu bilmesi ve geçerken vakfeye niyet etmesi gerekir.

Şafiî ve Hanbelîler vakfe yapanın akıllı ve ibadet yapmaya ehil olmasını şart koşmuşlardır. Uyuyanın vakfesi geçerlidir. Çünkü ibadete ehildir. Baygın ve deli olan kimselerin ise ibadete ehil olmadıkları için vakfeleri caiz değildir.²⁷⁹

Müzdelife'de vakfe yapmak mezheplerin ittifakı ile rükûn değil vaciptir. Arafat'ta yapılan vakfenin ardından Müzdelife'de vakfe yapılır ve akşam ile yatsı

²⁷⁵ İbn Kudâme, *a.e.*, III, 443.

²⁷⁶ İbn Rüşd *a.e.*, II, 114.

²⁷⁷ Şeybani, *a.e.*, II, 346; İbn Rüşd, *a.e.*, II, 113; *Mevsûattü'l-Fıkhiyye*, XVII, 50; Merginâni, *a.e.*, I, 183; Zuhayli, *a.e.*, IV, 52.

²⁷⁸ Şeybani, *a.e.*, II, 348; Serahsi, *a.e.*, IV, 31; İbn Abidin, *a.e.*, V, 27; Merginâni, *a.e.*, I, 184.

²⁷⁹ Sahnun, *a.e.*, I, 413; İbn Kudame, *a.e.*, III, 444; Şirbînî, *a.e.*, I, 724; Zuhayli, *a.e.*, IV, 53; Ceziri, *a.e.*, II, 944-948.

namazları burada yatsının vaktinde cem edilerek kılınır.²⁸⁰ Müzdelife’de gecelemenin vacipliğini gösteren delil: “*Arafat’tan ayrılıp (sel gibi Müzdelife’ye) akın ettiğinizde Meş’ar-i Haram’da Allah’ı zikredin.*”²⁸¹ ayetiyle Hz Peygamber (s.a.s.)’in: “*Kim bizim şu sabah namazımızda hazır bulunur, biz ayrılincaya kadar bizimle birlikte vakfe yapar ve daha önce gece ve gündüz Arafat vakfesini de yapmış olursa, onun hacı tamam olur.*”²⁸² hadisidir.

Müzdelife vakfesinde de mezheplerin şuarsuz bir şekilde vakfe yapan kişiyle ilgili görüşleri, Arafat vakfesindeki görüşleriyle aynıdır. Hanefi mezhebine göre Müzdelife vakfesi bir özür sebebiyle terk edilirse herhangi bir şey gerekmez. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.s.) bu vakfeyi yapamayan güçsüz kimselere keffareti emretmemiştir. Şayet özürsüz olarak terk etmişse küçükbaş hayvan kurban kesmesi gerekir. Cumhura göre Müzdelife vakfesini özürlü veya özürsüz olarak terk etmek kurban kesmeyi gerektirir.²⁸³

3.2.2.3. Şeytan Taşlamada Hasta Olanların Durumu

“*Remy-i cimar*”, kelime anlamı itibariyle taş atmak demektir. Dini bir kavram olarak, haccedenlerin kurban bayramı günleri Mina’da, halk arasında şeytan diye isimlendirilen yerlere küçük taşlar atarak, şeytanı sembolik olarak taşlamalarını ifade eder.²⁸⁴

Şeytan taşlamak mezheplerin ittifakıyla vaciptir.²⁸⁵ Meşru mazereti olmayanların taşları bizzat kendilerinin atması gerekir. Bu kimselerin mazeretsiz olarak taşlarını başkalarına attırmaları geçerli olmaz.

Hastalık, yaşlılık, kötürüm olmak, çok zayıf olup kalabalıktan zarar görecektir halde bulunmak ve benzeri durumlar meşru mazeretlerdir. Böyle

²⁸⁰ İbn Kudame, *a.e.*, III, 446; Zuhayli, *a.e.*, IV, 61.

²⁸¹ *Bakara*, 2/197.

²⁸² Nesai, “Menasik”, (H. no) 211; Tirmizi, “Hac”, (H. no) 57.

²⁸³ İbn Kudame, *a.e.*, III, 450; Zuhayli, *a.e.*, IV, 64; Döndüren, *a.e.*, 585.

²⁸⁴ *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s. 551; Mehmet Erdoğan, *a.e.*, s. 478.

²⁸⁵ İbn Rüşt, *a.e.*, II, 115; Zuhayli, *a.e.*, IV, 67.

mazeretleri olan kimseler taşlarını vekâleten başkalarına attırabilirler. Vekâletin caiz olabilmesi için; kişinin mutlaka bizzat taş atmaktan aciz olması gerekir. Vekil olanlar, önce kendi taşlarını, daha sonra vekili oldukları kimselerin taşlarını atarlar.²⁸⁶

Malikilere göre vekil tayin edene kurban gerekir. Vekil tayin etmenin faydası şu ki; bu kişiden günah düşüyor, yapması gereken şey yalnızca kurban kesmek oluyor.²⁸⁷

3.2.2.4. Hacda Hastalık Sebebiyle İhram Yasaklarına Uymamak

Umre veya hac için ihrama giren kişilerin bir takım ihram yasaklarına uymaları gerekir. Bu yasaklara uyulmadığı takdirde bir takım cezalar ödemeleri gerekir. Hacıların, ihramlıyken hastalık sebebiyle vücutlarının herhangi bir yerinden kıl koparmaları, saçlarını tıraş etmeleri veya elbise giymeleri onları cezadan kurtarmaz.²⁸⁸ Bu konuda Yüce Allah: “...İçinizden her kim hastalanır veya başından rahatsız olur (da tıraş olmak zorunda kalır)sa fidye olarak ya oruç tutması ya sadaka vermesi ya da kurban kesmesi gerekir...”²⁸⁹ buyurmaktadır. Bir özür dolayısıyla yukarıdaki ihram yasaklarını işleyen kişiler ayette belirtilen kurban kesmek, üç gün oruç tutmak ve altı fakire birer fitre vermek cezalarından herhangi birini seçme konusunda muhayyerdirler.²⁹⁰ Başın dışında vücudun herhangi bir yerine yara, kırık ve çıkık gibi her hangi bir sebeple sargı sarmaktan dolayı ceza gerekmez.²⁹¹

²⁸⁶ Şirbînî, a.e, I, 739.

²⁸⁷ Sahnun, a.e., I, 424; Zuhayli, a.e, IV, 67.

²⁸⁸ İbn Kudame, a.e, III, 309.

²⁸⁹ Bakara, 2/196.

²⁹⁰ Mevsilî, a.e, I, 230; Zuhayli, a.e., IV, 121; Mîka, a.e., s. 160.

²⁹¹ Karagöz., a.e., s. 163.

3.2.3. KADINLARIN MUAYYEN DÖNEMLERİNDE HAC YAPMALARI

Hayız ve nifas, kadınların hac ibadetlerini yerine getirmelerine engel değildir. Fakat bu dönemlerinde kadınlar Kâbe’yi tavaf edemezler. Bunun dışında haccın bütün menasikini yerine getirebilirler. Kadınların bu dönemlerinde Kâbe’yi tavaf etmemelerinin sebebi, Kâbe’nin Mescid-i Haram içinde bulunmasıdır.²⁹² Bu bakımdan Safa ve Merve tepeleri de günümüzde Mescid içinde kaldığından Safa ve Merve arasında da kadınlar bu özel hallerinde say’ yapamazlar. Bu cümleden olarak özel hallerinde kadınların tavaf yapamaması bizzat tavaf yapmanın haram oluşundan değil, özel hallerinde kadınların camiye giremeyişi sebebiyledir. Yani tavaf ve say’ da diğer hac menâsiki gibi mescid dışında yapılsaydı, kadınlar bu özel hallerinde bile haccı eksiksiz yapabildi.²⁹³ Fakat mezheplerin görüşüne göre kadınlar, bu dönemlerinde Safa ve Merve arasında say’ yapabilirler.²⁹⁴ Zira ulemanın yaşadığı dönemde bu tepeler mescid sınırları içinde değildi. Hz. Aişe ve Ümmü Seleme (r.a.) den: “*Kadın Kâbe’yi tavaf ettikten sonra hayız olursa, Safa–Merve arasında sa’y yapar.*” şeklinde rivayet gelmiştir.²⁹⁵

Bir kadın, ihrama girmeden hayız veya nifas olursa; ihram için gusül abdesti alır, ihrama girer ve normal bir hacının yapmış olduğu ibadetleri yapar. Ne var ki temizleninceye kadar Kâbe’yi tavaf edemez.²⁹⁶ İbn Abbas (r.a.) ın rivayet ettiği bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.s.): “*Nifaslı ve hayızlı kadınlar boy abdesti alır, ihrama girer, Beytullah’ı tavaf dışında haccın bütün ibadetlerini ifa ederler.*”²⁹⁷ buyurmuştur.

²⁹² Merginânî, a.e, I, 39.

²⁹³ Orhan Çeker, *Fıkıhta Hasta*, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 7, Konya, 1997, s. 43.

²⁹⁴ Şeybani, a.e., II, 342.

²⁹⁵ İbn Kudame, a.e, III, 416; Zuhayli, a.e, IV, 49.

²⁹⁶ Şirbînî, a.e, I, 696.

²⁹⁷ Tirmîzî, “Hac”, (H. no) 98; Ahmed b. Hanbel, I, 364; Ebu Davud, “Menasik”, (H. no) 9.

Kadın ihrama girdikten sonra hayız veya nifas olursa, gusül abdesti alması gerekmez. Ama kan mahallini çok sıkı kontrol etmesi ve dışarı çıkmaması için gerekli tedbirleri alması gerekir. Sonra da tavaf dışındaki hac ibadetlerini yapar. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.s.), Hac esnasında âdet gören Hz. Aişe (r.a.)'ye Kâbe'yi tavaf dışındaki ibadetleri yapmasını emretmiştir.²⁹⁸

Kudüm tavafı, Arafat'ta vakfeden önce Mekke'ye giren hacılar için cumhura göre sünnet olan bir tavaftır. Malikilere göre Kudüm tavafı vaciptir. Bu tavafı İfrad ve Kıran haccı yapmak isteyen ve Mekke dışından gelenlerin yapması gerekir. İfrad ve Kıran haccı için ihrama girdikten sonra hayız veya nifas olan bir kadın Kudüm tavafı yapamaz. Malikilere göre şayet Arafat'ta vakfeden önce temizlenirse bu tavafı yapar. Cumhura göre ise Kudüm tavafı, bu durumdaki bir kadın için düşer, daha sonra yapması gerekmez.

Kadın, Umre için ihrama girdikten sonra hayız veya nifas olsa ve Arafat'ta vakfe zamanına kadar temizlenemezse; Hanefîlere göre, hac ihramına girer, niyet eder, telbiye getirir ve ifrad haccında olduğu gibi haccın amellerini yerini getirir. Böylece kadın umreyi terk edip haccı yerine getirmiş olur. Kadın umre yapmak isterse, haccın amellerini bitirdikten sonra umre yapabilir. Kadın, önce umreyi yapıp sonra haccı yerine getiremez.

Cumhura göre, böyle bir kadın umreyi terk etmez. Aksine hac ihramına girerek Kıran haccı yapar. Umreyi de yapması gerekir. Sadece umrenin tavaf ve sa'yını yapması kadın için yeterlidir. Yaparken Kıran haccı'nın kurallarına dikkat etmesi gerekir.

Ziyaret tavafı, fukahanın ittifakıyla rükündür. Hac ancak bununla tamamlanır. Hz. Aişe (r.a.) şöyle rivayet etmiştir: *"Hz. Peygamber (s.a.s.) ile birlikte haccettik. Kurban Bayramı günü dönmüştük. Safiyye âdet gördü. Peygamber (s.a.s.) onunla beraber olmak isteyince: 'Ey Allah'ın Rasulü! O, âdetli.' dedim. 'Peki, şimdi o bizim gitmemize mani mi olacak?' diye sordu. 'Ey Allah'ın Rasulü! Kurban bayramı günü ziyaret tavafını eda etti.' dediler. Bunun*

²⁹⁸ Buhari, "Hayız", 7; Müslim, "Hac", (H. no)119, 120; Ebu Davud, "Menasik", 23.

üzerine: ‘Haydi çıkınız.’ buyurdu.”²⁹⁹ Bu hadis, hayız veya nifaslı olan bir kadının tavaf yapamayacağına dair delil teşkil temektedir. Haccın bir rüknü olan ziyaret tavafının da mutlaka yapılması gerekmektedir. Dolayısıyla bu durumdaki bir kadın, hastalığı geçinceye kadar beklemeli, temizlendikten sonra ziyaret tavafını yapmalıdır.

Kadın, Arafat’ta vakfeden ve ziyaret tavafını yaptıktan sonra hayız veya nifas olursa Mekke’den ülkesine döner ve veda tavafı konusunda herhangi bir sorumluluğu olmaz. Çünkü veda tavafı hayız ve nifaslı kadınlar dışında³⁰⁰ Mekke’den çıkmak isteyenler için vacip olan bir tavaftır. Malikilere göre ise menduptur.

Yukarıda geçen Safiyye hadisi veda tavafının hayızlı ve nifaslı kadınlara vacip olmadığını göstermektedir. “Ey Allah’ın Rasulü! O âdet görmektedir.” dediklerinde Hz. Peygamber (s.a.s): “O bizi alıkoyacak mı? (Gitmemize mani olacak mı?)” buyurmuş, sonra ziyaret tavafını yaptığını öğrenince: “Haydi çıkınız.” buyurmuş ve Safiye (r.a)’a kurban, sadaka veya herhangi bir şey emretmemiştir.

İbn Abbas’ın: “İnsanların son ahidlerinin Beyt ile olması emredildi. Ancak âdetli kadınlar bundan muaf tutulmuştur.”³⁰¹ sözü de veda tavafının hayızlı ve nifaslı kadınlara gerekmediğine delil teşkil etmektedir.³⁰²

Hayız veya nifas süresi dolmadan Mekke’den ayrılmak zorunda kalan ve ziyaret tavafı yapmamış olan kadın, gusül abdesti alır ve kan mahallini kan çıkmaması için gerekli tedbirleri alarak kapatır, sonra ziyaret tavafını ardından da Safa ve Merve arasındaki sa’yi yapar. Ama bütün bunlardan sonra büyükbaş bir hayvan kurban etmek mecburiyetindedir.³⁰³ Zira hayız, nifas ve cünüplükten temizlenmek tavafın cevazı için Hanefîlere göre şart veya farz değil, vaciptir. Hanefîler Kâbe’yi abdestli olarak tavaf etmenin farz değil de vacip oluşunu:

²⁹⁹ Buhari, “Hac”, (H. no) 129; Müslim, “Hac”, (H. no) 382.

³⁰⁰ Şeybani, a.e., II, 329.

³⁰¹ Müslim, “Hacc”, (H. no)380.

³⁰² Şafiî, a.e., II, 276; İbn Kudame, a.e., III, 427; Zuhayli, a.e., IV, 30.

³⁰³ Şeybani, a.e., II, 231; Serahsi, a.e., IV, 36.

“*Kâbe’yi tavaf etsinler.*”³⁰⁴ ayeti söz konusu temizlik şartını getirmeden mutlak anlamda bir emir ifade etmektedir. Bu sebeple haber-i vahid ile kitabın mutlak hükmü takyid edilemez. Dolayısıyla; “*Tavaf bir namazdır. Ancak yüce Allah onda konuşmayı mubah kılmıştır.*”³⁰⁵ hadisi “*O (Peygamber)’in eşleri mü’minlerin analarıdır*”³⁰⁶ ayetinde olduğu gibi yalnızca bir benzetmeye hamledilir. Çünkü buradaki ifade “*anneleri gibidir*” şeklinde tefsir edilir. O halde hadisteki “*tavaf bir namazdır*” ifadesi de “*ya sevap itibariyle ya da farz oluşu bakımından namaz gibidir*” şeklinde anlaşılmalıdır. Dolayısıyla bu hadise dayanarak tavafın bir namaz olduğu ve abdestli olmanın namazdaki gibi şart olduğu hükmüne varılamaz demektirler.³⁰⁷

Cumhura göre ise tavafta abdestli olmak şarttır. Dolayısıyla hayızlı ve nifaslı kadınlar bu dönemlerinde Kâbe’yi tavaf etseler bile bu tavaf geçersizdir.³⁰⁸

Hanbelî mezhebi âlimlerinden İbn Teymiyye (ö. 728/1327) “hayızlı kadın haccın rükünlerinden gücü yeteni yapar, aciz kaldıkları ise onun üzerinden düşer ve bu halde tavaf eder. İhramdan çıktıktan sonra hayızlı da olsa gusleder. Ancak bu hali sona erene kadar diğer ibadetlerden uzak kalır. Zira bu konudaki naslar da buna dâhildir. Şunu da diyebiliriz ki tüm vacipler güç yetirme esasına bağlıdır. Yüce Mevla bize güç yetiremeyeceğimiz şeylerde kendisinden korkmamızı emretmektedir. Bu durumda hayız olan bir kadına da yapamayacağı bir şeyi yüklemeyiz. Kadından temizlenene kadar beklemesini veya tekrar dönmesini istemek çok büyük bir zarar ve meşakkattir. Meşakkat ise şeriatte kaldırılmıştır. Kurbanın vacip olma durumuna gelince, bu durumdaki kadına kurban vacip değildir. Çünkü herhangi bir kasıt olmaksızın unutma veya kendinden kaynaklanan bir nedenle ibadet terk edilirse kurban gerekir. Hayız ise kadının

³⁰⁴ Hacc, 29

³⁰⁵ Ahmed b. Hanbel, III, 414; Darimî, “Menasik”, 32; Tirmizi, “Hacc”, 112; Nesai, “Hacc”, 136.

³⁰⁶ Ahzab, 33/6.

³⁰⁷ Serahsi, a.e., IV, 35; Zuhayli, a.e., IV, 35; Nihat Dalgın, a.e., s. 130.

³⁰⁸ Mevsûâtü’l-Fıkhıyye, XVII, 70.

istek ve iradesine bağılı değildir. Bu nedenle hayızlı olarak tavaf etmek zorunda kalan bir kadına kurban vacip değildir”³⁰⁹ görüşündedir.

Yine Hanbelî mezhebi âlimlerinden İbn Kayyım el-Cevzî (ö.751): ”Diğer ibadetlerde nasıl yerine getirilmesi imkânsız veya zor olan şartlar ve kısımlar düşüyor, muaf hale geliyor, mümkün olanlar yapılıyorsa, hacda da hayız veya nifas halinde kadından temizlenme şartı kalkar. Kadın hayızlı olarak tavafı yapar, kasten bir eksiklik veya aykırı davranış bulunmadığı için kurban kesmesi de gerekmez. Dinin genel kuralları bizi bu sonuca getirmektedir”³¹⁰ görüşündedir.

Ayrıca günümüzde hac ibadetini ifa ederken hayız veya nifas olan kadınlara gerekli kolaylıklar sağlanmaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığının uygulamasına göre bu kadınların Mekke’den ayrılış süreleri ertelenmekte, temizlenip ziyaret tavafını yaptıktan sonra memleketlerine dönmeleri sağlanmaktadır.

3.2.4. HACC-I BEDEL (VEKÂLETEN HAC)

Sözlükte karşılık, yok olan bir şeyin yerine geçen, birinin yerine geçen kimse anlamlarına gelen³¹¹ bedel, bir hac terimi olarak hac ibadetini bizzat kendisi yapamayan kimsenin vekâleten bir başkasına yaptırmasına denir.³¹²

İbadetler üç kısma ayrılır:

1. Namaz ve oruç gibi sırf bedenî ibadetlerde vekillik geçerli olmaz. Çünkü bu ibadetlerden gaye bizzat kişinin kulluk için çaba sarf etmesidir. Bu tür ibadetler başkası adına yapmakla, kendisi adına yapılan kimse için yerine getirilmiş olmaz ve üzerindeki kulluk borcu düşmez.

³⁰⁹ Takiyyüddin Ahmed b. Abdülhalim ibn Teymiyye (ö.728/1327), *Mecmu’u Fetâvâ*, Dâru Âlimi’l-Kütüb, Riyad, 1991, XXVI, 225-241’den naklen; Nurdan Kıyar Ata, *İslam Fıkıhında İbadetlerde Kadınlara Özel Hükümler*, (Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi, 2004, s. 69.

³¹⁰ İbn Kayyım el-Cevziyye (ö. 751/1382), *İlâmu’l-Muvakkîn an Rabb’il Âlemin*, Kahire, 1955, III, 39.

³¹¹ *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s. 60.

³¹² Karagöz., a.e., s. 139.

2. Zekât ve sadaka gibi sırf malî ibadetlerdir ki bu tür ibadetlerde bir zorunluluk olsun ya da olmasın vekillik ittifakla caizdir. Çünkü bunlardan gaye, yapanların bu münasebetle yarar elde etmeleridir ki bu, asil veya vekil her iki şahıs aracılığıyla da elde edilmiş olur.

3.Hac gibi hem bedenî hem de malî ibadettir ki böyle bir ibadette gerekli şartlara haiz ve sağlıklı kimsenin yerine başkasının haccetmesi caiz değildir. Zira Hac'da iki mana vardır. Biri malı eksiltmek, diğeri nefsi yermektir. Bir kimsenin Hac ibadeti için yerine vekil gönderebilmesinin şartı ya ölmesi ya da ölünceye kadar acizliğinin devam etmesidir.³¹³

İbn Abbas'ın rivayet ettiği bir hadiste: *“Has'am kabilesinden bir kadın gelerek: 'Ey Allah'ın Rasûlü! Babam, hac borçlusu oldu, fakat çok yaşlı durumda, devesinin sırtında durabilecek güçte değil. Onun yerine haccedeyim mi?' diye sordu. Hz. Peygamber (s.a.s.) de: 'Evet (onun yerine haccet)' buyurdular. Bu, veda haccındaydı.”*³¹⁴ Bu hadis, haccedemez durumdaki baba adına haccedilebileceğini gösteren bir delildir.

Yine İbn Abbas anlatıyor: *“Cüheyne kabilesinden bir kadın Hz. Peygamber (s.a.s.)'e gelerek: 'Annem haccetmek için adakta bulundu. Fakat haccedemeden öldü. Bu durumda ben onun adına haccdebilir miyim?' dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.s.): 'Evet, onun yerine haccet. Şayet annenin üzerinde bir borç bulunsaydı sen ödemeyecek miydin? O halde Allah'a olan borçları da ödeyin, Allah vefaya en layık olandır.'* buyurdular.”³¹⁵

Bu hadisler hac ibadeti, üzerine farz olduğu halde ya acizliğinden dolayı ya da ölmüş olmasından dolayı haccedemeyen kimsenin yerine haccedilebileceğine dair delil teşkil etmektedir.³¹⁶

³¹³ İbn Kudame, *a.e.*, III, 181; Mevsîlî, *a.e.*, I, 237; İbn Abidin, *a.e.*, V, 181; Merginânî, *a.e.*, I, 217; San'ani, *a.e.*, II, 368; Zuhayli, *a.e.*, III, 427; Cezîrî, *a.e.*, III, 1026.

³¹⁴ Buhari, “Hacc”, 1; Müslim, “Hacc”, (H. no)407,408; Tirmizi, “Hacc”, 85; Ebu Davud, “Menasik”, 26; Nesai, “Hacc”, 12.

³¹⁵ Buhari, “Cezâü's-Sayd”, 22; Nesai, “Hacc”, 7,8; Müslim, “Nezir”, (H. no) 1.

³¹⁶ Şevkânî, *a.e.*, V, 12.

Malikiler dışındaki cumhura göre acizlik ve ölüm halinde vekâleten hac caizdir. Malikiler ise sadece ölüm halinde başkasının yerine haccın caiz olabileceğini söylemişlerdir.³¹⁷ Mezheplerin vekâleten hacla ilgili görüşleri aşağıda ayrıntılı bir şekilde işlenecektir;

Hanefîlere göre; yeterli mal varlığına sahip olup da hastalık vb. sebeplerle bizzat haccetmesine imkân olmayan bir kişinin kendi adına başkasına haccettirmesi gerekir. Böylece farz hac yerine gelmiş olur. Yani hacda vekillik ancak acizlik halinde ve bu acizliğin ölünceye kadar sürmesi halinde mümkün olmaktadır. Gücü yerinde olduğu halde sağlığında haccetmeyen kimse yerine de haccetmek mümkündür. Hatta böyle kimsenin kendi adına haccedilmesini vasiyet etmesi gerekir. Ölenin terekesinin üçte birinden hac masrafları karşılanır.

Haccetmekten aciz olan ve hayatının sonuna kadar da hacca güç yetireceğinden ümidi kesen kimse, yerine haccetmesi için bir vekil tutar ve bu vekil de onun yerine haccederse bundan sonra mazereti ortadan kalkıp haccetmeye muktedir olsa bile farz olan hac ödenmiş olur. Ancak iyileşmesi umulan bir hasta haccetmek üzere yerine birini gönderse, sonra da iyileşse farz olan hac ödenmiş sayılmaz, yeniden iade etmesi gerekir.³¹⁸ Sonuç olarak Hanefîlerde hac için vekillik, acizlik ve ölümden sonra vasiyet halinde mümkündür.

Malikîlere göre vekâlet, ancak haccı vasiyet etmiş ölü adına mümkündür. Esasen bu şekildeki vekâletle yapılan hac da ölenin malının üçte birinden yapılan harcama ile ve kerahetle yerini bulur. Gücsüz, kötürüm bir kimseye bizzat kendisi yapabilecek duruma gelmedikçe hac farz değildir. Çünkü ayet-i kerime’de: “...ona yol imkânı bulabilen...”³¹⁹ buyruluyor. Oysa bu durumdaki biri bu imkân ve güçten yoksun bulunmaktadır.³²⁰

³¹⁷ Sahnun, *a.e.*, I, 491; İbn Kudame, *a.e.*, III, 181.

³¹⁸ Şeybani, *a.e.*, II, 420; İbn Abidin, *a.e.*, V, 182; Serahsi, *a.e.*, IV, 133; Mevsîlî, *a.e.*, I, 238; İbn Kudame, *a.e.*, III, 184; Cezîrî, *a.e.*, III, 1028; Zuhaylî, *a.e.*, III, 428.

³¹⁹ *Ali İmran*, 3/97.

³²⁰ İbn Kudame, *a.e.*, III, 181; Cezîrî, *a.e.*, III, 1026; Zuhaylî, *a.e.*, III, 430.

Malikilerce sahih olan görüşe göre, ücret karşılığında olsun veya olmasın hayattaki biri adına farz ve nafil hac'da vekillik caiz değildir. Bunun için yapılan anlaşma geçersizdir. Çünkü hac, bedenle yapılan bir ibadet olup, vekillik kabul etmez.³²¹

Şafiîlere ve Hanbelîlere göre iki durumda hac caizdir:

1. Güçsüzlük, kötürümlük halinde yani yaşlılık veya hastalık nedeniyle binek üzerinde duramayacak olan bir kişi kendi adına haccedecek birini bulursa onu göndermesi gerekir.

2. Hac vazifesini yerini getirememiş ve ölen kişinin yerine varislerinin geride bıraktığı mirasından onun adına hac yaptırmaları gerekir. Varisler, mirastan hac için gerekli giderleri yeterli miktarda ayırmak, böylece daha önce yapılamayan haccı yaptırmak zorundadırlar.³²²

Şafiîlere göre haccetmekten aciz olan kişi, vekilinin yerine haccetmesinden sonra iyileşir, acizliği ortadan kalkarsa kendi adına bizzat kendisinin haccetmesi gerekir.³²³ Hanbelîlere göre ise, aciz olan kişi iyileşip kendi başına hac veya umre yapmaya muktedir olursa, eğer kendi adına acizliğinde hac yaptırmışsa tekrar bir hac daha yapması gerekmez. Ama vekilin hac veya umre ihramına girmesinden önce iyileşip sağlığına kavuşursa bu ibadetleri bizzat kendisinin yapması gerekir.³²⁴

Maliki ve Hanefîlere göre, vasiyet etmesi halinde ölü adına hac, mirasın üçte birinden karşılanabilir fakat Şafiî ve Hanbelîlere göre vasiyet yalnızca malın üçte birinden değil aynı zamanda ana maldan da karşılanır.³²⁵

Vekilin ölü adına yapacağı hac, cumhura göre hemen gerçekleştirilmek durumundadır. Çünkü ayet-i kerime'de: *“Haccı ve umreyi Allah için tamamlayın...”*³²⁶ ve *“...oraya yol imkanı bulabilen insanlara Kabe'yi haccetmek*

³²¹ Sahnun, *a.e.*, I, 491; İbn Rüşd, *a.e.*, II, 85; Mîka, *a.e.*, s. 130.

³²² Şafiî, *a.e.*, II, 157; İbn Kudame, *a.e.*, III, 184.

³²³ Şafiî, *a.e.*, II, 158; İbn Kudame, *a.e.*, III, 184; Şirbini, *a.e.*, I, 683,684; Cezîrî, *a.e.*, III, 1031; Zuhayli, *a.e.*, III, 430.

³²⁴ İbn Kudame, *a.e.*, III, 183; Cezîrî, *a.e.*, III, 1031; Zuhayli, *a.e.*, III, 432.

³²⁵ Mîka, *a.e.*, s.120-124.

³²⁶ Bakara, 2/196.

bir borçtur...”³²⁷ buyrulmaktadır. Bu emir, fevriliği yani emrin vakit kaybetmeksizin yerine getirilmesini emreder. Şafiîlere göre bu emir, geciktirilmeye müsait bir emir niteliğindedir. Dolayısıyla vekilin de erteleme hakkı vardır. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.s.), Hz. Ebubekir (ö. 2/624)’i hacca memur etti ve kendisi Medine’de kaldı. Ne harp halindeydi ne de başka herhangi bir engel söz konusu idi. Hacca muktedir olduğu halde gitmeyen başkaları da vardı. Bu da gösteriyor ki hac, hemen yerine getirilmesi gerekli bir farz olmayıp aksine geciktirilmeye müsait bir farzdır.³²⁸

³²⁷ *Al-i İmran*, 3/97.

³²⁸ İbn Rüşd, *a.e.*, II, 86; İbn Kudame, *a.e.*, III, 196; *el-Mevsuatü’l-Fıkhiyye*, XVII, 24; Zuhayli, *a.e.*, III, 433.

4. SONUÇ

Kur'an-ı Kerim'de icmalen bildirilen ibadetler, Hz. Peygamber (s.a.s.)'in sünnetiyle şeklini almış ve günümüze kadar İslam ümmetinin uygulamalarıyla bizlere kadar gelmiştir. Bununla birlikte, Hz. Peygamber (s.a.s.)'in ibadetlerin şekillerinde bazen değişikliklere başvurduğunu, onun sünnetinden öğrenmekteyiz. Mezheplerin sünneti anlama ve değerlendirme tarzları farklılıklar arz ettiğinden dolayı, uygulamada da bazı farklılıklar olagelmıştır. Ama mezheplerin ibadetleri uygulama şekillerinin referansı her zaman, Hz. Peygamber (s.a.s.)'in sünneti olmuştur.

İslam dini, insanları ancak güçleri nispetinde sorumlu tutmuş, takatlerinin yetmediği durumlarda da mensuplarına bir takım kolaylıklar sağlamıştır. Bu cümleden olarak sağlıklı insanların üzerlerine farz olan ibadet şekillerinin, hastalık esnasında bazı hüküm değişikliklerine uğradığını görüyoruz.

Buna göre;

1) Bir kişi suyu kullanmaktan dolayı hasta olacağını veya hasta ise hastalığının artacağını ve şifasının gecikeceğini zanneder ve bu zannında tecrübelerine veya Müslüman, mütehassıs bir doktorun haberine dayanırsa suyu kullanmayıp teyemmüm edebilir.

2) Hastalıklı organın yıkanması halinde sağlık açısından bir zarar meydana gelecekse yani hastanın acısı artacak veya iyileşmesi gecikecekse, hasta organın üzerindeki sargının üzerine, su ile mesh edebilir.

3) İdrarını tutamayan, kanaması kesilmeyen gibi özürlü hükmüne dâhil kişilerin, her vakit için yeniden abdest almaları gerekir. Cumhura göre o abdestle de o namaz vakti boyunca dilediği kadar farz ve nafil namaz kılabilirler. Aynı vakit içinde kılacağı her farz namaz için abdest almalarına gerek yoktur.

4) Aklî melekeleri yerinde olmayan kimseler, şer'i yükümlülüklerle sorumlu değildir.

5) Kadınların, hayız ve nifas dönemlerinde namaz kılamayacakları ve oruç tutamayacakları hakkında âlimler görüş birliğine varmışlardır. Bu dönemlerinden sonra kılamadıkları namazları iade etmeleri gerekmez. Fakat tutamadıkları oruçları iade etmeleri gerekir. Fukaha, bu kadınların namaz kılmayışını hades deneni abdestsizlik haliyle ta'lil ederken; sonradan namazı kaza etmekle yükümlü olmamalarını, kazaya kalan namazların çok oluşu, dolayısıyla bunları kaza etmenin güçlük çıkaracağından dolayı gerekli olmadığı gibi sebeplere bağlamışlardır. Onların değerlendirmesine göre, kazaya kalan oruçlar sayıca az ve yılda bir kere olduğu için, kaza edilmeleri insanların gücü dâhilinde görülmüştür.

6) Ayakta namaz kılmaya gücü yetmeyen kişi oturarak, oturarak da kılamayan kişinin, yan üzeri veya sırt üstü yatarak namazını eda etmesi gerekir.

7) Hastalar, hamile ve emzikli kadınlar, yaşlılar; şayet oruç tutmaya güçleri yetmiyorsa tutmayıp daha sonra bu özürleri kalktığında tutamadıkları oruçları kaza ederler. Bu özürleri sürekli ise tutamadıkları her güne bedel olarak bir fidye ödemeleri gerekir. Ramazan ayını baygın olarak geçiren kimselerin, ayıldıklarında tutamadıkları oruçları kaza etmeleri gerekir.

8) Hac'da hasta, yürüyemeyecek kadar yaşlı ve özürlü olanlar tekerlekli sandalye ile tavaf ve sa'y yapabilirler. Şeytan taşlamaktan aciz olanlar da bir vekil aracılığıyla bu menasiki yerine getirebilirler.

9) Hayız ve nifas, kadınların hac ibadetlerini yerine getirmelerine engel değildir. Fakat bu dönemlerinde kadınlar Kâbe'yi tavaf edemezler. Bunun dışında haccın bütün menasikini yerine getirebilirler.

10) Hac ibadeti üzerine farz olduğu halde ya acizliğinden dolayı ya da ölmüş olmasından dolayı hacedemeyen kimsenin yerine başka birisi vekâleten hac yapabilir. Böylece bizzat kendisi bu görevi yerine getiremeyen kişinin üzerinden hac borcu düşer.

Maddeler halinde saydığımız bu farklı uygulamalar, ibadet alanında, hastalıkla ilgili uygulamalarda genellikle âlimlerin görüş birliğine vardığı durumlardır.

Sonuç olarak İslam dini mükelleflerin her ne durumda olurlarsa olsunlar kulluk görevlerini yerine getirmelerini gerekli görmüştür. Hastalık hali, mükelleflerin sorumluluklarını tam olarak îfa etmelerini kısmen engelleyebilir. Fakat Fıkıh bilginleri, hastalık halinde dahi kulluğun icaplarının yerine getirilmesinin ve ibadetlerin devam ettirilmesinin gerekliliği sonucunu çıkarmaktadırlar. Son tahlilde kullar, takatleri nispetinde Rablerine karşı ibadetlerini yapmakla sorumludurlar.

5. BİBLİYOGRAFYA

AHMED B. HANBEL (ö. 241/855), *Müsned*, Çağrı Yay., İstanbul, 1992.

ALTUNTAŞ, Halil; Muzaffer Şahin, *Kur’ân-ı Kerim Meâli*, D.İ.B. Yay., Ankara, 2005.

BAKTIR, Mustafa, “Azîmet” , *DİA*, V, İstanbul, 1992.

BARDAKOĞLU, Ali, “Ehliyet” , *DİA*, X, İstanbul, 1994.
Bulûğ”, *DİA*, İstanbul, VI, 1992.

BEYHÂKÎ, Ebu Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali (ö. 458/1065), *es-Sünenü’l-Kübra*, Daru’l-Fikr, Beyrut, ts.

BİÇER, Ayşe, *Fıkıh’taki Yaşlar ve Hükümlere Etkisi*, (Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, Konya, 2004.

BİLMEN, Ömer Nasuhi (ö. 1391/1971), *Büyük İslam İlmihali*, (Sadeleştiren: Ali Fikri Yavuz), Bilmen Yay., İstanbul, ts.

BUHARÎ, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail (ö. 256/869), *el-Camiu’s-Sahîh*, Çağrı Yay., İstanbul, 1992.

ÇAKMAKÇI Naci, *Ehliyeti Daraltan ve Ortadan Kaldıran Arızalar*, (Bitirme Tezi), D.İ.B. Akçaabat Darıca İhtisas Eğitim Merkezi Müdürlüğü, Trabzon.

CEZİRÎ, Abdurrahman, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, (Ter. Mehmet Keskin), Çağrı Yay., İstanbul, 1993.

ÇEKER, Orhan, *Fıkıhta Hasta*, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 7, Konya, 1997.

DALGIN, Nihat, *Gündemdeki Tartışmalı Dini Konular*, Etüt Yay., İstanbul, 2004.

DARİMÎ, Ebu Muhammed ibn Abdurrahman (ö. 255/868), *Sünen*, Çağrı Yay., İstanbul, 1992.

DİN İŞLERİ YÜKSEK KURULU KARARLARI, www.diyanet.gov.tr.

DÖNDÜREN, Hamdi, *Delilleriyle İslam İlmihali*, Erkam Yay., İstanbul, 1998.

DÖNMEZ İ. Kâfi, “Cünûn” md., *DİA*, VIII, İstanbul, 1993.

EBU DÂVUD, Süleyman b. Eş’as es-Sicistani (ö. 275/888), *Sünen*, Çağrı Yay., İstanbul, 1992

ERDOĞAN, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2005.

HABİB b. Tahir (ö. 1419/1998), *el-Fıkhu’l-Malikî ve Edilletuhu*, Daru İbn Hazm, Beyrut, ts.

HARMAN, Ömer Faruk, “Hac”, *DİA*, XIV, İstanbul, 1998.

İBN ABİDİN, Muhammed Emin (ö. 1252/1836), *Reddü’l-Muhtar ale’d-Dürri’l-Muhtar*, (Ter. Ahmed Davutoğlu), Şamil Yay., İstanbul, ts.

İBN HAZM, Ebu Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Said (ö. 456/1063), *el-Muhalla bi’l Eser*, Daru’l fikr, Beyrut, ts.

İBNU’L-KAYYIM, el-Cevziyye (ö. 751/1382), *İ’lâmu’l-Muvakkîn an Rabbil Âlemin*, Kahire, 1955.

İBN KUDÂME, Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed (ö. 620/1223), *el-Muğni*, Daru’l-Fikr, Beyrut, ts.

İBN MACE, Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezid (ö. 273/886), *Sünen*, Mısır, 1952.

İBN MANZUR, Ebu’l-Fadl Cemaleddin (ö. 711/1311), *Lisânu’l-Arab*, Darû’l-İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, Beyrut, 1997.

İBN RÜŞD, Ebu Velîd Muhammed b. Ahmed (ö. 520/1129), *Bidâyetü’l-Müctehid ve Nihâyetü’l-Muktesid*, Daru’l-Hadis, Kahire, 2004.

İBN TEYMİYYE, Takiyyüddin Ahmed b. Abdülhalim (ö. 728/1327), *Mecmu’u Fetâvâ*, Dâru Âlimi’l-Kütüb, Riyad, 1991.

KÂSÂNÎ, Alâuddin Ebu Bekr (ö. 687/1191), *Bedâiu’s-Sanaî fî Tertibi’s-Şerâî*, Daru’l Kitâbi’l Arabî, Beyrut, 1982.

KARAGÖZ, İsmail ve diğerleri, *Hac İlmihali*, D.İ.B. Yay., Ankara, 2007.

KIYAR ATA, Nurdan, *İslam Fıkında İbadetlerde Kadınlara Özel Hükümler*, (Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi, 2004.

KOMİSYON, *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, Editör: İsmail Karagöz, DİB Yay., Ankara, 2006.

KOMİYON, *Mevsûattü'l-Fıkhiyye*, Daru's-Selâsil, Kuveyt, 1990.

KUMAŞ, Ali, *İslam Hukukunda Kudret Kavramı ve Kişinin Mükellef Olmasında Kudretin Rolü*, (Bitirme Tezi), D.İ.B. Akçaabat Darıca İhtisas Eğitim Merkezi Müdürlüğü, Trabzon, 2005.

MALİK b. Enes (ö. 179/795), *Muvatta (Tenviru'l-Havalik şerhi ile birlikte)*, Daru'l-Kütübi'l İlmiye, Beyrut, 2007.

MERGİNÂNÎ, Burhaneddin Ebu Hasan Ali b. Ebu Bekr Fergânî (ö. 592/1196), *el- Hidaye Şerhu Bidayet-il Mübtedi*, Daru'l Erkam, Beyrut ts.

MEVSİLÎ, Abdullah b. Muhammed b. Mevdûdî (ö. 983/1585), *el-İhtiyar li Ta'lîli'l-Muhtar*, Daru'l-Erkam, Beyrut, ts.

MÜSLİM, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. Haccac (ö. 261/874), *el-Câmiu's-Sahih*, Çağrı Yay., İstanbul, 1992.

MÎKA, Ebu Bekr İsmail Muhammed, *Ahkâmu'l-Marîd fî'l-Fıkhi'l-İslamî*, Riyad, 1984.

NESÂÎ, Süleyman b. Eş'as es-Sicistani Ebu Dâvud (ö. 275/888), *Sünen*, Çağrı Yay., İstanbul, 1992.

NEVEVÎ, Muhyiddin Ebu Zekiya Yahya (ö. 676/1277), *Şerhu Müslim (el-Minhâc fî Şerhi Sahih-i Müslim)*, Daru'l-Ma'rife, Beyrut, 2000.
Minhac (şerhi ile birlikte), Daru'l-Ma'rife, Beyrut, 1997.

SAN'ANÎ, Muhammed b. İsmail (ö. 1186/1827), *Sübülü's-Selam Şerhu Bulûğı'l Meram*, Daru'l Kütübi'l- İlmiye, Beyrut, 2002.

SERAHSÎ, Şemsüddin Ebu Bekr Muhammed (ö. 483/1090), *Kitabu'l Mebsût*, Daru'l Fikr, Beyrut, 2000.

ŞA'BAN, Zekiyyuddin, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, (Ter. İ. Kafi Dönmez), T.D.V. Yay., Ankara, 2001.

ŞAFİÎ, Ebu Abdullah Muhammed b. İdris (ö. 204/819), *el-Umm*, Daru'l-Kütübü'l İlmiye, Beyrut, 1993.

SAHNUN B.SAİD TENÛHÎ, *el-Müdevvenetü'l-Kübra*, I-VI, Daru Sâdır, Beyrut, ts.

ŞATIBÎ, Ebu İshak İbrahim b. Musa (ö.790/1388), *el-Muvafakat fî Usûli's Şeria*, Daru'l-Kitabil-Arabi, Beyrut, 2002.

ŞEVKANÎ, Muhammed b. Ali b. Muhammed (ö. 1255/1839), *Neylü'l-Evtar Şerhu Münteka'l-Ahbâr*, Daru'l-Fıkr, Beyrut, 2000.

ŞEYBANÎ, Ebu Abdillâh Muhammed b. Hasan (ö. 189/805), *Kitabu'l-Asl (el-Mebsût)*, Alemu'l-Kütüb, Beyrut, 1990.

ŞİRBÎNÎ, Muhammed b. Hatib (ö. 977/1570), *Muğni'l-Muhtac ila Ma'rifeti Me'âni Elfâzi'l-Minhâc*, Daru'l-Ma'rife, Beyrut, 1997.

TİRMÎZÎ, Ebu İsa Muhammed b. İsa (ö. 279/892), *Sünen*, Çağrı Yay., İstanbul, 1992.

ÜNAL, Halit, “Baygınlık” , *DİA*, V, İstanbul, 1992.

YAVUZ, Yunus Vehbi, “Hayız”, *DİA*, XVII, İstanbul, 1998.

ZEYDAN, Abdulkarim, *el-Vecîz fî Usuli'l-Fıkh*, Müessesetu'r-Risale, Beyrut, 2007.

ZUHAYLÎ, Vehbe, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, (ter. Ahmet EFE ve diğerleri), Risale Yay., İstanbul, 1994.

FIKIHTA HASTALIĞIN İBADETLERE ETKİSİ

Mustafa TÜRKAN

Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı (İslam Hukuku Bilim Dalı)

87

2008

6. ÖZET

Bu çalışma, hastalığın ibadetlere etkisi hakkındadır. Çalışmada, hastalara ibadet alanında sağlanan kolaylaştırmalar ve ibadetlerdeki şekil değişikliklerinden bahsedildi.

Tez, bir giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde tezin konusundan, amacından ve yönteminden bahsedilmiştir.

Birinci bölümde, “Abdest ve Namazda Hastalığa İlişkin Hükümler” genel başlığının altında, bu ibadetlerde ne tür hastalıkların ibadetleri yapmaya engel teşkil ettiği ve ne gibi farklı uygulamaları gerektirdiği tespit edilmiştir. Buna göre, hastaların teyemmüm etmeleri, sargı üzerine mesh ve özürülülerin abdest alma biçimlerinden ve namazın şart ve rükünleriyle ilgili hastalara sağlanan kolaylıklardan bahsedilmiştir.

İkinci bölümde, “Oruç ve Hacda Hastalığa İlişkin Hükümler” genel başlığının altında hangi tür hastalıkların bu ibadetleri tam manasıyla yapmayı engellediği ve ne tür uygulamaları sonuç verdiği tespit edilmiştir. Bundan hareketle, orucun şartlarında hastalıkla ilgili hükümler ve oruç tutmamayı mubah kılan hastalıkla ilgili mazeretlerden ve haccın şartlarında ve hac fiillerinde hastalıkla ilgili uygulamalardan, bahsedilmiştir.

Son olarak ise konular hakkında genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh, ibadet, hastalık, ruhsat, özür.

THE AFFECTS OF ILLNESS FOR WORSHIPS IN THE ISLAMIC JURISPRUDENCE

Mustafa TÜRKAN

Basic Islam Science Basic Science Branch

87

2008

SUMMARY

This paper is about the effects of disease to worships. It is mentioned about the facilitations which is provided to patients and alterations of worship in this paper.

This paper consist of an abstract and two main chapters. It is discussed, in abstract, the subject matter, target and the methods of this study.

In the first chapter, it is mentioned about the ways of ritual ablution of people who have excuse and cleansing patients themselves ritually with sand and wiping with the wet palm of hand (while performing ritual ablutions) over the bandage, under the main headline of "The Judgements Related to Disease at Ritual Ablution (Abdest) and Prayers (Salât)". Again in this chapter, it is discussed the facilitations which is provided to patients related to conditions of prayers and some occasions concerned with disease while performing prayer.

In the second chapter, it is stated the judgements and conditions of fasting on the condition of being ill and the excuses which make not fasting permissible for patients, under the main headline of judgements of fasting and the disease during the process of pilgrimage. This chapter also mentions about the conditions of pilgrimage and the judgements and duties of pilgrims related to disease and the worship of women during their special times. In conclusion chapter, there is a general evaluation about the subject matters.

Key Words: Islamic Jurisprudence, worship, illness, Permission, Excuse.

7. ÖZGEÇMİŞ

1982 yılında Afyonkarahisar'ın Sandıklı ilçesinde doğan Mustafa TÜRKAN, ilk ve orta öğretimini bu ilçede tamamladı. 1999 yılında Sandıklı İmam Hatip Lisesi'nden 2004 yılında Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. 2005 yılında Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne bağlı olarak İslam Hukuku alanında Yüksek Lisans öğrenimine başladı. 2004–2006 yılları arasında Van ili Gürpınar ilçesinde imam-hatip olarak görev yaptı. Halen Kasım 2006 tarihinde Diyanet İşleri Başkanlığı Kayseri Eğitim Merkezi'nde başladığı ihtisas kursuna devam etmektedir.